

A permi nyelvek határozói igeneveiről

1. WIEDEMANN zürjén-votják nyelvtana (176—9) hat határozói ige-
nevet különböztet meg a permi nyelvekben. Ezek a következők (mindegyikre
egyelőre csak egy-egy példát idézünk WICHMANN följegyzései alapján):¹

1. komi *-mįšt, -mįšten* (I. *-mįš*) végű határozói igenév: pl. *me šoimįšt
lokta* 'nachdem ich gegessen habe, werde ich kommen' (WICHM. St. 26, Uot.
Chrest. 60). Itt említi meg WIEDEMANN a permják nyelvjárás *-ten, -ten* végű
igenevét is, mely itteni felsorolásunkban 6. sz. alatt szerepel.

2. komi *-tedž* (I. *-tež*), udm. *-tož* végű határozói igenév: pl. komi *me
tattšį jugdįtedž lokta* 'ich komme hierher, bevor es hell wird' (tkp. 'világosodtig,
virrad[a]tig') (W.—Uot. 375); udm. *atajez keškitož pijez inme vuoz* 'während
der Vater schreit, erreicht der Sohn [schon] den Himmel' (WChrest.² 162,
WSpr. II, 31).

3. komi *-teg* (I. *-teg*), udm. *-tek* végű határozói igenév: pl. komi *nąn
boštteg en mun* 'gehe nicht, ohne Brot zu nehmen!' (W.—Uot. 375); udm.
užatek kyaž ug šot 'ohne Arbeit gibt Gott nichts' (WChrest.² 163, WSpr. II, 9).

4. udm. *-ki, -ku* végű hat. igenév: pl. *kijez okpalze utįki van* 'von der
einen Seite der Hand gesehen (nézvén, nézéskor), ist es da' (WChrest.² 163,
WSpr. II, 18).

¹ Rövidítéseink:

AMIN. = AMINOFF, *Votjakin äänne- ja muoto-opin luonnos*: JSFOu. XIV. 1896.

BUBR. Lit. = BUBRICH, *Грамматика литературного коми языка*. 1949.

BUBR. Phon. = BUBRICH, *Историческая фонетика удмуртского языка*. 1949.

BUBR. Szlov. = BUBRICH, *Краткая грамматика коми слова аз 1948. évi Коми-русский
словарь-ban*.

CASTR. = CASTRÉN, *Elementa grammatices Syrjaenae*. 1844.

GAB. = GABELENTZ, *Grundzüge der syrjänischen Grammatik*. 1841.

GEN. = GENETZ, *Ost-permische Sprachstudien*: JSFOu. XV. 1897.

JEMELJ. = JEMELJANOV, *Грамматика вотяцкого языка*. 1927.

KLEMM = KLEMM, *A mellérendelő és alárendelő viszony kifejezése az északi-osztják és
a votják nyelvben*: Pannonhalmi Főapátsági Főisk. Évkönyve 1912.

KÁROLY S. = KÁROLY SÁNDOR, *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában.
(Nyelvtudományi Értekezések 10. sz.) Budapest 1956.*

KG. = ИЛЛА-ВАШ = V. I. ЛУТКИН, *Коми гиžыңяс (= Komi gižįsjas = Komi írók).
Moszkva 1926.*

KM. = Коми мoidяяс, сыланкывяяс да пословицаяс. Сыктывкар 1956.

KONY. = KONYUSHOVA, *Предложенияны обособленной второстепенной членяяс. (Удмурт
кылын морфология но синтаксис вопросяяс. II.) 1941.*

KRSzl. = Коми-русский словарь. 1948.

LICH. = V. D. МАРКОВ, *Книгаез вöтисö (Книги доконали) (A könyvek buktatták le.)
Szindarab. Permják nyelvjárásra fordította M. P. Личасов. Moszkva 1927.*

ЛУТК. Chrest. = V. I. ЛУТКИН, *Диалектологическая хрестоматия по пермским языкам.
I. 1955.*

5. udm. *-sa* végű hat. igenév: pl. *berdisa kirdzasa ġiri* 'weinend und singend pflügte ich' (WChrest.² 163, WSpr. I, 114).

6. komi (permják) *-ten, -teñ* végű hat. igenév: pl. PK. *korten* 'bettelnd' (Uot. Chrest. 60), PJ. *siĵa puka'vteñ* (v. *puka'vteñnis* v. *puka'vteñnas*) *suna've* 'während er sitzt, macht er ein Schläfchen' (WICHM. St. 26—7).

2. A határozói és egyéb igenevek felsorolásában sokszor követik — még abban az esetben is, ha a sort bővítik vagy változtatnak rajta — WIEDEMANN rendszerezését és számozását is; így pl. GENETZ (JSFOu. XV, 56) 2., 3., 4. sz. alatt említi minden közelebbi jellemzés, sőt fordítás nélkül a keleti-permják *-toĵ, -teg, -ki* igeneveket, W.—Uot. (381—2) a sziszolai nyelvjárásból csak mint 2. és 3. sz. határozói igenevet idézi a *-tedĵ* és *teg* végű alakokat.

3. Utaltunk már arra, hogy a permi nyelvek határozói igeneveinek felsorolásában több kutató nem ért egyet WIEDEMANN-nal, de általában is nagy az ingadozás és sok az eltérés ezen a téren.

Nézzük a fontosabb nyelvtanok és tanulmányok idevágó adatait.

P. N. PEREVOSCSIKOV (PEREV.¹ 444 és PEREV.² 1337) WIEDEMANN-nal egyezően 4 határozói igenevet különböztet meg az udmurtban (a *-sa, -tek, -ku* és *-toĵ* végűeket), de az orosz-udm. szótárban még hozzátesszi, hogy ilyen szerepe lehet a *'-mon* végű melléknévi igenévnek is (pl. *ta nunalĵosi*

ЛҮТК. Вок. = V. I. ЛУТКИН, К вопросу о вокализме пермских языков. (Труды Института Языкознания АН. СССР. I.) 1952.

G. Sz. ЛҮТК. = G. Sz. ЛУТКИН, Зырянский край. 1889.

ЛҮТК. Древнур. = V. I. ЛУТКИН, Древнепермский язык. 1952.

МЕДВ. = МЕДВЕЦЗКУ, А вотják nyelv szóképzése. NyK. XLI.

PEREV.¹ = PEREVOSCSIKOV, Краткий очерк грамматики удмуртского языка (az 1948. évi Удмуртско-русский словарь-ban).

PEREV.² = PEREVOSCSIKOV, Краткий очерк грамматики удмуртского языка (az 1956. évi Русско-удм. словарь-ban).

РОЗГУ. = РОЗГУЕЛОВА, Деспричастнос. (Удмурт кылын морфология но синтаксис вopocъёс I.) 1939.

Rajjn = NYOBINSÁ VITTOR (= V. A. SZAVIN), Pajyn (A paradicsomban). Színdarab. Usztsziszolszk 1922. Permják nyelvjárásra átvittette VU-VASZILY (= V. I. GYERJABIN). Moszkva 1927.

RAZM. = RAZMANOV, Коми синтаксис. Moszkva 1931.

ROG. = ROGOV, Опыт грамм. пермяцкого языка. 1860.

SZAVV. = SZAVVAJITOV, Грамматика зырянского языка. 1850.

SZENDREY = SZENDREY, Zürjén határozók: NyK. XLVI.

SZOVV. = Современный коми язык. I. 1955. Szerkesztette: V. I. ЛУТКИН.

Uot. Chrest. = UOTILA, Syrjänische Chrestomathie. 1938.

Uot. Kons. = UOTILA, Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen. 1933.

VdK. = FOKOS-FUCHS, Volksdichtung der Komi (Syrjänen). 1951.

VNpk. = MUNKÁCSI, Вотják népköltészeti hagyományok. 1887.

VotĵSz. = MUNKÁCSI, A вотják nyelv szótára. 1896.

WChrest.² = WICHMANN, Wotjakische Chrestomathie.² 1954.

WICHM. St. = WICHMANN, Kurzer Bericht über eine Studienreise zu den Syrjänen 1901—1902: JSFOu. XXI.

WICHM. Vd. = WICHMANN, Syrjänische Volksdichtung. 1916.

WIED. = WIEDEMANN, Syrjänisch—deutsches Wörterbuch. 1880.

WIED. Gr.¹ = WIEDEMANN, Versuch einer Grammatik der syrjänischen Sprache. 1847.

WIED. Gr.² = WIEDEMANN, Grammatik der syrjänischen Sprache. 1884.

WSpr. = WICHMANN, Wotjakische Sprachproben. I. (JSFOu. XI.), II. (JSFOu. XIX.).

W.—Uot. = WICHMANN—UOTILA, Syrjänischer Wortschatz. 1942.

ZNpk. = FOKOS, Zürjén népköltészeti mutatóványok. 1913.

ZSz. = FOKOS, Zürjén szövegek. 1916.

*noš ik moskvajn bides duvneli k i l i s k i m o n tšuzjaškoz mir ponna űurjaš-kišjoslen kuarazi*² 'в эти дни опять в Москве прозвучит на весь мир (букв. прозвучит на услышание всему миру) голос борцов за мир' (azaz: 'az egész világ számára hallhatóan').

Az Udmurt kijln morfologija no sintaksis voprosjos [= Вопросы морфологии и синтаксиса в удмуртском языке] 1. füzetében (Izsevszk, 1939) A. POZGYEJEVA, ugyanennek a kiadványnak 2. füzetében pedig A. V. KONYUCHOVA tárgyalja az udmurt határozói igeneveket. POZGYEJEVA felsorolása (97—100) egyezik PEREVOSCSIKOVnak fent első helyen említett sorával (-sa, -tek, -ku, -tož), KONYUCHOVA azonban (45, 47—53) a többiektől eltérően hat határozói igenevet említ, nevezetesen: -sa, -ku, -tož, -tek, -mja, -men végződésűeket.

AMINOFFnál (42) a WIEDEMANN-féle 4 határozói igenév szerepel: -sa, -kō ~ -ky, -toš ~ -tož ~ -tož, -tek, JEMELJANOV (100, 103—4, 135) ezeken kívül még -onja végű hat. igenevet is említ, MEDVECZKY a WIEDEMANN-féle 4 hat. igenév mellett még az -oñiaz [$< -on + -ja$ adverbialis rag + birt. személyrag], továbbá a -mon és -mte képzős igenevek határozói használatát is tárgyalja (433, 435, 437), a WChrest.² is a WIEDEMANN-féle 4 igenév mellett (162—3) egyéb igenevek között (161) és az adverbialis rag tárgyalásánál (144) az -oñia- és a -mja végű igenevek határozói használatára is utal.

4. Az udmurtban tehát — a sorrendbeli eltéréseket nem számítva — a WIEDEMANN említette 4 határozói igenév mellett még 5 másik került szóba (sőt — mint alább a 14. pontban látni fogjuk — egy hatodik is), nevezetesen: -men, -mja, -mon, -mte és -oñia-végű határozói igenév.

5. Hasonló ingadozást látunk a komi határozói igenevek tárgyalásában.

WIEDEMANN — mint mondtuk — 4 komi határozói igenevet ismer (-mįst, -tedž, -teg, P. -ten).

GABELENTZ (69) 4 gerundiumot tárgyal (1. -yg, -ygön, 2. -an, 3. -tōdz, 4. -myst, -mystön végűeket). CASTRÉN (88), SZAVVAJITOV (56—7, 115—6) csak -ig és: (CASTR.) *mys* (**myst*), illetőleg (SZAVV.) -mįst(en) végű határozói igenevekről beszél, G. SZ. LYTGINNél pedig (II, 29, 32, 34, 35) -ig és -em-įs-ti végű hat. igenevek szerepelnek. A permjából ROGOV (56, 57) -ike, -ike és -ten, -ten végű határozói igeneveket, továbbá (99, 100, 116) -tedž és -teg végűeket tárgyal, GENETZ (56. a jazvai permjából) -tōž, -teg és -ki végű határozói igeneveket említ.

UOTILA (Chrest. 60) a WIEDEMANN-féle 4 hat. igenév mellett még a -men végűre és (Kons. 174) a már WIEDEMANNTól (64) is érintett -sa végűre utal; SZENDREY (73, 80, 81, 83, 88, 117) az -ig(en), -emen, -teg és -tedž végű határozói igenevek használatát tárgyalja.

BUBRICHNál (Szlov. 256—8) hat határozói igenév szerepel [-ig, -emen, -(i)men, -(i)tedž, -(i)teg és (kolni ige mellett) -(j)an], a komi irodalmi nyelv nyelvtanát tárgyaló munkájában (Lit. 88, 94, 137—142) a következő határozói igenevekről kapunk tájékoztatást: 1. -ig, 2. -tedž, 3. -men, 4. (elavult) -mįst, 5. -sen, 6. (kolni ige mellett) -an.

A V. I. LYTGIN szerkesztésében megjelent gazdag tartalmú munka (Szovr. 243—6, 253) öt határozói igenevet sorol fel: 1. -ig, -igen, 2. -tedž, 3. -teg, 4. -men, 5. -emen.

² A cirill-betűs adatokat, ha hangtani szempontból nem döntően fontosak, fonetikus átírásban (WICHMANN átírását követve) idézzük.

6. A komi nyelvtanok tehát WIEDEMANN 4 komi határozói igeneve mellett még 7, vagy (az *-igen*-t külön számítva) 8 másikat ismernek, nevezetesen: az *-ig(en)*, *-ki*, *-an*, *-emen*, *-men*, *-sa* és *-sen* végű határozói igeneveket.

WIEDEMANN tehát 4 udmurt és 4 komi (és permják) határozói igenevet ismer, más kutatók összeállításaiiban viszont 9 (illetőleg 10) udmurt és 12 komi (és permják) határozói igenév szerepel.

7. A most ismertetett eltéréseket és ingadozásokat nyilván nemcsak az idézte elő, hogy újabb gyűjtések és behatóbb megfigyelések újabb határozói igenevek felismerésére vezettek; ezek az eltérések bizonyosan főleg arra vezethetők vissza, hogy a kutatóknak a felfogása a határozói igenév fogalmáról különbözőt egymástól.

Igy például a komi *-ig* végű igenév BUBRICH, LYTKIN szerint határozói igenév (Verbaladverb, „Gerundium”, *деепричастие*), UOTILA szerint Verbalnomen (Participium, *причастие*); az *-emen* végű igenévben UOTILA határozói szerepben használt ragos deverbális névszót lát, LYTKIN pedig határozói igenévnek fogja fel ezt az alakot.

Ha tehát ezekben a kérdésekben tisztán akarunk látni, legelőször is az elvi alap tisztázására kell törekednünk és meg kell állapítanunk, hogy mik a határozói igenévnek lényeges jegyei, miben különbözik más hozzá közel álló szófajtól.

A komi nyelvtanok egy része iparkodott is ezt a kérdést tisztázni.

WIEDEMANN (Gr.² 176) kifejti, hogy az általa idesorolt alakokat azért tekinti határozói igeneveknek, „weil entweder ihre Endung keinem Casus entspricht, oder der Stamm als Nomen nicht vorkommt, auch wohl als solches nicht gedacht werden kann, z. B. wo er vor der Casusendung oder Postposition noch einen Bindevocal (*y, i*) annimmt, . . . wie etwa zu *dugdytög* (ohne aufzuhören), *jugdymyst* (nachdem es hell geworden), welche zwar in ihrer Endung das Suffix des Caritivs und die Postposition *myst* aufweisen, dennoch unmöglich ein Nominativ *dugdy*, *jugdy* angenommen werden kann, eben so wenig zu *dugdytödž* (bis zum Aufhören), ungeachtet des Terminativsuffixes, ein Nominativ *dugdyt*.”

BUBRICH (Lit. 135) kiemeli az igenév igei jellegének megmaradását (lehet tárgy, határozója, mint az igének), de névszói természetére vall, hogy a cselekvő személyt ugyanúgy jelöli, mint a deverbális névszó (vagyis birtokos személyragokkal), majd így folytatja a jellemzést: «Часть их образуется непосредственно от глаголов, а от вербальных имен. Другая часть образуется прямо от глаголов (так дело обстоит сейчас; в свое время все вообще вербальные наречия словообразовательно опирались на те или иные вербальные имена).»

Világosan fejti ki a maga álláspontját V. I. LYTKIN is (Szovt. 246). „A határozói igenevek — írja ott — eredetüket tekintve deverbális főnevek, melyek bizonyos ragokkal vannak ellátva: *munigen*, *sojemen*, *sojimen* (instr.), *muntedž* (termin.), *munteg* (karitívus). Az *ig*, *em*, *m*, *t* deverbális főnévképzők (*munig-*, *sojem-*, *sojm-*, *munt-*), az utolsó szóban (a *munteg* szóban) pedig az igei alap képző nélkül jelentkezik. A határozói igenevek, éppúgy, mint a főnevek, birtokos személyragokkal és névutókkal használatosak (*munigas* 'amikor ő ment', *sojimenid* 'annyi, amennyit enni bírsz', *pette džis* 'jóllakásáig', *muntedžnid* 'elmenéstekig, elmeneteletekig' stb., *šiligtirji* 'énekelve', *munimoz* 'menvén' stb.). — A mai nyelvben azonban a határozói igenevek már nem tagolódnak esetragra és képzőre (*soj-m-en*); ezek a végződésük együvé

olvadtak egy egésszé és egységes formánsoknak érzik őket (-igen, -emen, -tedž, -teg, -men), amelyek segítségével közvetlenül az igéből alakul a határozói igenév (a deverbális határozószó)."

Mint hogy nem definíciót akarunk adni, hanem csak a permi nyelveket illető kérdésben elfoglalandó gyakorlati álláspontunkat kívántuk tisztázni, a mondottak talán elegendő alapot nyújtanak erre, és csupán néhány kiegészítő megjegyzést fűzünk hozzájuk.

A határozói igenév tehát (miként ez a szerencsés, találó elnevezés is jelzi) olyan igenév, mely a mondatban — akár ragos alakban, akár (ritkábban) ragtalanul — kivétel nélkül csakis határozói szerepet tölthet be. Igenév, azaz igei jellegét bizonyos tekintetben megtartó deverbális névszó. Igei jellegének megfelelően lehet tárgya, határozója (pl. *levelét szépen megírva*), kifejezhet actiót: folyamatos vagy befejezett cselekvést, illetőleg egyidejű és előidejű (ritkán utóidejű, erre vonatkozólag l. KÁROLY S. 15) időviszonyítást. Névszó természetének megfelelően viszont birtokviszonyt jelölő birtokos személyragokat,³ továbbá határozóragokat vesz fel, de különbözik a főnévi határozóktól abban is, hogy csak bizonyos, állandósult, egybeforrott egységként változatlanul maradó alakjában használatos (nem úgy, mint a főnév, ahol a viszonyításnak megfelelően a rag szükség szerint változtatható: *házban, házból, házhoz, házig*), és így nem tagolódik olyan világosan, mint a névszói határozó; az utóbbi tudvalevőleg deverbális névszó alakjában is világosan névszó + rag alkatúnak érezhető (*lépés-ről lépés-re*), a határozói igenévben viszont az egységesnek érzett végződést (sokszor már izolálódott, kihalt vagy nem produktív képzőt és a ragot együttesen) az igehez, mint alapszóhoz csatlakozónak érezzük. A magyar *írásból, íráshoz* így tagolódik: *írás + -ból, írás + -hoz*, mert van *írás* alapszó és van *írásra, írástól* stb. ragos alak, de már *írván* elemei nyelvtudatunk számára csak *ír* ige és *-ván* képzőre válnak külön, tekintet nélkül arra, hogy itt a rag eredetileg tulajdonképpen egy *-ó, -ő* képzős deverbális névszói származékszóhoz járult.

Fejtegetéseinket még a következőkkel kell kiegészítenünk.

A határozói igenévnek most említett kettős jellege természetesen kedvez a két kategória (ige és névszó) keveredésének, illetőleg egymásrahatásának. Így látni fogjuk, hogy egy-egy végződés, mely tulajdonképpen csak az egyik szófajra jellemző, átterjedt egyes esetekben a másik csoportra (l. alább a *-tedž* és a *-teg* végű igeveket; a magyarból is ismeretesek a *szabadni szabad, szabadjon, madárhatnám* féle szerkezetek; l. pl. NNy. IX, 204.).

A határozói igevek vizsgálatánál sem szabad természetesen megfedkezni arról az általános érvényű elvről, hogy az egyes alakok értelmezésével, elemeiknek egymástól való elkülönítésével kapcsolatban mindenkor figyelembe veendő, hogy lehetnek (és vannak) olyan teljesen azonosnak, még alakulásuk módjában, elemeik összetételében is azonosnak látszó alakok, amelyek mégis lényegesen — mert eredetükben — különböznek egymástól. Pl. egy komi *višni* 'betegnek lenni (betegeskedni)' igéből alakult *višana* háromféle módon alakulhatott, és így háromféleképpen értelmezhető: a) lehet (az udmurt *-ono, -ano* képzős nomen verbalának megfelelő) komi *-ana*-képzős melléknévi igenév 'beteges, beteg' jelentéssel (ehhez a képzőhöz l. WICHM. St. 26: V. *kirana* '[Ufer] das niederstürzen will]', *buždana* '[Ufer] das gleich

³ Erről a fontos megkülönböztetésről részben másképpen ír KÁROLY SÁNDOR i. m. 16. — L. még pl. BUDENZ, FNy.² 124, HAKULINEN, SKRK. II, 272 kk.

weggespült wird]', I. WICHM. Vd. 258, 272; UOT. Chrest. 59: *vejana* 'sinkend'; P. *pedana* 'zárt, bezárt' [Rajin 28]; P. *khigaezīs pedana eš* ['a könyvei elvannak zárva'] [LICH. 20]; PJazva *šelana mort* 'pevec; énekes' [LYTK. Vok. 98], I. még BUBRICH Lit. 134, 136; Szovr. 173; BEKE: I. OK. III, 76—7, ALH. II, 336—7); lehet b) a vele teljesen azonos eredetű *-an* képzővel alakult *višan* 'betegség' főnévnek nomen possessoris képzős alakja (ez persze azonos az a) alatti használattal, de érezhetően egymástól elkülönülő elemekkel: pl. Le. *i džid višana mort* 'nagyon beteg ember', tkp. 'nagybetegségű ember', az a) alatti *višana*-val azt jelentené ez a kifejezés, hogy 'nagy, beteges ember'), és lehet c) a *višan* melléknévi igenévnek mint igazi melléknévnek határozói alakja: **višana* 'betegen'. Ha mármost egy *-anaa* végződésű alakot találunk (ehhez az alakhoz I. BUBR. Lit. 137), pl. **višanaa*, akkor ezt az alakot nem szabad sem közvetlenül a *viš-* igéhez, sem pedig a *višan* melléknévi igenévhez kapcsolnunk, hanem csakis az a) alatt említett *-ana* képzős melléknév határozószavát ('betegen') láthatjuk benne. Ilyen esetekben egyfelől a kutató csak nagy körültekintés, alapos mérlegelés alapján mondhat véleményt, másfelől figyelembe veendő, hogy ilyen esetek a nyelvtudat elhomályosulásához is vezethetnek, és egy vagy több ilyen alak analógiájára esetleg a határozói igeneveknek egy egészen új csoportja is fejlődhetik; ez pedig szintén olyan eshetőség, amellyel a kutatónak számolnia kell. De számolnunk kell azzal is, hogy nemcsak a most említett, igenévvel kapcsolatos alakok, hanem más szófajú szó is juthatott — eredeti szintaktikai összefüggéséből kiszakadva — a határozói igenevek csoportjába. (L. a 14. pontban tárgyalt komi *-an* képzőnél.)

Vizsgálódásainkban végül arra is kell gondolnunk, hogy — miként már fent megjegyeztük — igenév (éppúgy, mint gyakran más névszók is) ragtalanul is előfordulhat határozói szerepben. Gondoljunk csak olyan példákra, mint magy. *léle őket alattok* (MünchK. 65) 'invenit eos dormientes', *látta egy embert a vámon ülette* (uo. 29); *járat-kelet* 'jártában-keltében' (MTsz.), vagy vog. *χ ujim ätä ta sunsiänä* (VogNGy. I, 53) 'ő amúgy fektében (tkp. fekvése, azaz: fekve, „fekette”) nézegeti őket' (I. NNy. IX, 199—201 irodalommal, NyK. LVIII, 65—74 és még itt alább).

8. A fent kifejtett kritériumok és elvek alapján talán könnyebben tudunk tájékozódni és dönteni abban a tekintetben, hogy az egyes kutatók által határozói igenévnek mondott igenevek valóban milyen jellegűeknek tekintendők. Láttuk, hogy 9 (illetőleg 10) udmurt és 12 komi alakot kell megvizsgálunk (a 22, sőt — mint alább látni fogjuk — 23 alak közt persze több olyan igenév is szerepel, mely a két permi nyelvben közös).

9. Nézzük először az *-m* deverbális képzővel alakult határozói igeneveket.

a) A *-men* végű komi határozói igenév használatát a következő mondatok világítják meg:

SZAVVAJITOV nyelvtanában (124) a Miatyánknak ez a mondata: „A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma” így hangzik zürjénül: *nañnimes petmen šet mjanlj talun keže*, szó szerint: 'kenyerünket jóllakásig (annyit, hogy jóllakjunk) add meg nekünk mára' (*petni* 'jóllakni').

Más példák: *šojmen* 'so viel, dass es zum Essen reicht' (UOT. Chrest. 60), *lešištan kirjše sudžmen* 'du haust die Rinde genügend ab' (uo.). V *sije kodjis as termenis* (v. *terig*) *gu* 'er grub eine Grube, so gross wie er (wo er [selbst] Raum fand)' (W.—UOT. 275). V. *siļi kole tolke as termenis* (v. *terig*) *mesta* 'er hat einen Platz nötig, nur so gross wie er (wo er Raum findet)' (uo.). *murtsa kažavmen špyn-munis*

'alig észrevehetően (едва заметно) elmosolyodott' (BUBR. Lit. 142). *kīnem kutmenis šeraleni* 'hasukat fogva nevetnek' (úgy, а н п у и г а, hogy a hasukat fogják; так, в такой мере, что за живот держатся) (uo.). *petmen šojni* 'jóllakásig (досыта) enni' (Szovr. 246). *mudžmen udžavni* 'belefáradásig (до устали) dolgozni' (uo.). — Saját feljegyzéseimből: Pr. *tįdalmen-vija munisni* 'sie gingen so weit, dass [das Mädchen] sichtbar war (d. h. dass sie es [noch] sehen konnten)' (VdK. 91, 99). FV. *tui-višáni tįdōmen* (v. *tįdōmen vįjā*) *kežis* 'er wich vom Wege in Sehweite ab' (uo. 333, 336). FV. *tįdōmen med munisni* 'sie fuhren 2—3 Sehweiten (bis etwa zum 2. sichtbaren [Zielpunkt])' (uo. 337). FV. *tįdōmen vįjās lijni* 'in sichtbare Höhe (od. Entfernung) schiessen'. Pr. *lontišmen* 'annyi fa, amennyi a kemence egyszere befűtéséhez szükséges'. — Újabbán felszínre került adatok: Ud. *eti kuš mort termen mešek vešasni* 'az egyik [tehén]bőrből egy zsákot csinálnak, melybe egy ember belefér' (KM. 97). Vm. *vai menim denğa eti mortli numen* 'hozz nekem pénzt, amennyit egy ember elbír (tud vinni, egy embernek vihetőt, v. viendőt)' (uo. 50).

Tanulmányosak — de bizonyára szintén az új irodalomból vannak véve — RAZMANOV példái: *šojmennim korsim, šojmennid korsinnid, šojmennis korsisni* ['kerestünk (kerestetek, keresték) annyit, amennyi evésünkre (evésteekre, evésükre) kell'] (RAZM. 76).

L. még alább az *-i-men* végű alakokat.

Ennek a fok- és mértékhatározó értelmű igenévnek a használata a népnyelvben — úgy látszik — nem gyakori. UOTILA is megjegyzi (Chrest. 60), hogy „nicht gewöhnlich”; az újabb irodalom azonban bizonyára tömör kifejező volta miatt kedveli.

GENETZ (56) a „Verbalnomina” csoportjában említi (jelentés megadása nélkül) a P. *kermen, kšskimen* alakokat (*kerne* 'machen', *kšskinø* 'ziehen'); az, hogy nála ezek az alakok 10. sz. alatt szerepelnek, azt mutatja, hogy ő ezeket a WIEDEMANN nyelvtanában (173—4) 10. sz. alatt tárgyalt udmurt *-mon* képzős melléknévi igenekkel azonosítja. A komi *-men* és az udm. *-mon* jelentése közt valóban meglepő a hasonlóság. WIEDEMANN (174) ilyen udmurt példákat idéz: *sojosten kōtzež tyrymon nañez* 'das Brot, welches ihren Bauch füllen könnten, ihren Bauch zu füllen', *kval šumurt juysa tyrymon vu potysa vįjam* 'es floss Wasser heraus, welches 600 Mann hätte trinkend sättigen können'. Hogy a komi és az udmurt alak mégis különválasztandó egymástól, arról itt d) alatt szólunk. De GENETZ azért tekinthette az említett permjék alakokat melléknévi igeneknek, mert egyes helyzetekben már a komiban is valóban melléknévi szerepűek ezek az igenek. Fenti példáinkban az *as termenis gu* (v. *mesta*) = *as terig gu* (*mesta*), *mort termen mešek, tįdalmen-vija* kifejezések *-men* képzős alakjai valóban melléknévi (illetőleg melléknévi igenévi) szerepűek. Egyes esetekben ez az alak értelmező szerepű melléknévnnek tekinthető: *denğa eti mortli numen* 'pénzt, egy ember által vihetőt'. Azonban többnyire kétségtelenül határozói a funkciója, és ezért a melléknévi használatban valószínűleg csupán az eredeti jelentés elhomályosulásával van dolgunk.

Az udmurtból nem tudjuk ezt a határozói igenet igazolni. KONYUCHOVA (45) ПЕРЕВОДСКИОНАК «К совершенствованию переводческой письменности» c. cikkére való hivatkozással említi ugyan egy-egy *-men* végű udmurt határozói igenet, de azok a példák, melyeket idézett tanulmányában talá-

lunk, nem *-men*, hanem *-emen* végződésű igeneveket tartalmaznak (l. itt b) alatt):

Ami mármost a *-men* alakját illeti, a végződés első eleme az *-m* deverbális nomenképző (l. pl. WIED. Gr.² 59—60, 163—7, MEDV. 413—22), amely valamennyi finnugor nyelvből és a szamojédéből is ismeretes (l. pl. UA. 31. §, LEHTISALO, Abl. 91 kk.); az *-m* képzőt követő *-en* az instrum. ragja, mely állapot- és módhatározók jelölésére a komiban általánosan használatos (pl. Ud. *sinte men i pelte men vošjis* (ZSz. 183) 'vakon és siketen jött'; *néžen* 'lassan'; l. pl. WIED. Gr.² 125—6, GAB. 49, SZAVV. 91, SZENDREY 74—5, 78—9, 80, SZOVR. 256).

Ezek szerint ez a határozói igenév tulajdonképpen a következő pontban említendő *-emen* végződésű igenévvel azonos, és csupán abban különbözik tőle, hogy az *-emen*-beli első *e*, mely eredetileg tővégi hangzó volt, nem szerepel benne. Tudjuk azonban, hogy a második vagy harmadik nyílt szótagbeli *e* kiesése a komiban igen gyakori jelenség (pl. *purten* 'késsel': *purtnam* (< **purtenam*) 'késemmel', *jigan* 'retesz': *jignavni* 'elreteszelni', *tuljs* 'tavasz': *tuvsov* 'tavaszi'; l. pl. FUF. XVIII, 202, 214, SZOVR. 54) és az udmurtban sem ritka (l. pl. BUBR. Phon. 99. §, JEMELJ. 29). Ez a *-men* végű igenév nemcsak alakilag, hanem jelentésében is elkülönült az *-emen* végződésű igenévtől, amennyiben speciális fok- és mértékhatározó funkcióban használatos. Hogy ez az elkülönülés, a *-men* kialakulása, nem újkeletű, azt meggyőzően mutatja a felsővicsegdai (izsmai jellegű) nyelvjárásból idézett *tjđomen* alak, amely csak egy **tjđalmen* (< *-en*) alakból magyarázható meg, hiszen egy **tjđalemen* alakban meg kellett volna maradnia a szótagkezdő *l*-nek, mint pl. az I. *vistaläma* (CASTR. 84), I *olema* (W.—UOT. 397) alakokban.

Mint hogy a *-men* a mondott funkcióban csak ebben az alakban, ezzel a raggal — az *-em* képzős igenévtől elkülönült alakban — szerepel, továbbá az *-em* alakkal való egybetartozása elhomályosult és nem tagolható deverbális névszóra és ragra (**soim* + *en*), ezt az igenevet határozói igenévnak kell tekintenünk. Természetesen ugyanilyen elbírálás alá esik a BUBRICH említett *-i-men* végződés is, mely éppúgy járul olyan igékhez, melyek infinitívusa *-i-ni*-vel végződik, mint a *-men* az olyan igékhez, amelyekben a *-ni* inf. végződést nem előzi meg tővégi *-i* (*soini* 'enni', *petni* 'jóllakni'). Ilyen *-i-men* végű igenév BUBRICH-nál (Lit. 43) *dezmimennis* 'annyira, hogy megunták'; ilyen továbbá *addžimen* 'в таком положении, что можно видеть' (SZOVR. 255), *tjrmimen* 'столько, что хватит (достаточно)' (uo.), *tedšimen* 'столько, что заметно' (uo. 256).

Az igenév annyira egybeforrott egységet jelent a nyelvérék számára, hogy míg az instrumentalis személyragos alakja a komiban egyébként *-nam*, *-nas* stb. (*purtnam* 'késemmel'), addig itt a személyrag az egységes *-men* alakhoz járul: *kutmenis*, *termenis* stb. (és nem **kutemnas* v. **kutemnanis*). L. még fent *soimnim* stb.

A *-men* eredete, ragos volta annyira elhomályosult, hogy határozói szerepének hangsúlyozására szükségét érezhették egy újabb ragnak, nevezetesen az adverbális *-ja* ragjának hozzáfűggesztését. Ilyen alakok BUBRICH-nál (Lit. 143) *addžimenja* 'так, что видно; на виду', *tjrmimenja* 'так, что хватает; в достаточной мере', *tedšimenja* 'так, что узнается, в заметной мере'; a SZOVR. 255—6 lapján a határozószók közt a következő *-men* képzős határozói igenevek szerepelnek: *addžimenja* 'видимо', *tjrmimenja* 'в достаточном количестве', *tedšimenja* 'заметно'. Példa erre a használatra: *visemis šeňa t e d t š i*

menja nin spravittšis taję kad kežas ['betegségéből Sz. és zrevehetőleg rendbe jött (meggyógyult) erre az időre'] (ПОПОВ—СЗЕЛЫКОВ—СЗАЧАРОВА, Коми грамм. 1951, 51). Persze nem lehetetlen, hogy itt csupán egy tudatos újítással van dolgunk, mely csak a mai új irodalomban honosodott meg. A *-ja* adverbialis rag ti. ma már csak egyes ragok, adverbiumok és névutak végén fordul elő a komiban és eddig — tudtunkkal — *-menja* alak nem ismeretes a népnyelvből, a komi nyelvtanokból pedig — sajnos — nem derül ki, hogy előkerült-e ilyen alak valamelyik nyelvjárásból. Ezért lehetségesnek tartjuk, hogy csak újonnan alkalmazza az irodalom ezt a ma már nem eleven ragot ebben az igenévben a határozói funkció kiemelésére.

b) *-emen*, illetőleg udm. *-emen* végű permi határozói igenévről — mint fent láttuk — több nyelvtan tesz említést; a *-men* képzővel kapcsolatban eredetét is tisztáztuk. Most még azt kell eldöntenünk, vajon igazi határozói igenévvél van-e itt dolgunk. Nézzük az igenév használatát, mégpedig először a komiban.

α) *syly jurbytysny sy vodžyn pidžes vylö u šködtšēmön* 'sie verehrten ihn mit vor ihm auf die Knie Fallen, od. indem sie vor ihm auf die Knie fielen' (WIED. Gr.² 164). Sz. *nežen* (Adv.) *mune men iledžžik voan* 'wenn du langsam gehst (lassan menvén, tkp. lassan menéssel, lassan menet) kommst du weiter' (Uot. Chrest. 58, WICHM. Vd. 185). Ud. *vajs pondas ropke men pirni stękanas* 'a víz bugyborékolva hatol be a pohárba' (ZSz. 209, SZENDREY 80). *mužikis mattišemen lokte* 'a férj káromkodva jön' (ZSz. 169, SZENDREY 81). Pr. *kuilemen šoje* 'fekve eszik'. FV. *pukalemen šornitan* 'ülve beszélgetsz'. Pr. *te ved mene pelištemen püksedlin* 'du hast mich ja [so] setzen lassen, dass du [erst den Staub vom Stuhl] wegbliesest' (VdK. 322). V. *kiedis kutemen iwanes petkedas* 'kezén fogva (tkp. kezén fogással) kivezeti Ivánt' (uo. 428). Vm. *šigirtšemen užisni topida* 'einander eng umklammern und schliefen sie' (uo. 357). P. *pukavemen syn* 'сидя гребни (собств. значит: сидением гребни)', 'ülve evezz!' (Rogov 57, 112); *rovžemen gorętas* 'испугавшись закричит (соб. зн.: испуганным закричит)', 'ijedten kiált fel (tkp. ijedtül, mint megijedt)' (uo.). *šumen* 'говоря' (uo. 112). *vištav, me sulalemen verma kivžini* 'beszélj, én állva tudom (v. tudlak) hallgatni' (BUBR. Szlov. 257, Lit. 136). *pišjis termasemen* 'sietve elfutott' (BUBR. Lit. 141). *ęta-međ berdas topedšemen, ki na ki kuttšišemen tom jež voštalisni tuj kuža* 'один к другому прижавшись, взявшись рука об руку, молодые люди шагали по улице' ('egymás mellé szorosan simulva, egymás kezét fogva léptek a fiatalok az utcán') (Szovr. 245). P. *ovni pondam šivemen* ['dalolva fogunk élni'] (KG. 168). P. *lokte andelket kuttšišemen* (V. *lokte andelked kuttšišemen*) ['jön az angyallal összefogódzkodva, karonfogva'] (Rajin 32, illetőleg 25). P. *orsemen mune* ['játszva, azaz hөгedülve megy'] (uo. 49). *šeravemen petišše* ['nevetve hátrál'] (LICH. 77). Pjazva *deňga šideti vjr u džalēmön, piliššēmön vjr kęletetēmön* 'деньги добывал на лесозаготовках, занимаясь пилкой, сплавом леса' ('pénzt kerestem fakitermeléssel [vagy: erdőt, azaz fát megmunkálva], fűrészeléssel [vagy: fűrészelve], faúsztatással [vagy: fát tutajozva]) (LYTK. Chrest. 57).

Az idézett komi példák legnagyobb részében bizonyosan (elsősorban mód- és állapothatározó szerepében használt) határozói igenévnek érezzük

az *-emen* végű alakot. Hasonlót mondhatunk a következő udmurt példákról (ezekben sokszor birtokos személyrag is jelentkezik):

β) *pupjos vožjas kremen soje sotyljam* 'die Priester hatten ihn aus Hass übergeben' (WIED. Gr.² 125). *a tsiz tuž kema uuemen uno kišnovi vuem* 'da er sehr lange lebte, hatte er mehrere Frauen' (WSpr. II, 98). *rodnaosse žalamen iz kutskiz kurinī zorze sojoslen no keseg vilaz* 'da er mit seinen Verwandten Mitleid hatte (rokonságát sajnálván, rokonságát „sajnálátában”), fing er an, auch für ihre Landstriche um Regen zu beten' (uo. 140). *pedlon nap bus velskemen, tramvajos no avtomasiņas kallen gine vetlo* ['ha kint sűrű köd térj esz kedik, a villamosok és a gépkocsik csak lassan járnak'] (KONY. 45). *so, kelemek potemen, paluba vile vidini edja val* ['ő, mikor álmos lett (tkp. hálása jövé n), a fedélzetre akart lefeküdni'] (uo. 51); *djrtemen* 'второпях, из за спешки' (Udm.—Russzkij Szlov. 82) ('sietve, sebtiben').

Mint már mondtuk, itt — a mi szempontunkból — világosan elemezhető alakokkal van ugyan dolgunk, a nyelvérzék azonban bizonyosan nem *uškedtsem, munem, ropkem, pukavem* vagy *uuem, žalam, velskem* stb. deverbális főnevekhez, hanem *uškedtšini, munnī* stb. igékhez kapcsolja az *uškedtšemen, munemen* stb. alakokat, azaz — mint a mellettük álló határozók és tárgy is mutatják — nem értelmezi és nem is értelmezheti a felsorolt alakokat úgy, hogy „térdükre leborulással”, „lassan menéssel”, „egymás mellé simulással”, „sokáig éléssel”, „rokonságát sajnálással” stb., és így az itt idézett *-emen* végű alakok bizonyosan határozói igenév szerepűek.

Persze nem állítható ez az *-emen* minden alkalmazásával kapcsolatban. Nem határozói igenév a szerepe az *-emen* végű alaknak a legrégebb ismert adatban sem. A komi nyelvemlékekben ezt a mondatot találjuk: *jenlen tšekte men... letšias viliš* (l. ЛУТК. Древн.пер. 65, 105, 146, 162), ЛЕПЕ-СИННÉЛ: енлонъ чоктомонъ... лъчмас юеллысь, G. Sz. ЛУТКИН olvasata: *Jenlen tšekte men... letšias veljš (viliš)* 'Isten parancsa szerint (parancsával, parancsolatával; az eredetiben: въ повелѣнїи) leszáll az égből.⁴

Nem határozói igenévvél van dolgunk a következőkben sem: komi Lu. *ušketšias kulemen* 'er wirft sich wie tot hin' (SVD. 137). Sz. loži usni *kulemen* 'halottként kellett elesnie' (ZS. 146, SZENDREY 80) (*kulem* 'halott'). V. *iva nes vajma es doremen* 'man hat den Iwan gefesselt (megbilincselve tkp. megbilincselten) gebracht' (VdK. 408), (különösen ha főnévileg használt ok- és időhatározó szerepében alkalmazták:) Vm. *getevitis ebed, sojan i juan zev una, puemen i pežalem en, žaritem en i pražitemen* ['ebédet készített, ételt és italt nagyon sokat, főttel és süttötél, süteménnyel, süttel és pecsenyével (v. süttve, főzve)'] (KM. 49) Lu. *sija mededis petkase užemšis* 'er sandte die Vogel [als Belohnung] für seinen nächtlichen Aufenthalt (meghálásáért, megháltaért)' (WICHM. Vd. 135), udm. *astemes šudī pižemen peštemen* 'bewirte uns selbst mit Braten und mit Brühen!' (WSpr. I, 89). *vale-ik ug iši da mestaz ulini sum potemen iz* 'mein Pferd kann vor Freude nicht still halten' (uo. 97). *gondjir ušsa kwaläkjamäniz tätkämez-no ug lu-ni* 'a medve leesvén, remeg-

⁴ A határon áll a kéféle alkalmazás közt: *hañ sojemen, paškem novlemen* 'das Brot [schmeckt man] beim Essen, die Kleidung [erkennt man] beim Tragen' (WICHM. Vd. 181) (lehetne így is: 'essend', 'tragend').

tében ugrani sem tudott már' (VNpk. 121). G. *kışkamäniz peğzäm* 'in seinem Schrecken liefer fort' (MSFOu. CII, 298). (L. még NyK. XXXVI, 440—1; КЛЕММ 271, 272, NyK. XLV, 374. kk.; MEDV. 418). Különösen világos ez, mikor ugyanezt a viszonyt névutós kapcsolattal fejezik ki: komi: *polöm kuža* 'aus, vor Furcht' (WIED. Gr.² 164), *med loas tenyđ tenad koröm šörty* 'dir geschehe deinem Bitten gemäss (so wie du gebeten hast)' ('по желанию твоему; а те kívánságod szerint') (WIED. Gr.¹ 74). *saldatjas šuavlišni dežmem-pirış* 'a katonák bosszúsa n (bosszankodva; с досадой, досадуя) beszéltek' (BUBR. Szlov. 257). *teždišem-pirış jualis* 'aggódva (озабоченно) kérdezte' (BUBR. Lit. 136). (L. még MEDV. 421—2).

Ezekben az *-en* ragos *-em* képzős határozókban ugyanolyan szerkezettel van dolgunk, mint mikor ez az *-m* képzős nomen deverbale aszerint; hogy milyen határozót képvisel a mondatban, ugyanúgy, mint bármely más nomen, különféle ragokat vehet fel; pl. komi: *lolđ abu-emij idžiddžik šojanis i ašte pašte de miš?* 'душа ваша не больше ли пиши и тѣло одежды?' (SZAVV. 105). *mij artme kodalemis libe vina-juemis* 'mi származik a részegségből vagy a pálinka-ivásból' (UF. II, 10); Ud. *dugdji vina[-juemis* 'höre auf, Branntwein zu trinken! ('szűnj meg a pálinkaivástól [tkp.-ból]') (WICHM.—UOT. 402). Sz. *šondi-petemšan* 'napkelte től' (ZSz. 145) Pr. *šo tselkevei koris vellede: miš* 'er verlangte 100 Rubel für das Lehren' (VdK. 107). *munem-vetlemli ponozvo* 'die Wanderschaft nimmt kein Ende' ('járásnak-kelésnek nem jön vége') (WICHM. Vd. 181). P. *šiletemis boštam tselkovej* (V. *šilede miš boštam tselkevejen* ['az elkántalásért 1—1 rubelt kapunk'] (Rajin 16, illetőleg 11). P. *legašema tenat šilem-orsemle* (V. *dezmema tenad šilem-vorse miš* ['megharagudott a te éneklésedért-hegedülésedért']) (uo. 34, ill. 26). Udm.: *kezi lue mys tyl doryn šuntyskysa ulem* 'wegen kalt-Seins, weil es kalt war, wärmte er sich beim Feuer' (WIED. Gr.² 164). MU. *kuunojosiz ožy vera miškiz ta kyu tšyn medam?* 'šuiša tarži karem 'infolge dieser Worte seines Gastes wollte er wissen, ob solche Reden wahr sein könnten, und machte also' (WSpr. II, 81). L. még WIED. Gr.² 164, MEDV. 417—9.

Az *-emen/-emen* esetében tehát egy határesettel van dolgunk: azzal a különös jelenséggel állunk itt szemben, hogy bár a végződés eredete a nyelv-érzék előtt is teljesen világos (az *-en* rag pl. névutóval helyettesíthető) és az igenév az elemek jelentésének megfelelően használatos, mégis sok esetben mód- és állapothatározói funkcióban igazi határozói igenév-képzővé vált, mely egybeforrott végződésként járul az igei alapszóhoz. — Míg a *-men* végű igenevet elsősorban alakja alapján, az *-emen* végűt főleg funkciója alapján sorolhatjuk a határozói igenevek közé.

c) A komi *-mišt* végű határozói igenévvel részletesen foglalkoztunk a FUF. XVIII. kötetében (198—215; l. még UAJb. XXVIII, 222). Talán sikerült kimutatnunk, hogy ez nem egyéb, mint az *-m* képzős nomen verbalének egy ragos alakja, nevezetesen időhatározó funkciójú elativusi alakja, mely az elativus jellegének megfelelően előidejűséget fejez ki és amelyhez még raghalmozódással a locativusi funkciójú *-t* transitivus-rag járult: az eredetibb **voemis* (< **vo-em-iš*), **petemis* (< **pet-em-iš*) alakokból a második nyílt szótag magánhangzójának kiesésével (l. fent 282 l.) *vomiš*, **petmiš*, majd *vomišt* (UF. II, 3 'miután jött'), *petmišt* (uo. 53 'miután kijött') alakok fejlőd-

tek. A *vomist*, *petmist* mintájára általában igetövekhez járult ez a határozói igenévképzőnek látszó *-mís(t)* végződés,⁵ utóbb pedig önálló névutót látott benne a nyelvérék és ezt leválasztva, önállósítva, deverbális névszóhoz és igazi névszóhoz is függesztette; pl. *šuem-mist* 'miután ezt mondta', *kik lun mīs* 'két nap múlva', *telis mist* 'egy hónap múlva'. Részben hasonló jelenséget fogunk a *tedž*-végű igeneveknél látni.

Idézzünk néhány példát a *-mís(t)* végződésű, egyébként nem igen sűrű használatú határozói igenévi alkalmazásnak megvilágítására. Egyéb alakjai közül — l. FUF. i. h. — leggyakoribb a *mīšten* alak, amely az igen gyakran időhatározókban szereplő instrumentálsi raggal bővült — l. FUF. XVIII, 210 — és talán a **mīšen* és *mīst* alakok keveredésének köszöni létét. A letkai nyelvjárásban instr. *mīšten* alak mellett inessivusi *-mīstīn* is használatos; pl. *kik vō mīšten* 'két év után (v. múlva) és *šoi mīstīn me lakta* 'evés után (miután ettem), eljövök'.

De jellemző ez a végződés abból a szempontból is, hogy itt az eredeti ragok elhomályosulása után a népnyelv is szükségesnek érezte (az igenévi használatban is; l. pl. lent *šoi mīšten* példákat) egy ma általánosan használt határozóragnak a kitételét, bár így három határozórag jelentkezik a *-m-ís-t-ēn* (*-m-ís-t-īn*) végén.

Pl. *taje ky v m y s Irōd tsar, povzis* 'a l s dies der König Herodes e r f u h r (mikor hallotta volna, услышав это), erschrak er' (GAB. 71). *vomys, vomystān* (gerund. praet.; CASTR. 84) ['jötté után'], *vistoomys, vistoomystān* (uo.) ['mondása után, miután mondta'], *a džimīst una jez* 'увидев много народу' (SZAVV. 104). *vomīst sij dine, me pondi šunī* 'пришедши к нему, я начал говорить' (uo. 98). *ledž mīst en jezes, pīris piže; i v u d ž mīst en vois tšužan tue* 'отпустив народ, он вошел в лодку, и переплыл, прибыли в родную землю' (SZAVV. 116). *kilmīst(en), kīvmīst(en)* 'услышав' (uo. 57). *boštmyšt* 'nachdem er es genommen hatte' (WIED. Gr.² 176). *ne-una nerevit-mīst drug petis džodž-ulīs i tšet dade* 'nach einer kurzen Zeit erhob sich plötzlich unter der Diele hervor ein kleiner Mann' (WICHM. Vd. 97) (*nerevit-* 'warten'). *me šoi mīst lokta* 'nachdem ich gegessen habe, werde ich kommen' (UOT. Chrest. 60). Lu. *me šoi mīst en lakta* (W.—UOT. 382) 'ich komme, nachdem ich gegessen habe'. I. *ōmīs* 'oltua; nachdem man (od. er usw.) gewesen ist' (uo. 397).

G. SZ. LYTKIN szerint (II, 29, 32) ennek a határozói igenévnék a végződése *-em-ís-tī, -em-ís-tī-en* (pl. *a džem-ís-tī* uo. 29, 35 = *a džem berin, bertī* 'увидевши' ['meglátás után'], *loktēmīstī* uo. 34 'прибывши').⁶ BUBRICH (Lit. 143) említi a *-mīstī* (KURATOVnál *-mīst*) alakú hat. igenevet (pl. *petmīst* 'выйдя', *paštavmīst* 'одев'), de hozzáteszi, hogy a mai irod. nyelvben a *mīstī* már csak mint névutó használatos; és így a névutók közt tárgyalja (Szlov. 287, Lit. 183); ugyanígy csak a névutók közt szerepel a *-mīst* SZENDREYNél (91) és (*mīstī*) a SZOVR. 264. lapján.

Megfigyelhettük, hogy az udmurtban ugyanilyen kapcsolatokból nem szakadt ki egy *-mīs(t)* végű igenév, mely itt okhatározói szerepű lehetett

⁵ WIEDEMANN (Gr.² 176) szerint „mit oder ohne vorhergehenden Vocal (*y, i*), je nachdem dies bei der Endung *-ny* des Infinitivs ... der Fall ist.” L. még CASTR. 82.

⁶ Az *-em-ís-tī* tagolás azt mutatja, hogy G. SZ. LYTKIN is az *-m* nomen verbaléhoz kapcsolja ezt az igenevet. L. még a *-ten* végű hat. igenevet.

volna. Vö. fenti példáinkat (a 285. lapon): *keziť l u e m y s 'weil es kalt war', o z i v e r a m i s k i z 'infolge dieser Worte' ('így szóltá miatt', tkp. 'így szóltából');* továbbá *J. luupu viž k y a š k a m i s 'weil die Erlensbrücke einstürzte' (WSpr. II, 100). m i p u k s ä m i s 'voždäs an vajä! 'a mi leülésünk miatt [leültünkéből] ne haragudjatok meg!' (VNpk. 261). L. még MEDV. 418, FUCHS: FUF. XVIII, 202—3, KLEMM 271—2.*

d) Az udmurt *-mja* végű igenév határozói igenévként csak KONYUCHOVA felsorolásában szerepel. Példái: *so kuara vera mja, millionen tšuzjaško kuaraos* [‘annak a hangnak szólása szerint (vagy: úgy, ahogyan az a hang szól) milliószámra visszhangzanak hangok’] (51); *so ton vera mja, dišete mja budemjn* [‘ő a te mondásod, tanításod szerint (úgy, ahogy te oktattad, tanítottad), nőtt fel (van nevelve)’] (uo.). — Más példák: *šed täläti potim šala č i p ě ä m j a* ‘átmentünk a fekete erdőn császár-madár fütytyénél’ (VNpk. 263) (JEMELJ. 144: ‘по свисту рябчиков’). *u ž a m j a tiro uždun no* ‘no работе платят и зарплату’ (‘a munka szerint, a munka arányában fizetik a reálbért is’) (PEREV.² 1288).

Ilyenek még, bár nem határozói igenév neve alatt szerepelnek, a következők: *vöremňaz* (< *vöremjaz*) ‘kun hän on heilunut’, *duemňaz* (< *juemjaz*) ‘hänen juodessaan’ (AMIN. 17; AMINOFF röviden *-na* végződésnek mondja); MU. *vjujn torogoi kirjža dir, kirjž a m n i a z vjuu tube dir. milemiz eksei kirjoke ulla dir, ulla m n i a z kirjoke koškom dir* ‘da oben singt die Nachtigall [o: Lerche], singend steigt sie in die Höhe. Der Kaiser treibt uns weit fort; indem er uns treibt, gehen wir weit fort’ (WSpr. I, 44). MU. *tš a p k e m n a z i no vir potoz* ‘bei jedem Streiche fließt das Blut’ (uo. 46). J. *kiržam'am* (WChrest.² 144) ‘wenn ich singe’. J. *suuti ataslen tš ortem ĩ a z* ‘ich stand auf zu der Zeit, wo der Hahn kräht’ (WSpr. I, 74).

Példáink, AMINOFF megjegyzése is, mutatják, hogy itt a főnévileg használt *-(e)m* végű nomen verbalénak adverbialis alakjával van dolgunk; a *-m-ja->-m-ña-* alakhoz vö. pl. *šiem* ‘étel’: többesszám *šiemňios* stb.; l. UOT. Kons. 390, JEMELJ. 56, WChrest.² 141. Ugyanolyan ragos határozók ezek, mint a fent említett elativusi, allativusi stb. határozók. Mégis valami jele van annak, hogy ez közel állhat az állandósult határozói igenévhez, mégpedig a határozórag és a személyrag sorrendje. A következő példákban azonban már az a sorrend mutatkozik, amelyet az adverbialis-ragos főnevek tüntetnek fel: *baddžim budemezja, ižpilen gonez pumen kužome, bude* ‘a báránynak — nagyra növekedése szerint — szőre is fokozatosan hosszabbodik, növekszik’ (KONY. 50). B. *soldat mine solen veramezja* ‘der Soldat geht, wie jener ihm gesagt hatte’ (WSpr. II, 165, KLEMM 268, WChrest.² 160). *veramzija gine todiško* ‘ich weiss es nur nachdem, was man mir erzählte hat’ (WSpr. II, 130). G. *etemezja* ‘gemäß seiner Berufung’ (WChrest.² 144). A ragok sorrendjére vonatkozólag vö. JEMELJ. 135: *apaeja, apaedja, apaezja* ‘по моей, твоей, его сестре’; PEREV.¹ 410: *ludeja, ludedja* ... ‘по моему полю, по твоему полю ...’. (L. WChrest.² 144, JEMELJ. 144). De talán éppen az, hogy a két alak — *-ňaz* és *-ezja* — felcserélhető, egymással váltakozik, amellet szól, hogy a *-mja-t* ne tekintsük még egybeforrt igenévképzőnek, hanem *-m-ja-*ra tagolódo végződésnek, vagyis hogy itt *-m* képzős nomen deverbale-hoz *-ja* adverbialis-rag járul.

e) Udmurt *-mon* végű határozói igenevet csak PEREVOSCSEKOV (és WIEDEMANN) említ. A *-mon* végű igenevek kérdése azonban azért is tisztázandó, mert UOTILA (Chrest. 60) az udmurt *-mon*-t kapcsolatba hozta a fent a) alatt tárgyalt komi *-men* határozói igenévképzővel. Az utóbbinak tárgyalásánál ti. (i. h.) ezt írja: „GENETZ stellt die PO Formen *kermen*, *kaskimən* (ohne die Bedeutung anzugeben) als Verbalnomina dar. (Vgl. das Verbalnomen auf *-mon* im Wotj.)”. Jelentés dolgában a két igenév valóban igen közel áll egymáshoz és hangtanilag is lehetséges azonosításuk (l. — persze az első szótagra vonatkozólag — WICHM., Vok. 76, de l. ITK.: FUF. XXXI, 288, azonban GENETZ θ hangja második szótagban $< o$ és megfelelhet komizürjén e hangnak, l. pl. ITK.: FUF. XXXI, 269). Mégis azt kell mondanunk, hogy a két igenévnek semmi köze sincs egymáshoz.

Nézzük azonban előbb ennek az igenévnek a használatát.

WIEDEMANN (Gr.² 173—4) ezt mondja: „das wotjakische Verbalnomen auf *-mon* drückt eine wirkliche oder mögliche Folge aus, also adjectivisch «so beschaffen od. ein solcher dass das und das geschieht oder geschehen könnte» oder adverbialisch — was hier wie auch sonst sehr gewöhnlich durch die Form nicht unterschieden wird — «so dass das und das geschieht oder geschehen könnte», z. B. a) *kylyškymon* (hörbar), *nuldymon* (tragbar), *so mužemyn tone burmytymon prorok van* (in diesem Lande ist ein Prophet, der dich heilen könnte) . . .”, a határozószói használatról azonban megjegyzi, hogy az másképpen is magyarázható. Két példája közül az egyik: *pis-pu lue, uljosaz papajosly puksimon* 'er wird ein Baum, so dass die Vögel auf seinen Zweigen sitzen können', és erről megjegyzi, hogy így érthető: „für die Vögel zum Sitzen”. Nyelvtanának 70—1. lapján viszont így nyilatkozik erről az alakról: „Das Suffix *-mon* bildet Verbaladverbe, welche eine Folge bezeichnen, «so dass» und nicht eben häufig gebraucht werden, wie *ulymon* (so dass man lebt, *ulyny*), *puksimon* (so dass man sich setzte, *puksiny*) etc.; da auch sonst Adjectiv und Adverb vielfach in der Form nicht unterschieden werden, kann diese Wortform auch als Adjectiv gebraucht werden, wie *kylyškymon* (so dass man hört, hörbar), *nuldymon* (tragbar) etc.”

Mármost példáink legnagyobb részében melléknévi, néhány példában főnévi jelentésű a *-mon* végű igenév: Sz. *katik-vlä potmon med luyoz!* 'sie möge den Leuten gefallen (eig. sie möge auf das Volk, zu dessen Gefallen hinaugehen)!' (MUNK.: MSFOu. CII, 2; UAJb. XXVIII, 266) ('kimenő, kimenendő legyen'). G. *odig luketez vuzamon med lo, a odig luketez mlimon pukim on btsa med lo!* 'die eine Hälfte des Getreides möge verkauft werden, der anderen Hälfte aber gebe es so viel, dass etwas auch übrig bleibt, erspart werden kann!' G. (WSpr. I, 147). G. *tirimon verimon med lo!* 'gebe es etwas, womit wir [die Schlitten, die Wagen] füllen, beladen können!' (uo. 146). J. *ekseli nyu-pi sotimon, vit tirimon inmar sotsävi-z-ke!* 'wenn inmar es so fügte, dass wir unsere Söhne dem Kaiser geben und unsere Steuer zahlen könnten!' (uo. 130). *lestömon už* 'työ, joka on mahdollinen tehdä' (AMIN. 41) ('elvégezhető munka'). *so inhi bizömon* 'hän on jo naimaikäinen (oik. hän on jo mahdollinen „juoksemaan”)' (uo.) ('már eladó lány, férjhez menendő'). *vetlömon nunö* 'lapsi, joka voi kävellä' (uo.) ('gyermek, aki már járni tud'). *lobamon luem berë* (uo.) 'mikor már szärnyra tudott kelni (repülni tudó lett)'. *pukymon* 'istumisen mahdollisuus'

(uo.) ('ülhetés, lehetőség az ülésre'). *budžin nunalož šimon-jumon med luoz!* (VNpk. 139) 'legyen enni-inni való a „nagy nap”-ünnepig!' (L. még MEDV. 435—6, JEMELJ. 94—5, WChrest.² 162). Mégis érthetőnek fogjuk találni, ha WIEDEMANN (Gr.² 70) az *ulymon* 'so dass man lebt' alakban (amelyet ugyan nem idéz mondatban, és így nem tudunk állást foglalni) határozói igenévet lát. Csiráiban bizonyára megvan itt a határozói igenévi használatnak a lehetősége, és így egyáltalában nem lep meg bennünket, ha azt halljuk, hogy a *-mon* határozói igenévi jelentésű lehet, „ha a mondatban határozónak a szintaktikai funkciójában használatos” (PEREV.² 1337), és ennek a használatnak az igazolására a már fent (a 3. pontban) idézett példát olvassuk: *kil i škimon tšuzjaskoz* 'hallható a n hangzik', bár itt persze értelmezőt, esetleg állapothatározót láthatunk: 'mint hallható, hallhatóként'. Erről a használatról részletesebben szólnunk a 12. pontban. Lehet ugyan — erre vonatkozólag nem kapunk tájékoztatást, és több példát sem idéz PEREVOSCSIKOV —, hogy ezt a használatot csak az irodalmi nyelv alakította ki, de tagadhatatlan, hogy ennek a használatnak megvannak a csírai és így kifejlődésének a lehetősége. Mi azonban az udm. *-mon*-t nem tudjuk még határozói igenévképzővé fejlődöttnek vagy esetleg azzá fejlődőnek tekinteni.

Ami mármost az udm. *-mon* eredetét és a komi *-men*, permj. *-men*-hoz való viszonyát illeti, a következőt kell figyelembe vennünk:

A komi *-men* végződésről tudjuk, hogy első eleme a nomen verbale képző *-m* és ehhez járult az igenév határozószói alkalmazásában az instrumentalis *-en* ragja. Ezzel szemben az udm. *-mon* végződésnek második eleme csak a nomen verbale képző *-on* lehet (ezért is lett tkp. melléknévi igenévvé). Mármost az *-on* csak igéhez járulhatott, így a *-mon* első eleme csak igeképző lehetett, mégpedig a momentán *-m* deverbális igeképző, melyet pl. BUDENZ az UA. 54 lapján tárgyal, vagyis az udmurt *-mon* első eleme, az *-m*, nem lehet azonos a komi *-men* első elemével. De nem lehet azonos a *-mon* második eleme sem a komi *-men* második elemével márcsak azért sem, mert az udm. *-on* nomen verbale képzőnek a komiban *-an*, nem pedig *-en* felelhetne meg; vagyis: a komi *-m-en* határozói igenév, benne az *-en* az instr. ragja, az udm. *-m-on*-melléknévi igenév, melyben az *-on* nomen verbale képző. A két igenév egymástól független.

Az udm. *-mon* alakkal kapcsolatban csak az szorul magyarázatra, hogy míg a momentán *-m* képző előtt nem szokott a tővégi *-i-* jelentkezni (l. UA. 54, MEDV. 323, 325, ugyanígy a komiban, l. BUBR. Lit. 160, Szovr. 226), a *-mon* mellett gyakori az *-i-mon* alak. Itt azonban elsősorban az infinitivus hatására kell gondolnunk, amely egyes nyelvjárásokban *-ni*, *-ni*, más nyelvjárásokban ugyanannál az igenél is *-in* alakban jelentkezik, sőt ugyanabban a nyelvjárásban is a két alak váltakozhatik egymással. Így pl. a G. *tirini* mellett van M. *tirni*, J. MU. *tirini* 'füllen, einladen; voll werden' (WChrest. 112), G. *kelini* mellett van M. *kelni*, J. *kölini*, *köün* 'übernachten' (uo. 67). (L. különösen MEDV. 422—3.) Ennek megfelelően van pl. G. *tirimon* (WSpr. I, 148, II, 146) és J. *tirmon* (uo. I, 130).

Mihelyt elvonódott egy *-mon* alakú képző, ahol tehát az *-m* előtt mint momentán igeképző előtt nem szerepelt *-i-* tőhangzó, ez olyan igékhez, melyeknek infinitivusa *-ini*-val végződött, már *i-mon* alakban járulhatott, ahogyan pl. *vetlini* (G. *vetlini*, J. MU. *vetlini* 'gehen, wandern, reisen') alakú igékhez nem is járulhatott volna másképpen, mint *i-mon* (AMIN. *vetlomon*) alakban.

Hogy azután ez az *-imon* analógiásan olyan igékre is átterjedt, amelyekben eredeti *-mon* volt a momentán képzőből való származásnak megfelelő szabályos alak, könnyen érthető jelenség.

Az itt szóba került jelenségekkel kapcsolatban talán fölösleges is a magyar *-si* képzőre emlékeztetni, melyről tudjuk, hogy a *falusi, hovávalósi* stb. alakokban az egyetlen *városi* szóból elvont *-si* képző jelentkezik. De talán megjegyezhetjük itt ennek az udmurt végződésnek új funkciójában való alkalmazásával kapcsolatban (l. különösen PEREVOSZCIKOV idézett megállapítását: PEREV.² 1337), hogy itt már másodsor utalunk arra, hogy egyes alakok elterjedésében, sőt kialakításában része lehetett és bizonyosan volt is része annak a permi nyelvek irodalmában ma gyakran érvényesülő törekvésnek, hogy a nyelvet, a stílust új árnyalatot jelentő, kifejező alakokkal gazdagítsák.

f) Az *-m* nomen deverbale képzővel alakult az udm. *-mte* végződésű tagadó igenév is, amelyet azonban — mint nem határozói igenevet — itt csak a teljesség kedvéért tárgyalunk, minthogy MEDVECZKY (437) ennek az igenévnek határozói használatára is utal.

Az igenév végződésének alakjai: MUKÁCSINÁL *-imti*, K. *-emtü* (Mamadyš: *-entü*, *-emtü* l. MSFOu. CII, 632—3, 657, WChr.² 162), WICHMANN-nál G. *-emte*, *-imte*, J. M. MU. *-imte*, B. *-imte*; *-al* képzős igéknél *-amte*. A képző első eleme az *-m* nomen verbale képző, második része a *-t* fosztó képzőt tartalmazza (l. Uot. Kons. 90—1, 103, 129, 226).

Használatára számos példát idéz WIED. Gr.² 175, AMIN. 41, MEDV. 436—8, JEMELJ. 90, WChrest.² 162. Itt csak 2—3 példát idézünk: *jomyš v u em te pis-pu* 'ein nicht Frucht tragender Baum (WIED. Gr.² 175). *ta poktsijoslen ogezly ozi kare mte bere mynym no kare mte luydy* 'wenn ihr einem von diesen Kleinen nicht so getan habt, so werdet ihr auch mir nicht getan haben' (uo.). G. *vu adžilim te tšež* 'eine Ente, welche Wasser nie gesehen' (WChrest.² 162). MU. *pukšim te papa kilim te* 'es blieb kein Vogel zurück, der sich nicht hingesezt hätte' (uo.). U. *oi karim tam i val* 'wir taten nicht auf jene Weise' (uo.). J. *văuez pirim te* 'das Pferd ging nicht' (WSpr. II, 100, MEDV. 437).

Csak határozóraggal, tehát mint ragos deverbális névszó (főnév) lehet ez az igenév a mondatban határozó. Pl. J. *va žim te ištiz dongisa ležem* 'da sie nichts antwortete, gab er ihr einen Stoss.' (WSpr. II, 111). MU. *soos dformillam virten tirmim te izli* 'dann waren sie übel angekommen, da das Blut nicht ausreichte' (WSpr. II, 74). G. *punijoszles veras-kämzäs dišämzä-no kin dišätämzä veram tääniz ulep kiläm* 'da er nicht erzählte, dass er die Sprache der Hunde gelernt hatte und wer sie ihn gelehrt hatte, blieb er am Leben' (MSFOu. CII, 107) (tkp. 'nem mondasával' *-mtü* + instr. *-än* + személyrag; a mondatban 5 olyan alak van, mely a deverbális *-m* képzőt tartalmazza). G. *jaratem te in iz so nälzes vaji zi vožo dirja korka* 'weil sie ihre Tochter nicht liebten, führten sie sie zur vožo-Zeit in ein (verlassenes) Haus' (WSpr. II, 137).

Az alak melléknévi igenév voltára jellemző, hogy többesszámban is használatos: *gybyrtem te josyz dzirdatem gure kuštyny kosem* 'die Nichtbegrüssenden befahl er in den glühend gemachten Ofen zu werfen' (WIED. Gr.² 175).

MEDVECZKY mégis két olyan példát idéz, melyben ez az igenév, bár nem járul hozzá határozórag, szerinte mégis határozói szerepű: J. *minillam*

minillam a d d z i l l a m t e 'sie fuhren unaufhörlich, ohne [die Flüchtlinge] zu sehen' (WSpr. II, 93) és J. *minillam minillam toos* (? *soos*) *uisa no s ö t t i l l a m t e* 'sie fuhren unaufhörlich jagend weiter, ohne zu finden' (uo.). MEDVECZKY megállapítása azonban tévedésen alapszik. Mindkét mondatban az igenév ugyanolyan állítmányi szerepű, mint fenti példánkban a *kilymte* 'nem maradt' vagy *pirymte* 'nem ment be' és mint amilyeneket MEDVECZKY uo. többet is idéz. Az első mondat helyes fordítása ez: 'mentek, mentek, nem látták (őket)'; a második mondatban pedig már ott van az 'és, de' jelentésű *no* kötőszó, amelynek hiánya az első mondatban MEDVECZKYT félrevezette: 'mentek, mentek azok üldözve, de nem találták meg'.

Semmi jel sem mutat arra, mintha az *-mte* végződésű igenevet határozói igenév szerepében is használnák.

10. A most tárgyalt *-m-* képzős csoportnál jóval kisebb (csupán két tagból álló) csoportot alkotnak azok a határozói igenevek, amelyek *-t* nomen verbale képzővel alakultak; ezek a komi *-tedž* ~ udm. *-tož* és a permják *-ten*, *-teñ* végű igenevek.

a) Nézzük először a terminativus ragjával alakult határozói igenevet. Vegyünk néhány példát:

α) komi: *schob em menam lovly kuvtödž* 'Trauer ist meiner Seele bis zum Sterben' (GAB. 71) ('szomorú az én lelkem halálig', tkp. 'holtig, смертельно'). *jugdytödž* 'bis od. bevor es hell wird', *požtödž* 'so lange wie od. in so weit es möglich ist' (WIED. Gr.² 177). P. *kuvtedž* (*kultedž*) 'до умиранья, до смерти, смертельно' (ROG. 100). *me votedž vevi kerema* 'до явления моего, до меня было сделано' (ROG. 116). KP. *kerťež, kaskitěž* (GENETZ 56). *pettedž* (UOT. Chrest. 60) 'satt, bis zur Sättigung'. V. *sela lijtēdž en kuštj* 'rupfe das Haselhuhn nicht, ehe du es geschossen hast!' (W.—UOT. 375). Sz. *me tattše jugditedž* (v. *jugdite džis*) *lokta* 'ich komme hierher, bevor es hell wird' (uo. 381). Lu. *sije vijemaš kulte džis* 'sie schlugen ihn bis zum Sterben (d. h. halbtot)' (uo. 392). P. *sija mene vijas kuvtedž* v. *kuvtedžim* (< **kuvtedžim*) 'hän minut lyö kuoliaaksi; er schlägt mich tot' (uo. 410). *sija mija nes vijas kuvtedž* v. *kuvtedžinim* ['ö minket halálra, tkp. megholtunkig ver'] (uo.). *sije uštēdž povzis* 'ó úgy megijedt, hogy elesett' (SZENDREY 117). *vudžte džid-ke vištalan, to sojas* 'ha az átkelésed előtt (tkp. átkeltedig) mondod meg, akkor megesz' (uo.). Le. *aslam kulte dž etig ib vešli* 'bis zu meinem Tode habe ich ein einziges Feld bebaut' (VdK. 38). Le. *poldžedin kulte dž mijanes* 'du hast uns zu Tode erschreckt' (uo. 69). Ud. *išužtis oškjd votēdž* 'megszülte, mire (mielőtt) a medve megjött (a medve megjöttéig)' (KM. 93). V *me soitedž lidžiš* 'я до еды (прежде чем ел) читал' (LYTKIN, Mat. 42). *soitedžnim udžalim, soitedžnid udžalinnid, soitedžnis udžalishni* 'évés előtt (mielőtt ettünk, étkeztünkig) (mielőtt ettetek, ettek), dolgoztunk (-tatok, -tak)' (RAZM. 76). *sojisni i juisni, miji vermisni pette džis* 'ettek és ittak, amennyit (amit) bírtak, jóllakásig' (BUBR. Lit. 142). *lijm sivotedž da mu šonavtedž rassada kole bjdžini teplitsain* 'до тех пор, пока не растает снег и не согреется земля [hó olvadtáig és a talaj átmelegedettig, vagyis ezek beállta előtt] rassada надо вырастить в теплицах' (Szovr. 246).

Lu. *juvem pette d'zis* 'пил досыта' (ЛЫТК. Chrest. 77). P. *pette d'z ni udža is* ['elegt, tkp. jóllakásig, dolgozott már'] (uo. 44).

β) Udm.: *mon kustytož* 'bis ich werfe' (WIED. Gr.² 177). *ozi karytož* 'e he du das tust = lieber als dass du das tust' (uo.). *kulytož a m soje mynysa adžo* 'bevor ich sterbe, werde ich ihn besuchen' (uo.). *kwaž saktotoš* 'päivän koittoon asti' (AMIN. 42). *so veratos mon ačm todo* 'siihen kuin hän sen sanoo, tiedän minä sen' (uo.). *ton o'ō karotoš mon lõktōsa vuo* 'siihen, kuin sinä niin teet, ennätän minä tulla' (uo.). J. *ata ez keski tož piiez inme vuoz* 'während der Vater schreit, erreicht der Sohn schon den Himmel (= der Flintenschuss)' (WSpr. II, 31, WChrest.² 162). Sz. *kulto d'azi* 'bis zu ihrem Tode' (WChrest.² 163). MU. *darato m-a ug-a šu i tož darat(i) gumirid ortš i tož* 'bevor du sagst: „Lieb ich oder nicht?“, so liebe (lieber), e he deine Lebtag e auf die Neige gehen' (uo. 162). *kjškantem aze v u i tož bižiz* ['futott, míg biztonságos helyre nem jutott'] (tkp. 'jutásig') (KONY. 50). *veraškisa sil i tož, lidd. i val* ['ahelyett hogy beszélgetve állj, [inkább] olvass!'] (uo.). *užzi bir i tož soos oži turtškizi* 'так они старались до окончания своей работы' (PEREV.¹ 144).⁷

Ennek az igenévnék az alakjai: komi *-(i)tedž*, udm. (WICHM.) *-(i)tož*, *-(i)tož* (*-al* végű igéknél *-a-tož*), (AMIN.) *-tož*, *-tož*, K. *toš*, (MUNK.) *-tož*, *-tož* (K. *-toš* is); alakjára és használatára vonatkozólag l. WIED. Gr.² 177, JEMELJ. 100—1, AMIN. 42, MEDV. 446, KLEMM 243, 259, Uot. Kons. 157, WChrest.² 162. Az igenév két eleme a *-t* deverbális nomen-képző és a terminativus ragja (komi *-edž*, udm. *-ož*, *-odž* stb.).

A *-t* deverbális nomen képzővel és vele kapcsolatban permi alakjaival sokan foglalkoztak.

BUDENZ (UA. 224) szerint a zürj. *-töz* (~ votj. *-tož*) „consecutiv ragos gerundium (*-t + ož* consec. rag)”, a *-t* „nomen actionis képzője . . . (= mom. *-t +* lekopott nom. verbale képző . . .)”; „a róla elkopott tulajdonképi nom. verb. képző alkalmasint az ugor *-j (-g) volt*” (uo. 220). Ezt a „vegyes (ige + névszó) képzőt” (uo. 218) látja pl. a zürj. *gžōd* 'Schrift', *pikōd*, P. *pikōt* 'Stütze', votj. *juket* 'Teil, Stück', stb. szavakban. A *-d ~ -t* magyarázatára uo. a 22. lapon hoz fel példákat.

BUBRICH (Phon. 110) szintén ezzel a komi *-ed*, KP. *-et*, NyP. (Rog.) *-öt*, *-öd*, udm. *-et* (ritkán *-ed*) képzővel [pl. komi I. *dōmed*, Ud. *domēd*, KP. *dom:t*, NyP. *domöt* 'Band, Kette, Strick' ~ udm. *dumet* (MUNK. *dumät*, *dümät*) < komi *dōmni*, udm. *dumini* 'kötni'] azonosítja képzőnk *t-jét* (vö. Uot. Kons. 92—3, 95, WICHM. FUF. XVI, 198). BUBRICH szerint ennek eredeti alakja *-et*, és a *-tedž*, *-tož* még abban a korban alakult, mikor a komiban *-et* volt az általános alak; szerinte tehát pl. **munetedž* > *muntedž*.

Az *ed ~ et* alakok megmagyarázásánál talán egy bizonyos differenciálódásra is gondolhatunk. Ebből a szempontból tanulságos a műveltető *-ed* és *-t* viszonya: komi *kulni* 'halni': *kuledni* 'megölni', de *pirni* 'bemenni': *pirtni*

⁷ Nem tudunk egyetérteni MEDVECZKYVEL, mikor (447) ebben a mondatban: MU. *so ši i tož du i tož obida pašpuri vajisa liktisa vuem* 'als er (der Mann) gegessen und getrunken hatte, kam der Waldgeist und brachte einen Reisepass mit sich' (WSpr. II, 61) előidejű viszonyt lát. A mondat értelme 'mire (siihen, kuin) az ember az evéssel, ivással végzett, megjött az erdei szellem' vagyis a *-tož* itt „azon idő határát jelöli meg, melyen belül meg kell történnie a cselekvésnek” (MHat. I, 125), vagyis 'addigra, akkorra', nem pedig 'azután'.

'bevinni'. УОТЛА (Kons. 98) szerint az első szóban *-nt-re, a másodikban meg *-tt-re megy vissza a képző (de l. KSz. XIV, 298). Legújabbban V. I. LYTGIN (az udmurt Записки 18. füzetében, 1957. 93—113) — bár a képzők azonosításának a kérdését nyitva hagyja — fontos megállapítást tett; rámutatott arra, hogy bizonyos különbség mutatkozik e két képző használatában a szerint, hogy faktitív (eszközölő) (pl. *kel: kelt; áll: állít; fektet, tölt, étet*), vagy igazi kauzatív, műveltető használatról (pl. *ír: valakivel írat, mos: mosat, művel: műveltet*), nem produktív vagy produktív képzőről van-e szó.

De talán van egyszerűbb magyarázat is:

Lehetségesnek, sőt valószínűnek tartjuk, hogy a -t képző ugyanaz a deverbális nomen-képző, mely a komiban a következő szóban is megvan: (W.—Уот.) Sz. I. *ko t* 'Balzplatz' (Sz.), 'Balz' (I.) (ebből az igéből: Lu. *ko ni*, Ud. *ko ni s* 'balzen' (l. Toiv.: Vir. 1934: 106, W.—Уот. 366). De valószínűleg ugyanez a képző más származékszavakban is rejlik.

Ez a -t képző ti. nemcsak deverbális, hanem denominális is lehetett (mint pl. az előbb említett komi -ed ~ -öt ~ udm. -et névszóképző; l. Уот. Kons. 92—3, és mint ahogyan hasonló jelenségek nem ritkák, l. pl. N Ny. IX, 204). Denominális származékszavakat pedig már többet is ismerünk (bár ebben a használatban sem produktív a -t képző). Ilyenekre már ismételten rámutattak (l. WICHM.: FUF. XIV, 118, W.—Уот. 366, LIIMOLA: FUF. XXVIII, 80; l. még WIED. Gr.² 64); pl. *vi j*: Sz. *šer-vi j*, Lu. *šer-vi j* 'Mitte, Mittelpunkt (z. B. vom Wege)', Sz. *mi j-vi ja* 'bis wohin reichend?' (alapjelentés: 'Grenze, Mass, das äusserste Ende'): (WIED.) Sz. *vy t*, *vy ita* 'Grenze, Mass', (РОРОВ—ЛҮТК. 39) *vi jta* 'граница' | *vi j* 'Oberraum, das Obere': Ud. *erd-vi jtas* 'hoher, trockener, waldloser Platz' | *vel: vel-dor* 'Oberfläche, Oberes': Sz. Pecs. Lu. *velt*, V. Ud. P. *vevt*, I. *vejt* 'Deckel' (Sz. Pecs. Lu. V. Ud. P.); 'Dach' (Sz. Pecs. Lu. V. I.); *jen-vevt* 'Himmel' | *ul* 'Unterraum, Unterteil: Lu. *i bes-ult*, P. *i be s-uv t* '(?) Unterrand der Zaunpforte' (Lu.), 'Unterrand der Tür' (P) | (WIED.) *yl*, (РОР.—ЛҮТК.) *il* 'Ferne; даль': (WIED.) *yltas* (*yltas*) 'Ferne' (РОР.—ЛҮТК.) *il das*, *yl tas* 'далина', *yl tas* 'дальность, далекость'.

A most tárgyalt igenév tehát kizárólag határozói funkcióban használatos, nomen deverbale képzője teljesen elhomályosult (bár eredeti főnévi jelentését még megőrizte — a személyragos alakokon kívül — olyan szerkezetekben, mint *me votedž* 'до явления моего', *aslam kultedž* 'bis zu meinem Tode', *lim-sivtedž* 'hóolvadásig, hó olvadtáig', *oškid votedž* 'mire a medve megjött'), a nyelvérték a *tedž* stb. végződést egységes formánsnak érzi, melynek segítségével igéből, ill. igetöből határozó(szó) alakulhat; a *votedž* stb. alakokat *vo + tedž* elemekből állónak érzi. A -tedž végű igenévek tehát kétségtelenül határozói igenévek.

Hogy mennyire egységes végződésnek veszi a nyelvtudat a -tedž végződést, arra rendkívül érdekes példákat olvasunk Rogovnál és Rogov alapján WIEDEMANN-nál. Rogov (17) két főnevet is említ (*vin* 'erő' és *kok* 'láb'), amelyhez ez az igenévi -tedž járulhatott: P. *vi ntedž* 'до силы, до приобретения силы', P. *koktedž* 'до ног', pl. *me vi ntedž veškavi* (Rog. 116) 'я поправился до силы, до приобретения силы' (WIED. Gr.² 128: 'ich bin bis zur Kraft genesen, d. h. zur völligen Herstellung der Kräfte'); *mijan kaga k o k t e d ž bi d mis* (uo.) 'наш ребенок до ног вырос, то есть стал ходить' (WIED. uo.: 'unser Knabe ist bis zum Fuss erwachsen, d. h. hat angefangen zu gehen'). Valóban olyan esetek ezek, mint a m. *jóni jó, szabadni szabad* féle alakok (l. N Ny. IX, 204). És különös véletlen, hogy ugyanez a -t

igenévképző a magyarban is egyes esetekben névszóhoz járult; pl. *gyermektem* 'gyermekkoromban', *legéntem* 'legény koromban' stb. (l. pl. KLEMM, Tört. Mondt. 391; SIMONYI, MHat. I, 350). (Vö. még a *mj's* névutóról mondottakat, fent a 286. lapon.)

b) A most tárgyalt *-t* képzőt tartalmazza a permják (NyP.) *-ten*, *-tení* határozói igenévképző is.

ROGOV (56) ezeket a példákat említi: *istiten*, *istitení* 'послав, пославши', *munten*, *muntení* 'шед, шедши', *pukavten*, *pukavtení* 'сидев, сидевши', *ovten*, *ovtení* 'жив, живши', *kerten*, *kertení* 'делав, делавши', *vitčisten*, *vitčistení* 'ожидав, ожидавши'. Személyraggal (uo.) *pukavtañam* (o: *pukavteñam*) *sunavi* 'сидев (я) дремал'. A személyragos igenév végződése (56—7) *-tenam* (*-tñam*), *-tenat* (*tenat*), *-tenas* (*-teñas*) stb. WICHMANN példáiból a következőket idézzük: *me puka vteñ* (v. *puka vteñnim*) (< **puka vtenjim*) v. *puka vteñnam* (< **puka vtenjam*) *sunava* (W.—UOT. 410) 'istuessani nyökkäilen; während ich sitze, nicke ich im Halbschlaf'. *ti'e puka vteñ* (v. *puka vteñnini*) *sunavat* (uo.) ['ti ü lve szundikáltok']. *korten* (UOT. Chrest. 60) 'bettelnd', stb. P. *me etis dñ da medis dñ gestitteeni ova* 'я то у одного, то у другого и живу как гость (букв. г о с т я, пребывая в гостях)' (LUTK. Chrest. 45). P. *gortas munteñ kava vema ñe i dži it ib* 'в о з в р а щ а я с ь д о м о й [hazamentében] он заметил небольшое поле' (uo. 51). P. *eti'e s i vten* (V. *taje s i ligen*)... *lokteni* ['ezt dalolva... jönnek'] (Rajin 35, illetőleg 27). P. *komi ñiv-ke mes koš j i t e n kutas s i vni* ['ha a komi leány teheneit keresve énekelni kezd'] (uo. 47). P. *me suva vteññam verma k i v z i n i* ['én állva (is) tudok odahallgatni'] (LICH. 29). *tšut eg i kuv me šeravteññam* ['majd hogy meg nem haltam nevettemben'] (uo. 47). P. *bajite munteññas* ['mialatt kimegy, beszél'] (uo. 11). P. *dava j u v i s t a m - ž e tšajse vitčistenñanim* ['nosza igrunk egy kis teát, mialatt várakozunk'] (uo. 18). P. *odžvan munteñ vijis kujim ur da gorte v o k t e n e t i k e* ['odam enet (tkp. előre mentében) három evetet ejtett zsákmányul és hazajövet egyet'] (Pitu Őñó ~ ANDREJ NYIKIFOROVICS ZUBOV, Vjddñij vevettšan zadatšnik [= Számtani példatár] 27). *govo su itten k i j e z v e p t i s e k u j i m e t tšajšis* ['szava zás k o r h a r m a d r é s z ű k e m e l t e f e l k e z é t'] (uo. 84).

Ez az igenév ROGOV szerint múlt időt (azaz előidejűséget) fejez ki, WIEDEMANN (Gr.² 176—7) is a komi *-myšt* igenévnek és az orosz gerundium praet.-nak megfelelő igenevet lát benne („kann im Deutschen durch ein Plusquamperfect mit «nachdem» gegeben werden”), WICHMANN azonban a következőt állapítja meg (St. 26): „in dem permischen Dialekt, den ich untersucht habe (Jušva), bezeichnet dieses Verbaladverb (im Verhältnis zum Hauptverbum) jedoch keine abgeschlossene Handlung, sondern eine Handlung, die mit der Handlung des Hauptverbums gleichzeitig ist, wonach es also dem II. Infinitiv des Finnischen entspricht”. W.—UOT. szótárának 410. lapján még a következő észrevételt olvassuk: „Nach der Behauptung des Gewährsmannes ist die Bedeutung dieses Verbaladverbs gleich der des III. Verbalnomens. Also: *me puka vteñnim sunava* = *me puka vikam sunava*”. WICHMANN-nak és permják közlőjének megállapítását a mai permják irodalomból vett fenti példáink is igazolják.

Ami az igenév végződésének az eredetét illeti, BUDENZ (UA. 224—5) éppen „instrumentalis-ralgal való gerundiumot” lát, melynek első cleme azonos a *-tedž*, *-tož* igenévképző első elemével, és helyeslőleg idézi WIEDEMANN

(Gr.² 177) megjegyzését: „Es sieht aus wie der Instrum. eines Nomens auf *-t*, von welchem das folgende Adverb [ti. a *-tedž*, *-tož*] der Terminativ sein könnte”. Igen érdekes — bár téves — G. Sz. LUTKIN felfogása erről az igenévről. Nem szól ugyan róla határozottan, az igenév idézésével kapcsolatban alkalmazott tagolás (II, 29; I. fönt 286. l.): [komi] „*em-is-tj*, *-em-is-tj-en* (K. [= kámai = P.] *tj-en*, ...)”, azonban arra enged következtetni, hogy ő a P. *-ten* igenevet (melyet — nem világos, hogy minek az alapján — *-tjen* alakban idéz) a *misti-en* [o: *mistjen*] alak második részével azonosítja.

A *-ten* második eleme az instrumentalis ragja. A személyragok előtt fellépő *-ji*, *-ja*-ról pedig (*puka-vtežnim*, *puka-vtežnam*) WICHMANN (i. h.) megállapítja, hogy az „= der Endung des Casus adverbialis *-ji*, *-ja* (vgl. *dírji* und *dírja* 'zur Zeit, während, bei')”. A *-ten* alakok *n* hangja *-n* helyett, ill. *-n* mellett, bizonyára a *-težnam*, *-težnat* stb. alakok hatására vezetendő vissza.

Tanulságos, hogy a ma már nem eleven komi adverbialis rag ebben az igenévképzőben is megőrződött (vö. Uot. Chrest. 48—9 és fent 9 alatt a *-menja* alakot). Régi elterjedtségére vall persze az is, hogy egy másik rag szerepének elhomályosulása után ezt a ragot alkalmazták a határozói funkció kiemelésére. Ilyen raghalmozás egyébként nem ritka a komiban, pl. Le. *setšánjn* 'ott', Ud. *setšániš* 'onnan' stb.; I. pl. FUF. XVIII, 210, XXX, 198 és fent a *misten* alakot.

Végül megjegyezzük, hogy a két *-t*-képzős igenév határozószói jelle-
gének megállapítása — szemben az *-m*-képzős igenevekkel — azért is volt könnyű, mert ez a *-t* képző teljesen izolálódott és kihalt elemnek tekintendő, míg az *-m* képző ma is eleven, produktív képző, mely nemcsak határozói igenevekben szerepel.

*

Ezek az igenevek magyar szempontból is közelebről érdekelnek bennünket. Ez a *-t* képző ti. finnugor *-*tt*-re vezethető vissza és így azonos eredetű a magyar *-at*, *-et* deverbális névszóképzővel és a melléknévi igenév *-t*, *-tt* képzőjével, amely a magyarban szintén határozói igenévi szerephez jutott az *-atta*, *-ette* képzős igenévben (I. még itt a 308. lapon).

II. Nem az előbbi pontban tárgyalt *-t*-vel, hanem a 9. pontban f) alatt említett *-mte* képzőben szereplő *-t*-fosztóképzővel van dolgunk a komi *-teg*, udm. *-tek* igenévképzőben, amelyről WIEDEMANN (Gr.² 177) megállapítja, hogy „das negative Verbaladverb auf *tög* ... entspricht einem deutschen Infinitiv mit »ohne zu« oder einem mit »un-« gebildeten negativen Adverb”, vagy MEDVEČZKY (447) szavaival: „azt a mellékkörülményt fejezi ki, amelynek megtörténte nélkül mehet csak végbe vagy kell végbemennie a főcselekménynek”.

Példák az igenév használatára:

a) komi: CASTRÉN (94) szerint „Gerundia [ti. *karnj* 'tenni' ige tagadó ragozásában] redduntur vel per *abu* vel Infinitivo *kartäg*” („Infinitivus: *kartäg* I. *abu karnj*” uo. 93). — *nužōdtög* 'ohne zu zögern, unverzüglich' (WIED. Gr.² 177). P. *dugdžteg* 'без остановки, безостановочно, безпрестанно' (ROG. 100), *vit'sisžteg* 'без жданыя, нечаянно, неожиданно', *šajmžteg* 'без пробужденыя, безпробудно' (uo.). KP. *kerteg*, *kəskitəg* (GEN. 56: mint 3. sz. „Verbaladverb”). *dugdžteg* 'ohne aufzuhören' (Uot. Chrest. 60). V. *petuk da pop šoitəg šiləni* 'der Hahn und der Priester singen, o h n e g e g e s s e n

Valószínű, hogy itt egy összetett képzővel (? vagy talán egy önálló szóval) van dolgunk, mely talán egyformán járulhatott névszóhoz és igetőhöz, vagy talán inkább — az *-mte* alak tanúsága szerint — először csak névszóhoz, és a névragozásból terjedt át használatára igékre is. Eredetileg tehát ragtalan nomen caritivum lehetett.

A nyelvtudat szükségét érezhette még egy határozói rag kitételének. Erre vallanak CASTRÉN adatai, amelyekben (az izmaiban) a caritivusban a *-teg* után még az adverbális ragja is jelentkezik; pl. *nyy* [= *nī*] 'leány', *muös* 'tehen': carit.: *nyytäg*, *muöstäg*, 1. sz. *nyytägä* (*nylätäg*) v. *nyytägjaä* (*nylätägja*); *muöstägä* v. *muöskätäg* v. *muöskätägja* (CASTR. 64), Plur.: *nyyjustäg*, *muösjastäg*, 1. sz. *nyyjustägä* v. *nyyjustägjaä*, *muösjastägä* v. *muöstägjaä* (uo. 66). A 2. személyben pl. *purttäggyd* v. *purttäggyä* v. *purtydtäg* v. *purtydtägja* ['késed nélkül'] uo. 58—59, stb. (L. még Uor. Kons. 132.)

A komi *-teg*, udm. *-tek* igenévi végződés tehát nem tüntet fel külön ragot (vagy talán inkább: pusztán a maga egészében egy névragot vett át), mindenképpen azonban kizárólag határozói alkalmazásban használatos egységes végződés járul itt az ige tövéhez. Ezek az igenevek tehát vagy ragtalan határozókul használt deverbális származékok, deverbális névszók (ebben az esetben hasonló megállapítás a főnévi caritivusra is vonatkozik), vagy pusztán analógiás alakulatok. Az előbbi esetben közel állnak az *-ig* végződésű igenevekhez (l. a 12. pontot). Funkciójuk és deverbális eredetük alapján határozói igeneveknek tekintendők.

Talán érdemes még megjegyezni, hogy ha a *-teg* végződésű igenévben ige vett át névszó ragot, a *-tedz* igenévvvel kapcsolatban viszont megfigyelhettük, hogy a permják nyelvjárásban névszó vett át igéhez járuló végződést (*koktedz*, *vintedz* esetében).

*

Talán itt még egy jelenségre mutathatunk rá, amely persze nemcsak erre a most tárgyalt határozói igenévre vonatkozik:

Ha a határozói igenévnek külön alanya van, az a szerkezet néha már nem birtokos jelzős szerkezetnek, hanem a mai nyelvallapot szempontjából (a nominativus absolutusra emlékeztető) különálló szerkezetnek is tekinthető. Pl. udm. K. *vil' korkajedlän serägez zor detetük šismiz-uk* 'die Ecke deines neuen Hauses vermorschte, ohne dass der Regen sie getroffen hätte' (MSFOu. CII, 347): 'új háznak sarka — eső nem érvén — elkorhadt'. *solen dyšetyskysjos soje luškaljam mi izikymy* 'az ő tanítványai lopták el őt, mikor mi elaludtunk': ('ellopták — mi elaludván'; ehhez vö. a 303. és 305. lapon mondottakat). Ebben az esetben ez a szerkesztésmód hasonlítana a magyar *idő múlva*, *kevés idő múlván* szerkezetekhez (vö. MHat. II, 281). Itt tehát a határozói igenév külön alanyú cselekvést fejez ki (vagy, mint KÁROLY S. mondja: a határozói igenév független „alanyi cselekvéshordozóval” szerepel), mint pl. az említett magyar szerkezetben, vagy pl. ebben: *holual léuén* 'facto mane' BécsiK. 7; l. KÁROLY S., i. m. 168—71, 183—4, SIMONYI, MHat. II, 281—3, 317—8, KLEMM, TörtMondt. 251—2. Érdekes ebből a szempontból SZAVVAJITOVNAK az az észrevétele, mellyel az utóbb idézett *mi izikymy* komi (*uzigen mijan*) megfelelőjével kapcsolatban (nyelvtanának 116. lapján) a görög gen. absolutusra utal: *ἤμῶν κοιμωμένων* (Máté ev. XXVIII, 13).

12. Az egyidejűség kifejezésére szolgáló határozói igenévnek a végződése az udmurtban *-ki*, *-ku*; ennek a komiban a WIEDEMANN által 3. Verbal-

nomen-nek nevezett *-ig* (*-ig*) végződésű igenév felel meg. A dolgozatunkban tárgyalt igenevek közül ennek az eredete és részben funkciója van legkevésbé tisztázva, így kénytelenek vagyunk ennek az igenévnek a használatát jóval több példával megvilágítani, mint amennyit a többi igenév használatával kapcsolatban idéztünk.

a) Nézzük először az udmurt használatot.

Az igenévi végződés alakja: WIED. *-ky* (*-ku*), (MUNK.) *-(i)ki*, AMIN. (42) K. *-kō*, J. *-ky* (*-ōkō-*, *-yky-*), (WICHM.) (WChrest.² 163) Gl. *-iki*, *-iku*, *-iku*, J. MU. *-iki*, U. *iki*; *-al*-végződésű igéknél: MUNK. *-aki*, AMIN. *-akō-*, *-aky-*, WICHM. *-aku* stb. (l. még Uot. Kons. 128). Az igenév többnyire személyragosan használatos.

Példák az igenév használatára: *mon kutyskōny n ul y k y m ti mon dore öd pyrele 'als ich im Gefängnis war, seid ihr nicht zu mir gekommen'* (WIED. Gr.² 178). *solen dyšetyksyšos soje luškaljam mi iziky my 'seine Schüler stahlen ihn, während wir schliefen'* (uo.). *dönje bydmyky 'wenn die Welt untergeht'* (uo.). *lōktōkō 'tullessa', šijon duakō 'ruokaa kysyessä, mōnam mōnōkōm 'minun menessäni'* (AMIN. 42). *līmī u s i k i z, jurt-jer-bordī-kā lakiskā 'ha a hó estében a ház[fal]hoz tapad'* (VNpk. 6, MEDV. 445). *kwaž gudīrjaki 'midőn mennydörög'* (uo.). U. *m i n i k i z gurt pala u fšiškoz, bertīkiz nules pala u fšiškoz 'beim Hingehen blickt er nach Hause, bei der Rückkehr blickt er nach dem Wald'* (WSpr. II, 12). G. *šin ponīku gozijen kerttīnī kule 'beim Einsetzen des Auges muss man [dich] mit dem Stricke binden'* (uo. 132). J. *mon addži šugez vukoim kelīkum (uo. 134) 'ich sah schreckliche Dinge beim Übernachten in einer Mühle'. turnaku kwaž šuldīr val (PEREV.¹ 444) 'во время косьбы была хорошая погода'. nuleskiš pu pottīkum i, mi baddžim lošez addžim ['mikor az erdőből fát hoztunk, egy nagy jávorszarvast láttunk'] (KONY. 51). nuleskiš pu vorttīku, lošez addžim ['mikor az erdőből fát fuvaroztunk, egy jávorszarvast láttunk'] (POZGY. 99). zorīku om arale ['mikor esett az eső, mi nem arattunk (nem vágtuk a gabonát)'] (uo.). girikum, girikud, girikuz, girikum i, girikud i, girikuz i ['amikor szántottam, -tál stb.'] (POZGY. 99). L. még KLEMM 248.*

b) Az igenév komi alakjáról WICHMANN (St. 26) ezt írja: „Vom Verbalnomen III (I. U. V. S. L. *-ig*, P. *-ik*) wird in P. der Illativ (*-ike*, gewöhnlich mit Possessivsuffix: *-ikam*, *-ikat*, *-ikas*; *-ikanim*, *ikanit*, *-ikanis*), sonst (I. U. V. S. L.), ihm entsprechend, gewöhnlich der Instrukтив (*-igen*, I. *-igen*), daneben aber auch der Illativ mit dem Suffix der 2. Pers. (*-igad*, in I. auch mit dem Suffix der 1. Person *-igam*) verwandt.“ A jazvai permjából GENETZ (56) a *kerki*, *kōskiki* alakokat (személyraggal: *kerkam*, *-at* stb., *kōskika:m*, *-ka:t* stb.) mint „4. Verbaladverb“-et idézi. (A P. *-ki* és *-iken* alakokról még lejjebb szólunk.)

Már Uot. (Kons. 128) felhívja a figyelmet arra, hogy ez az igenév már a zürjén nyelvm emlékekben is szerepel. Az egyik legrégebb nyelvm emlékben (A Szentlélek kiáramlása) ezt a mondatot olvassuk: *tirtis beden kartaez, kiten loinis pukigen* ['megtöltötte az egész házat, ahol ültek'] (tkp. ahol ülve voltak; 'весь дом, идеже бяху сидяще') (ЛЮТКИН, Дрeвнyер. 42, 114, G. Sz. ЛУТК. I, 29). Ugyanott *ивкльгон: juklīgōn* 'разделяя' (Дрeвнyер. 42, 45, 114, 131; G. Sz. ЛУТК. I, 29). A liturgia i részletekben ezek fordulnak elő: *бостыгонъ: boštīgēn* 'беря, поднимая' (Дрeвнyер. 67, 114, 123, 164, G. Sz.

ЛҮТК. I, 33), *воѣтльшигонъ*: *vejtlišigen* 'крещающуся, погружаясь, крестясь, принимая крещение) (Drevnyer. 69, 114, 167; ЛЕРЕЧИН és G. Sz. ЛҮТК. másképp olvassák ezt a szót). Azt a *nimtig*, *nimtiḡ* 'именуя' alakot, melyet ЛҮТК. (Drevnyer. 69, 74, 114, 138, 167) idéz, ЛЕРЕЧИН is, G. Sz. ЛҮТКIN is másképp olvassa, a hasonmás is másképpen olvasható, így ezt a hapax legomenon-t inkább mellőzzük.

Ez az igenév igen kedvelt alak. Pl.:

-ig: *petmystön kojmod tschasö, adzis muködjasös s ulal y g bazar vylyn udshavtög* 'kimenvén három óraker láta más rendbelieket a piacon állván hivalkodni' (tkp. 'nem dolgozva'; увидел других стоящих) (GAB. 69; ez a mondat azért is tanulságos, mert három igenév szerepel benne). „Gerundium Praesens: Nom. -yḡ, Instruct. -yḡän (*yḡön)'' (CASTR. 80); pl. *ystyḡ, karyḡ* (uo. 82). „Gerundium in yḡ et mys (*myst) in Nominativo rarissime occurrunt'' (uo. 88). *schuda syja sluga, kor gospodin sylön, vo mystön, adžüs syjes ker yḡ sydz* 'selig der Knecht, wenn sein Herr, wenn er kommt, sieht ihn so tun' ('kit az ő ura talál az ő tiszti szerint cselekedni'; найдет поступающим так) (WIED. Gr.¹ 72). *adžis najaös už iḡ* 'találá őket aluva (находил их спашими)' (uo. 75). *keriḡ* 'делая', *šogsšig* 'печалясь', *už iḡ* 'спя' (SZAVV. 56.) V. *tentsid ved nadejšeni šizim-šo kol iḡ* 'man glaubt ja, du habest 700 [Rubel] hinterlassen' (W.—UOT. 374). *da bures emej nadejštan lo iḡ* 'aber hoffst du, das werde zum Guten ausschlagen?' (uo.). *as ter iḡ rož loe* 'ein Loch, so gross wie sie, entsteht' (uo.). *as termeniš (teriḡ) gu* 'eine Grube, so gross wie er (wo er Raum fand)' (uo. 275). Le. *tsene šue gulä iḡ* 'azt mondja, hogy parázna lkd sz' (NyK. XLV, 453). *te viš iḡ šušän* 'te betegnek mondod magad' (uo. 452—3). *viš iḡ šušis* 'betegnek mondotta magát' (uo. 454). *ne-kod ez-šusi ad, dž iḡ* 'senki se mondotta, hogy látott téged' (uo. 455). *bid muniḡ i loktiḡ p̄ralis aslas vev diḡ* 'при каждом уходе и при ходе входил к своей лошади' (BUBR. Lit. 139, ezzel a megjegyzéssel: „iḡ из iḡ"; l. még uo. 138). *riḡšte tsäḡte so tš iḡ* 'думает, что рига горит' ('ригу считает горящей') (uo. 141). *jona gažtemš iḡ šuše* 'сообщает, что очень печалится (очень печалющимся называется)' (uo.). *tolke rož kol iḡ mort ter iḡ* 'только отверстие осталось человека вещающего е' (uo. 141—2). *vetliḡ-muniḡen* ['járás-menés közben'], *ol iḡ-v. l iḡen* ['éltében-voltában'], *šoj iḡ-ju iḡen* ['évés-iváskor'] (F. F. РОПОВ, Коми грамм. I, 130). Ud *med berja l, se vi l e d iḡ i bara kutas ošte* ['megint megfogja a medvét, amikor ez az utolsó csontot lerágja (az utolsó csontról lerágja a húst)'] (KM. 95). Vm. *pašnajaste ve tš iḡ taje bur loe* ['szántó föld megművelésekor ez jó lesz'] (uo. 51). — Ritkább az *iḡ* alak; l. UOT. Kons. 128. L. még GAB., CASTR., WIED., SZAVV.; ЛҮТК. Chrest. 15.

-igen, (-igen): *pyriḡön she kerkaö okalö syjes* 'bemenvén (входя) a házba, köszöntsétek [a ház népét]' (GAB. 70). *gusäl ysn y syjes mijan uziḡön* 'azok lopták el őt, mikor elaludtunk volna' (uo. 70—1). *už iḡ en mijan* (= ἤμων κοιμώμενον) *kerisni taje* 'во время нашего сна сделали это' (SZAVV. 116). Gerundium Instr.: *ystyḡän, karyḡän* (CASTR. 82). -yḡän (*yḡön) (uo. 80). *syja assjys vom vostymystän velädis nyje vöipyḡän* 'száját megnyitván, tanítja vala őket, mondván' (uo. 122). *syd i loas olöm romaš iḡön* 'úgy léssen e világnak végén (при кончине века)' (WIED. Gr.¹ 76). *keriḡen* 'делая', *jurbit gen* 'кланяясь', *u iḡen* 'спя' (SZAVV. 56—7). *vetliḡ en ju dorti sija adžis dona iz* 'близь реки [tkp. ott jár-

ván], он нашел драгоценный камень' (uo. 95). *vidz kutygön jurtö vyal* 'weirn du fastest, so salbe dein Haupt' (WIED. Gr.² 167). V. Sz. *me vere munigen addžili sijes* 'ich sah ihn, als ich in den Wald ging' (W.—Uor. 374, 381). V. *ettšid mian pušigen kiššis tšan* 'einmal, als wir [Bier] brauten, zerfiel das Fass' (uo. 374). V. *sije munis meam šojigen* 'hän meni minun syödessäni; er ging, als ich ass' (uo.). I. *karigen* 'tehdessä; beim Machen od. Tun' (uo. 396). Pr. *gimali.gen* 'mennydörgéskor' (VdK. 246). Pr. *vinase juuigen zel tšukirtšile* 'sie verzieht sehr [den Mund], wie sie den Branntwein trinkt (uo. 79). *bid voligen vailis... bidšama emburse* 'при каждом приезде привозил всякого добра' (БУВР. Lit. 137). *tene taje ju jlas šueni oligen* 'тебя на верховье этой реки называют живущим (т. е. говорят, что ты живешь на верховье этой реки)' (uo. 141). *ivanov dregmunli bid kutški.gen. no terpitis* 'И. вздрагивал при каждом ударе, но терпел' (uo. 138). *bid as.v školae munigen geña p'ralis vašacs nuedni* 'каждый день при уходе в школу Геня заходил звать Васю' (Szovr. 245). Ud. *sije bise vudžigen šiblalıs stavse* ['mikora tüzön átmentek (átrepültek), mindent ledobált'] (KM. 101). V. *nañ vundigen* '[dal] gabona-aratáskor' (uo. 156). V. *bid evtištigen šue* ['minden lengetéskor mondja'] (Rajjn 32). L. még KLEMM 251, 257.

-iken: Az új permjék irodalomban gyakrabban találkozunk egy a komizürjén -igen végződésű határozói igenévnék megfelelő -iken végződésű határozói igenévvvel. Pl.: P. *me p'ir, p'ir, bid šojiken sije ponda kaž'oljni* (V. *me p'ir kuta kažt'vni bid šojigen* ['én mindenkor, minden étkezéskor fogom (elhunyt apámat) emlegetni'] (Rajjn 11, illetőleg 7). *zanaves oštiken nekin abu* (V. *zanaves voštigen nekod abu*) ['függönynyitáskor (amikor a függönyt szétnyitják) senki sines (a szinpadon)'] (uo. 20, ill. 15). *šondi-petiken lim-dor-tša tša košmis* (V. *šondi petigen džoridž košmis*) 'завял цветок при восходе солнца' ['napeltekor (összetétel) hervadt el a virág'] (NYOBDINSA VITTOR egy szindarabjának a címe; a darabot V. I. GYERJABIN ültette át permjék nyelvjárásra). P. *muniken-voktiken* ('jövéskor-menéskor, jövet-menet') (KG. 145).

-igenid: Sz. *te vere munigenid* (v. *munigad* v. *munigen*) *addžilin sijes* 'du sahist ihn, als du in den Wald gingst' (W.—Uor. 381). Sz. *loktigad* (v. *loktigenid* v. *loktigen*) *boš* 'nimm es, wenn du kommst!' (uo.).

-igin: Lu. *me vere munigin* (v. *munigen*) *addžili sijes* 'ich sah ihn als ich in den Wald ging' (W.—Uor. 392). *me ber laktigin* (v. *laktigen*) *bošta* 'ich nehme es, wenn ich zurückkehre' (uo.). Lu. *me termasiGIN ve tšiči* 'ich machte übereilt' (W.—Uor. 273). Le. *sija šušis višigin. siia šušis gortę munigin* 'ő azt mondotta, hogy beteg. Azt mondotta, hogy hazamegy' (NyK. XLV, 455). *oz šu koligin* 'azt mondja, hogy nem kell [neki az ebéd]' (uo. 435). Le. *anbar-ež dorad sulaligin jur-sağ vošema* 'wie ich bei der Tür des Speichers stand, hat sich mir der Verstand verwirrt' (VdK. 54). *tšajtas laktigin kul-pise* 'sie wird glauben, ein Teufelsohn kommt' (uo. 58). *vokjaset tšaitene vet tšigin* 'seine Brüder glauben, dass er ihnen nachsetzt' (uo. 68). Le. *me tianes tšajti gerigin* 'én azt hittem, hogy ti szántotok' (NyK. XLV, 452). *tšajte laktigin viini* 'gondolja, hogy [őt] megölni jön' (uo. 453). *te šušan mene korsigin* 'te mondod,

hogy engem keresel' (uo. 455). *kijasse sote bite va jigi n* 'das Feuer] brennt [dem Arbeiter] die Hände, wie er es bringt' (VdK. 55; tkp. 'kezeit égeti tüzet hozván'). — Ezt az *-igin* végű igenevet ismeri a zuzdini nyelvjárás is, amely ЛУТКИН megállapítása szerint — I. ЛУТК. Chrest. 30 és NyK. LII, 316 — középhelyet foglal el a komi-permják és a komi-zürjén között, legközelebb azonban a felsősziszolai nyelvjáráshoz áll. ЛУТКИН (i. h.) ezt a két alakot idézi ebből a nyelvjárásból: *zerigin* 'во время дождя' és *kur-tigin* 'во время загребания сена'.

-ki: I. fent 298. l. és pl.: *Pjazva tšerdiñen, su'ldæren, uso'ljon vëli prøko-dem, vjir kələtki* 'в Чердыни, в Соликамске, в Усолье был проездом, сплавляя лес (на плоту по реке)' ('fa úsztatáskor') (ЛУТК. Chrest. 58).

(**-ige*), *P. -ike*: *P. munike* 'идя, идучи', *pukavike (pukatike)* 'сидя, сидучи', *ovike (olike)* 'живя, живучи', *kerike* 'делая, делаючи' (ROG. 56). *munike oz kov sojni* 'im Gehen soll man nicht essen' (W.—UOT. 409). *me munike soji* 'ich ass im Gehen' (uo.). [PK. *kerki, kaskiki* (GEN. 56 mint 4. „Verbaladverb”).] L. még BUBR. Lit. 138. *P. zanesse oštike endrej pukave* ['mikor a függőnyt szétnyitják, András ott ül'] (LICH. 38—9). *P. god tšuvavike eta deŋga bjdema 442 rubedž* ['egy év múlva ez a pénz 442 rubelre nőtt'] (A. V. LANKOV permják számtani példatára, Moszkva 1925. 75. l.).

-igam, igad stb.: *vi'džaligad* 'постясь' ('mikor bőjtölsz') (SZAVV. 116). Lu. *te vere munigen* (v. *munigad*) *addžilin sije* 'du saht ihn, als du in den Wald gingst' (W.—UOT. 392). Sz. *munigad, loktigad* (I. *-igenid* alatt). Pecs. *munigas sija zel jona juis* 'auf dem Wege trank er tüchtig' (W.—UOT. 385). *pirigas* 'beim Eintreten' (uo.). I. *karigam, karigad* (uo. 396). Le. *lešigad berjal* 'leszálláskor [leszálladkor] tördelj [az ágakból]' (NyK. XLV, 426). *me kajigad berjala* 'én fölmászás közben [felmásztamkor; 2. szem. determ.] tördelek' (uo.). *sija kajigas berjalis* 'ő fölmászáskor (fölmásztában) tördelt' (uo. 427). Sz. *kuligas vštalis* 'mikor halálán volt, mondotta' (ZNPk. 123). AV. *mej vëli loktigad* 'mi volt, mikor jöttél' (tkp. 'jöttedkor') (ZSz. 102, SZINNYEI: NyK. XLVI, 166). Pr. *mužik petigas eđžes sajas džepšis* 'der Mann versteckte sich — wie er hinausging — hinter der Tür' (VdK. 118). *užigariđ* 'mialatt aludtatok' (RAZM. 75). *kuliganis* 'когда они умирают (они умирая)' (BUBR. Szlov. 257). *kidž naje vëšlisni berja voliganiš* 'как они делали в последние приходы' (BUBR. Lit. 138). *-igam, -igad, -igas, -iganim, -iganid, -iganis* (uo.). *pišmetę gižigad* 'когда ты писал письмо' (SZOVR. 243). — *P. -ikam (-ikam), -ikat (-ikat)* stb. (ROG. 56—7). *munikat kežvin važ gortę* 'идучи заходил (ты) в старый дом' (uo. 56). *me addži vi sije vere munikam* 'ich sah ihn, als ich in den Wald ging' (W.—UOT. 409). *munikat* 'als du gingst', *munikanim* 'als wir gingen', *munikanit* 'als ihr gingt' (uo.). KP. [*ker*]kam, -kat stb., [*kaski*]kam, -kat stb. (GEN. 56). *P. užikam menam niriš bi šalkje* 'mikor alszom, orromból tűz lángol' (ЛУТК. Chrest. 43). *P. muse vesaligas puse bišsen kinanis neškillemas* 'a mikor irtást csináltak (когда расчищали под пашню лес, azaz a földet tisztították), a fákat mind kezükkel húzták ki' (uo. 42). *P. greke vejan taten pukalikat* (V. *greke vejan tani pukaligad* ['bűnbe merülsz, mialatt itt ülsz'] (Rajjn 22—3, ill. 17). *P. zvonitise petketikas* (V. *zvonitisi vitškošis petkedigas*) ['haran-

goztak, mikor (a halottat) kivitték (a templomból)'] (uo. 7, ill. 4). P. *petikanis niye* ['mikor kimennek, (így szól) hozzájuk'] (LICH. 28). Pjazva *udža'lkam* 'когда я работал', *udža'lkanim* 'когда мы работали', *ijzka'nim* 'когда мы спали' (ЛУТК. Vok. 98). — Ritkább az *-igas* végződés; l. peccorai példáinkat és UOT. Kons. 128.

-ig, névutókkal kapcsolatban: *jurbitygytiri* 'indem er vor ihm niederfiel' (GAB. 70). *naja petysny regyd gort pytschkys, polyg tyrji i radlyg tyrji* 'sie gingen sogleich aus dem Grabe, mit Fürchten sehr und mit Freuen (indem sie sich fürchteten und freuten)' (WIED. Gr.¹ 75). *jurbitig tjrji* 'кланяясь' (SZAVV. 115). *gažalyg dyrji munö* 'mit Freude geht er hin' (WIED. Gr.² 167). V. *naje eftšyd vasajs užig kostiis jignalasni* 'einmal, als der Wassergeist schlief, sperren sie ihn ein' (WICHM. Vd. 15). V. *munas berdig tjrji* 'sie geht weinend von dannen' (W.—UOT. 374). V. *asniš kañ loktig kežlas džebšasni* 'sie selbst verstecken sich bis zur Ankunft der Katze' (uo.). V. *loktig moziš* 'als er kommt' (uo.). V. *munig moz* (v. *munigen*) *šoži* 'menessä sön; ich ass im Gehen'. Le. *gortad lakte berdig tjrje* 'hazajön sírva' (NyK. XLV, 446). Le. *užig* (o: -k) *tjrje bajita* 'álmomban (mialatt alszom) beszélek' (VdK. 70). Le. *asnim pušig-tšežis užni vodam* 'magunk lefekszünk aludni, mialatt [a hús] megfő' (uo. 65, 71). Le. *menam vetlig* (o: -k) *tšež bidmas* 'während ich reise [jártomban, jártam alatt], wird er grosswachsen' (uo. 15). Le. *kuligdorid gerni zavogi:tin* '[jetzt,] da du dem Tode nahe bist, hast du zu pflügen angefangen' (uo. 37). Pr. *litškiig moziš keristis ivan tsarevišes* 'während er ihn drückte, hieb jener auf Z. Ivan' (uo. 96). Pr. *sija munig moziš vuzalle* 'er verkauft, während er wandert' (uo. 152). Ud. *vetlig kostaris oši vevse sojas* 'mialatt ő odajár, a medve megeszi a lovát' (ZSz. 194, SZENDREY 83). *tševalnikid sije užig kosti vežis siješ* 'mialatt aludt, a kocsmáros kieserelte azt' (BUBR. Lit. 140). *šondi lettšig geger settše voan na* 'около захода солнца сюда придешь еще' (uo.). *užig moz tolke i šuale* 'спя (во время сна) только и говорит (uo.). *ta-berin nalen šornitem-šilemiš mune juig-sojigtir* 'posle etogo ih razgovor-penie idet pri pitje-eđe' (uo. 141). *aslas olig tšežen* 'в течение своей жизни' (uo. 140). *partuk-pomnas vomdorse tšiškiig moziš... etvefšitis* 'вытирая кончиком фартука губы... ответила' (SZOVV. 244). *vočšakiv vittšišig kosti vois pišme petrovšan* 'пока ждали ответ, пришло письмо от Петровой' (uo. 245). Ud. *puš vokjas voigkežlas* ['megfőzte, (a tehenet), mire testvérei megjöttek' (tkp. 'testvérei megjöttek idejére')] (KM. 96). Vm. *ivan veraligtir munis vođe džik* ['Iván vadászva (vadászat közben) tovább (előbbre) ment'] (uo. 42). P. *me šila tatən vittšišik-moz* (V. *me šila tani vidtšišig-moz* ['énekelek, mialatt itt várakozom'] (Rajin 28, illetőleg 22). P. *muneni šilik-dirni* (V. *muneni šilig-tjrji* ['énekelve mennek'] (uo. 40, ill. 31).

-igen, névutóval: *pjšjis termasemen kodenke vetedemiš poligen moz* 'бежал торопливо, будто боясь чьего-либо преследования' ('mintha félne, mintegy félelmében') (BUBR. Lit. 141).

-igjas- (többszám): *-igjasen*, *-igjas'n*, *-igjase*, *-igjasam*, *-igjasad*, *-igjasas*, *-igjasanim*, *-igjasanid*, *-igjasaniš* (BUBR. Lit. 138). *užnaitigjaseñ dađis*

veli šuljole 'во время ужинов дядя бывало говорит' (uo. 139). *šo j i g j a s a s o z o v l i š u i g a k i a s k u t a n t o r j i s - n a n i s* 'при ее трапезах [étkezéseikor] не бывает в левой руке, что держать — хлеба' (uo.). *di vjvti še i t i g j a s i n t e p a s j a l i p u j a s* 'во время блужданий [plur.] по острову я отмечал деревья' (uo.). *keza j a s e s t e v i l i v l i k i i s i g j a s e n* 'коз я убивал, когда я охотился' (BUBR. Szlov. 257). *vettigjase, vettigjasin* 'во время хождений' (Szovt. 245). *vettigjasad* 'во время твоих хождений' (uo.). V. *komi njo-ke mes kor sig j a s e n boštas šivni* ['ha a komi leány mikor teheneit keresi, énekelni fog'] (Rajin 37). V. *zavodjn u dž a l i g j a s e j u g j d t u v s o v r i t j a s n a d . . . t š u k e r t i š a m v i t - k v a j t m o r t* ['mikor a gyárban dolgozunk, világos tavaszi estéken összejövünk majd ötenhatan . . .'] (ROČSEV, Kik drug [= Két barát] 132—3).

Mielőtt tovább mennénk, vegyük még figyelembe, amit a nyelvtanok a komi -ig és igen, továbbá az udmurt *ki* szerkesztéséről tanítanak.

GABELENTZ (69) szerint: „Die Form *yg* bezieht sich gewöhnlich auf das Object, *ygön* auf das Subject des Hauptsatzes.” WIEDEMANN (Gr.¹ 75) megállapítja: „das Subject, wenn es ein anderes ist als beim regierenden Verb, steht im Genitiv (Adessiv oder Nominativ), wie *syös gusalysny mijan usigön*. [o: *uzigen*] 'sie stahlen ihn, während wir schliefen.'” SZAVVAJTOV hasonlóan nyilatkozik (115): «окончания *ig* и *ig* указывают обыкновенно на сказуемое, а *igen, igen* на подлежащее в предложении; напр. *petmšten a džis mukedjases sulajg bazar vilin u džalteg* (V. *u džavteg*) 'вышедши, увидел некоторых, стоящих (между тем как они стояли или которые стояли) на торгу праздно'. *a džis najaes uzig* 'нашел их спящими (тогда как они спали)'. *pirigen kerkae, okale sijes* 'входя в дом, приветствуйте его.»

Idéztük már CASTRÉN észrevételét (88): „Gerundia in *yg* et *mys* (**myst*) in Nominativo rarissime occurrunt.”

BUBRICH példának (Lit. 141) tanúsága szerint a mai irodalmi nyelv már nem tesz az ilyen, tárgyi mellékmondat értékű igenévi használatban effajta megkülönböztetést: *tene taje ju j las šueni ó l i g e n* 'тебя на верховье этой реки называют живущим (говорят, что ты живешь на верховье э. р.); *elešes tšaitis u s i g e n* 'Алешу счел падающим (подумал, что А. падает); *rinšte tšate sottšig* 'ригу считает горящей (думает, что рига горит); *burse-emei te nađeittšan loig* 'добро разве ты надеешься будущим (разве ты надеешься, что добро будет)?'; *jona ga ž t e m s i g š u š e* 'очень печалющимся называется (сообщает, что очень печалится)».

Elsősorban az udmurtra, de általában mindkét permi nyelvre vonatkozik (még a személyragos alakokkal kapcsolatosan is) WIEDEMANN-nak egy, a fentebb idézethez hasonló megjegyzése (Gr.² 178): „Wenn das Subject ein anderes ist als bei dem Hauptverb, so steht es wieder (ti. úgy, mint a komi igenév mellett) im Nominativ (Genitiv ohne Suffix), ist es ein Personalpronomen, so wird es mit Personalsuffixen ausgedrückt . . . die dritte Singularperson steht auch ohne Suffix.” (Példája: udm. *dönje bydmjky* 'wenn die Welt untergeht', uo.)

Az *adzis najaös uzig* 'találá őket aluva'-féle használatot WIEDEMANN Gr.² 167) melléknévinek tekinti: „dasselbe Nomen (steht) auch adjectivisch, als ein Particip — wechselnd mit dem Nomen auf -*ys* . . . — in Apposition zu dem Object namentlich von *adziny* (sehen, finden), wie *adzis najaös uzig* od. *uzišjasön* (er fand sie schlafend, sah sie schlafen).”

Már utaltunk arra, hogy nagyon szétágaznak a vélemények, vajon határozói igeneveknek tekintendők-e az itt tárgyalt alakok; vonatkozik ez elsősorban a komi alakokra.

WIEDEMANN például az udmurt igenevet határozói igenévnnek, a komi alakot viszont „Verbalnomen”-nek tekinti. „Die nominale Bedeutung dieser Verbalform ist im Syrjänischen wohl unzweifelhaft, da sie ein Casussuffix annimmt und verschiedene Postpositionen nach sich haben kann” (Gr.² 167). Az udmurt határozói igenévről így nyilatkozik (uo. 178): „Das wotjakische Verbaladverb auf *-ky* (*-ku*) entspricht den von dem syrjänischen Nomen auf *-yg* gebildeten Ausdrücken . . . Ob es auch der Form nach dem syrjänischen Nomen verwandt, oder ob es als eine Zusammensetzung mit der Partikel *ku* (als, da, wenn) anzusehen ist wie *soku*, *soky* (dann, darauf) syrj. *sek*, *seki*, muss dahingestellt bleiben.”

Kérdésünk eldöntéséhez azonban szükségünk van a végződés tisztázására, eredetének megállapítására.

Az igenév *-g*, *-k* elemében BUDENZ (UA. 46—47, 221) és SZINNYEI (NyK. XLVI, 166) a komi *-eg*, udm. *-eg* deverbális névszóképzőt látták (ehhez vö. Uot. Kons. 137); minthogy azonban ez az utóbbi képző **ŋk*-ra megy vissza, igenevünk képzője pedig *g* ~ *k* hangjával eredeti **k*-ra utal, a BUDENZ—SZINNYEI-féle magyarázat nem fogadható el (l. Uot. Kons. 128—9, 137—8). UOTILA (i. m. 129) szerint itt arra a deverbális névszóképzőre gondolhatunk, amely pl. a finn nyelvjárási *kastek* 'harmat; keresztelés' (~ *kasta*- 'megnedvesít, öntöz; megkeresztel'⁸ szóban is megvan és amely a finnugor praesentis képzésére is szolgált (l. pl. SZINNYEI, FgrSprw. 93, LEHT., Abl. 343 kk.). A komi és udmurt igeképzők mássalhangzójának ez a magyarázata valószínű.

Az igenévképző végén jelentkező udm. *-i*, *u*, jazvai *-i*-ről UOTILA azt vallja, hogy abban „steckte wohl irgendein weiteres Element” (i. m. 129).

Talán a következő magyarázatra lehetne gondolni.

Az udmurt *-ki* magánhangzós végződését föltehetőleg az őrizte meg, hogy utána eredetileg a lativusi **k* állott, és ez azután, úgy, mint általában a hasonló permi lativusi végzések esetében, elveszett (l. pl. LAKÓ, A permi nyelvek szóvégi magánhangzói 42, Uot. Kons. 130). Eredeti **k* (ill. **ki*) lativust lát ebben az alakban BUBRICH is (Phon. 72). A mikor? kérdésre felelő lativusi időhatározó a permi nyelvekben gyakori (vö. pl. FUF. XVIII, 211—2, WIED. Gr.² 121, JEMELJ. 141, WChrest.² 137) és a fent idézett számos komi *-e* és személyragos *-am* stb. illativusi alak is valószínűvé teszi, hogy ennek az igenévnnek a végén lativusi rag állott. A *-ku*, *-kuu* alakra a mi véleményünk szerint is az udm. (WChrest. 74) G. *ku* 'wann', (MUNK.) *ku* 1. 'midőn, amikor, mikor'; 2. 'mikor', *koť-ku* 'bármikor' alak hatott (így WIED. i. h. és BUBR. i. h. is).⁹

Mégis van egy körülmény, mely az udmurt alakokkal kapcsolatban ellene szól ennek a magyarázatnak.

⁸ Ehhez a jelentéshez vö. ALH. I, 234.

⁹ Lehetséges, hogy a *soku* (MUNK. G. *so-ku* 'akkor, azon időben', (WICHM.) G. *soku*, J. *so'kuu* 'dann, damals' mellett használatos (MUNK.) Sz. *so-ki*, K. *so-ke*, (WICHM.) J. MU. *soki*, U. *so'ki* (ugyanazzal a jelentéssel) viszont a *-ki* végű igenevek hatására keletkezett, úgy, hogy kölcsönösen befolyásolták egymást az igenévi és a határozói alakok. BUBRICH (i. h.) egyszerűbbnek véli az egyezés okát: szerinte már magában a *soki* alaknak *-ki* végződésében [már eredetileg, tehát nem az igenév hatására] a lativusi *-ki* végződés jelentkezik. Mi ebben a *k*-ban nem látunk lativusi ragot, csak a *-ki* végéről elvett lativusi **k* ragról beszélhetünk.

Ha eredeti lativusi alak volt az udmurt *-ki*, akkor a személyragos alakokban **-kam*, **-kad*, **-kaz* stb. végződésnek kellene jelentkeznie, mint pl. az olyan alakokban, mint *kulytožam* 'halálomig, holtomig', *ulitožad* 'dein Leben lang', *kulto džazi* 'bis zu ihrem Tode', *pott, tükadi* 'anélkül, hogy kihoznátok' (*gurtam* 'otthonomba') stb., nem pedig *ulykym*, *izikymy*, *ušikiz*, *vuijikiz*, *mönököm* stb. alakoknak, amelyek olyanok, mint pl. *imjštīm* 'szájamból', *korka jjuitim* 'von meinem Hausdache herab', *niliž* 'az ő lánya', *korkaštiz* 'az ő házából', *njuumi* 'leányunk', *iitijštīmi* 'von unserem Platze', *niliž* 'az ő lányuk' stb. (l. WChrest.² 142 kk.).

Ez arra engedne következtetni, hogy a *-ki*-t határozóragnak fogták fel (a főnevek birtokos személyragozásában a nominativusban az egyesszám I. személyében nem *-im*, hanem *ε, i* a birtokos személyrag: *vale* 'lovam', *niliž* 'leányom'; l. WChrest.² 142), illetőleg úgy alkalmazták, mintha már maga a teljes *-ki* végződés időhatározó rag lenne. *mon ulykym*, *mi izikymy* éppolyan birtokos jelzős szerkezetekként vannak használva, mint *korka jjuitim* 'von meinem Hausdache herab', *mi hiitim* 'bei uns herum'. A névmás alakjához vö. pl. *mi doram* 'zu uns', *mon dorin* 'bei mir' stb.; l. NyK. XXXVI, 225, LVIII, 86, WChrest.² 147).

Az udmurt képző előtt jelentkező *i, i* hang tővégi magánhangzó.

Nézzük most a komi alakok magánhangzóit.

A képző előtt a komiban és a nyugati permjékben (Rogovnál) *i* és *ī* váltakozik egymással, WICHMANN jušvai-permják és GENETZ jazvai (keleti) permják adataiban állandó az *i*. Itt is föltehetőleg az *i* (jazvai **ə*) mint tővégi magánhangzó az eredeti. A palatális *-i-s* alakok mindenesetre feltűnőek; kialakulásuk azonban talán a praeteritum *i*-jének a hatására vezethető vissza: *munigen*, P. (ROG.) *munike*, (WICHM.) *munike* < *munigen*, **munj-ke* 'amikor ment(em, -él)' a *munj*, *-n*, *-s* stb.' ment(em, -él)' hatása alatt. A jazvaiban állandó az *i*, de ott az inf.-ban is *-i-* alakban jelentkezik a tővégi magánhangzó: [(GEN. 55—56) *koskino* 'ziehen', (uo. 30) *villi-* 'gehen, sich begeben' (l. még uo. 50—1)] és más igenevekben is általános az *-i-*: *koskite-m*, *koskimo-n*, *koskite-ž*, *koskite-g* (GEN. 56).

A képző végén jelentkező *e* nyilván a lativusi rag (amelynek a végéről az eredeti **k* elveszett, úgy, mint az udmurt alakoknál láttuk). Ez az alak könnyen adott alkalmat egyfelől a személyragos *-ikam*, *-ikat* stb., másfelől az instrumentalis-ragos *-iken* kialakítására.

Legnehezebb persze a jazvai *-(i)ki*-re kielégítő magyarázatot találni.

Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy nemcsak az udmurtban, hanem éppígy a nyugati permjékben lativusi raggal jelentkezik ez az igenév és hogy magában a jazvaiban is a személyragos alakok (*-kam*, *-kat*, *-ikam*, *-ikat* stb.) bizonyosan (il)lativusi alakok, alig gondolhatunk másra, mint arra, hogy a jazvai *-ki* végződésben is lativusi végződést keressünk, illetőleg hogy a jazvaiban is lativusi végződésnek kellett lennie. A *-ki* végződés alapján ti. — akárhogy is magyarázzuk a *-ki*-t, hiszen láthatnánk benne lativusi *-i-t*; l. lejjebb — a személyragos alakoknak *-kiam*, *-kiat* alakban kellene jelentkezniök;¹⁰ *-kam*, *-kat* csak *-ke* alapalakhoz tartozhatnak. Ezek szerint a jaz-

¹⁰ Vö. Ud. *vili* 'hoch, in der Höhe (fliegen)'; V. *viliyn* 'oben, in der Höhe', V. *viliš* 'von oben' (W.—Uot. 340). Vö. Pr. *hebesásis uli i pu jlišis vili kutis munni* 'er begann niedriger als der Himmel und höher als die Wipfel der Bäume zu gehen' (VdK. 86; vö. uo. 97). L. még LAKÓ, A permi nyelvek szóvégi magánhangzóit 39; BUBR. Lit. 76—7.

vaiban is minden valószínűség szerint lativusi *-*kə* volt ennek az igenévnek eredeti végződése. A -*ki* nem is lehet régi, mert akkor -*kiam*, -*kiat* alakok is keletkeztek volna. Márpedig ha a -*ki* újabb és független a -*kam*-féle személyragos alakoktól, akkor feltehető, hogy itt — ugyanazon az alapon, mint az udmurtban — a *siki* 'damals' végződése hatott ezekre az igenevekre. (A *siki*-féle adverbiumok -*i* végződéséről l. WICHM.: FUF. XVI, 158; LAKÓ: i. m. 39; UOT.: Vir. 1945: 500; W.—UOT. 366; FUCHS: FUF. XVIII, 208. Tisztázásra vár az *aski* 'morgen, morgen früh' alak is; l. W.—UOT. 6, 366.)

A jazvaiban is tehát **kerkə* lehetett az eredeti alak, és ez éppolyan lativusi ragot feltüntető h a t á r o z ó i i g e n é v volt, mint az udmurt *utiki*.

Az elmondottak alapján nézzük meg most, hogy az itt tárgyalt alakok használatuk szempontjából valamennyien határozói igeneveknek tekintendők-e.

Az udmurt alakban egy ma már nem eleven deverbális névszóképző egy raggal egységbe forrva járul az igetőhöz, és az így alakult igenév (melyet tehát a nyelvérzék pl. *uti-ki*, *p ri-ki* szerint elemez) csak határozói funkcióban szerepel a mondatban: ez az alak tehát kétségtelenül határozói igenév.

Más és semmiképpen sem egységes a helyzet a komiban.

a) Az -*ig* ~ -*ig* ma is félreérthetetlen főnévi (részben melléknévi) szerepben használatos. Olyen szerkezetek, mint *as terig rož loč* 'ein Loch, so gross wie sie, entsteht' ('maga beférő lyuk keletkezik'), *kañ lokt q kežlas* 'bis zur Ankunft der Katze' ['a macská(nak) érkező v. érkezés(ének) idejéig'], *uzig kosti s* 'alvása közben', továbbá az -*ig*, -*ig* alak ragos alakjai: *meam* [adess!] *šoigen* 'mialatt én ettem' (tkp. 'az én evésemkor', 'minun syödes-säni), *b d ku škigen* 'при каждом ударе', *b d voligen* 'minden jöttekor', *šondi-petigen* 'napkeltekor' adessivusi és melléknévi jelzős szerkezetükkel (valamint összetétel-voltukkal) világosan mutatják, hogy itt nomen deverbale-val, a ragos alakban pedig egyszerű főnévi határozóval van még dolgunk. És hogy a mai nyelvérzék is így fogja fel az igenévnek ezt a szerepét, azt igen határozottan mutatják a feltűnőnek látszó többszámú alakok (-*igjas* stb.), bár itt talán azzal is kell számolnunk — amire már fentebb is rámutattunk —, hogy itt talán csak tudatos, az irodalomból kiinduló újítással állunk szemben.

Viszont tagadhatatlan, hogy egyes alakok legalább egyes esetekben igazi határozói igenévként szerepelnek.

Vegyük ezeket az alakokat közelebről szemügyre!

a) Az -*ig* végű alakok. Ebben a mondatban: *bjd munig i loktig piralis* 'minden távozáskor és jöttekor bement' BUBRICH („-*ig* из -*ige*”; 139, l. még 138) határozói igenevet lát; a *bjd voligen*, *bjd kutšikigen* ('minden jöttekor', 'minden ütéskor') alakokkal összehasonlítva csakugyan ragtalan határozói igenévek látszhatnak, azonban az előttük álló melléknévi jelző mutatja, hogy ezek ragtalan h a t á r o z ó k, a *munig*, *loktig* csak ragtalan főnév: 'menet, jövet', amilyenek szép számmal vannak a komiban (l. pl. FUF. XVIII, 209—10, NyK. LVIII, 67 kk.; l. még fönt 280. l. és alább a -*sa* és -*an* végű igenevek alatt). Az olyan szerkezetben, mint Le. *menam vetlig-tšež* 'während ich reise', a *vetlig-tšež* összetétel jelentése 'járás-időtartama' (vö. W.—UOT. 299 *nem-tšež* 'Lebensdauer, Lebenszeit'), a *vetlig* főnévi szerepű, a *tšež* pedig ragtalan határozó.

A *višig šušis* 'betegnek mondotta magát', 'azt mondotta, hogy beteg', *uzig addžis* 'alva (alvónak) látta', 'látta, hogy alszik' típusú mondatokban sem láthatunk határozói igenevet. Igazat fogunk adni WIEDEMANN-nak, aki (Gr.² 167) melléknévi használatot lát az utóbbiban („in Apposition zu dem

Object”), ha figyelembe vesszük a következő szerkezeteket: Pr. *zel mi tśa kažit, tśis* ’er schien ihm sehr schön’ (VdK. 124) (’nagyon szép[nek] látszott’, ’mint nagyon szép látszott’). Pr. *se tśem jon aslis kažit, tśe* ’er fühlte (eig. scheint) sich selbst so stark’ (uo. 121). Le. *kvajt-das tśelkevej šusan ju klema* ’du sagst, du hast 60 Rubel verteilt’ (uo. 55) (’mondod magadat [mint] elosztottat’). Pr. *gerbilt, tśi tśta: ma munis sar-orde gebüekt* [meghajoltul, (mint) meghajolt] ging sie zum Zar’ (uo. 103). Pr. *pelagūitis jezse śo-ti śe tśa* ’er schätzte die Leute auf 100 000 (uo. 141). Le. *tśa tśisni teni tśid džinjan mi tśa gelesa* ’azt hitték, hogy a te harangod széphanjú’ (’a te harangodat széphanjú[nek] hitték’) (NyK. XLV, 461).¹¹ Ud. *una-e śila tśusvu tan aśśid?* ’мно́го ли сил чувствуешь в себе (букв. ты у себя)?’ (ЛҮТК. Chrest. 61) (tkp. ’soknak érzed-e erődöt?’). Főnévvel: (Le. *ken-ke ilin morje saj:n lolja va šuene* ’irgendwo weit hinter dem Meer — sagt man — [ist] das Lebenswasser’ (uo. 19)). Le. *ti šuidē dure ŋa* ’ihr nanntet mich Dumankopf’ (uo. 69). Ugyanígy az údmurtban: Sz. *muso potiz mon:m so* ’nekem az kedvesnek tetszett’ (VotjSz. 572). *ko tśolän pijez ku tśo-kä-no, aslez muso, šuo = ko-kirilän pijez aslez muso potü* ’wenn auch das Junge der Elster bunt ist, ist es ihr selbst [dennoch] lieb, sagt man = jedem gefällt sein eigenes Kind, eig. jedermanns Kind gefällt ihm selbst’ (MSFOu. CII, 250).

Ezekben a szerkezetekben tehát tkp. mintegy állítmányi névszót látunk; jelentésük megfelel az essivusi használat mellett, melyet fönt láttunk, a praedicativusi (vagy nuncupativusi) szerepben használt instrumentalis-ragos szerkezetnek, mint: FV. *šuyas najases dura ken* ’er nennt sie Dumankopf’ (VdK. 329). Vm. *me tene kuttśa tśo je n šunj* ’ich werde dich meine Schwestern nennen’. V. *duma:tas verēn* ’er hält ihn für einen Dieb’ (uo. 401). Le. *mene-ŋe šuyin dur ne je n?* ’mich hast du einen dummen Kerl genannt?’ (uo. 58); Pr. *tene i džasis zeleta ve tśe men šuye* ’sie sagt, dass du aus Stroh Gold machst’ (uo. 77). Pr. *jenmes ve tśe men šuyeni petuk i tśipan* ’man sagt, jen habe den Hahn und die Henne erschaffen’ (uo. 229). Pr. *kvastajt, tśin ve tśe men* ’du hast geprahlt, dass du sie erschaffen hast’ (uo. 225). Pr. *ile tśa:tan munē men* (v. *munni*)? ’[was] glaubst du: sind wir weit gegangen?’ (uo. 136). Értelmezhetők azonban másképp is (és sok valószínűség szől e mellett), nevezetesen úgy, hogy az igenév ilyenkor eredetileg tulajdonképpen egy egész nominális mondatot képviselt. Ilyen mellérendelő mondat szerkezetet (alanyi vagy tárgyi mellékmondat) egyértékű kifejezéssel a komi nyelv valóban kedvel is; pl. Pr. *kilze: kod-ke i lokte* ’er hörte: jemand kommt’ (VdK. 154). Pr. *vi džede: kaga sultis* ’sie schaut: das Kind ist aufgestanden’ (uo. 211). Pr. *vi džede: bi t dište ŋe ilin* ’er schaut: nicht weit [von dort] ist ein Feuer sichtbar’ (uo. 101). Pr. *ŋe-kor eg-killi: medar jugidiš mort volem* ’ich habe noch nie gehört, dass jemand aus dem Jenseits gekommen wäre’ [’ember-jöttet’ = ’ember jövését’, vagy: ’ember jött’] (uo. 115).¹²

Hivatkozhatunk persze arra is, hogy a melléknévi igenév és az igeragózásbeli egyes 3. személy a finnugor nyelvekben általában igen gyakran azonos,

¹¹ Vö. KLEMM: A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve 1916: 165–6.

¹² Vö. a hasonló vogul és más fgr. szerkezeteket: KLEMM: i. m. 1916: 141, 163, 167, NyK. XLV, 357 kk. „A mordvin alárendelő viszony”. L. még a komitativusi -mjd magyarázatát: *me sijamid muna* ’én vele megyek’ tkp. ’én megyek — ő a második’ → ’másodmagammal megyek’ UAJb. XXVIII, 222).

vagyis a melléknévi igenév általában névszói állítmányul is szerepelhet. A permi nyelvek praesens egyes 3. szem. eredetileg *-e, -ε* végű igenév (l. pl. Uot. Chrest. 59), a magyar *kelt, holt* melléknévi igenevekkel azonos az igék *-t-s* praeteritumának egyes 3. személye: *kelt, holt (halt)*, a finn praes. egyes 3. személye **-pa, pā ~ *-ba, -bä* képzős melléknévi igenév stb. (l. pl. SETÄLÄ, TuM. 4 kk., TMNy. 622, SZINNYEI: Hunfalvy-Album 42, KETTUNEN—VAULA 102—3, HAKULINEN SKRK I, 220, 223 stb.). És hogy a magyar melléknévi igenév ma is mily gyakori állítmányi használatban, azt részletesen kifejtette és gazdag példatárral igazolta TOMPA JÓZSEF (MNy. XLIX, 128—40).¹³ De — tudjuk — állítmányul szerepelhet a *határozói igenév* is, mint pl. ebben a mondatban: *tárva-nyitva szobámnak az ablaka* (Petőfi) stb. L. KLEMM, TörtMondt. 50; vö. még SIMONYI, MHat. II, 309—10, Mócs: Nyr. XX, 164—6, 203—4, KÁROLY S., i. m. 155. L. még komi *-sa* alatt a 314. lapon.

A fent idézett mondat: Le. *tsäitisiñ tentšid džinjan miša gelesa* 'azt hitték, hogy a te harangod széphangú', ezek szerint kétféleképpen értelmezhető: 'a te harangodat széphangú[nak], [mint] széphangút gondolták', vagy: 'azt gondolták a te harangodról: széphangú'. Ugyanígy *addžis užig* is ekképp volt értelmezhető: 'látta [mint] alvót, alvó[nak]', vagy pedig úgy, hogy 'látta: ő alvó', ez pedig a. m. 'ő alszik', ahogyan *sije mune* 'ő megy' eredetileg a. m. 'ő menő', *mune veli* 'menő volt, ment'.

Ezekben a szerkezetekben tehát valóban még nem tekinthetjük a komi *-ig* végű igenevet határozói igenévnék, és így csatlakozhatunk ebben a tekintetben WIEDEMANN véleményéhez.

De bizonyára egészen közel állnak a határozói igenévi használathoz fenti példáink közül a következők: 'szántóföldet művelve' (*veľšig*), 'az utolsó csontot lerágva' (*vilēdig*), ahol az igenévvvel kapcsolatos accusativusi tárgy mutatja, hogy igenévvvel van dolgunk és az igenév kifejezetten határozói szerepű. Ezek a mondatok azért is figyelemre méltók, mert a nyelvtani irodalomban az *-ig* végű igenév gyakran szerepel mint határozói igenév, de kétségtelen példát erre a használatra nem igen idéznek a nyelvtanok.

b) Az *-ig* alakkal szemben az *-igen* végű igenevek használatával kapcsolatban többen is hangsúlyozták, hogy ez rendszerint [bár nem kivétel nélkül] az anyyra vonatkozik. Valóban egy „látta őt ülve”-féle szerkezettel kapcsolatban fölmerülhet a kérdés: „már mint ki ült?”, 'vidit eum sedens', vagy 'vidit eum sedentem?' Ez a különbségtétel persze élénken emlékeztet a magyar *-va* és a régi *-atta* határozói igenevek közti különbségre; pl. *alvajárod, térden állva* (AporK. 150), de viszont: *lelé őket alattok* (= 'alva') MünchK. 65, *látám a szelletet leszállatta mennyből* 'vidi spiritum descendentem de coelo' (MünchK. 170); l. SIMONYI MHat. II: 326; KÁROLY S. 214.¹⁴

Az *-igen*, P. *-iken* végződésű igenevekben is már olyan alakulat is jelentkezik, melyben a ragos végződés (képző + rag) összeforrt egységként járul az igetőhöz: *verę munigen* 'mikor az erdőbe ment(em)' nem úgy tagolódik, hogy *munig + -en*, hanem így: *mun + -igen*; a *vinase juvigen* 'mikor a pálinkát issza', olyan igenevet tartalmaz, melynek tárgya van és a nyelvérzék a *ju(u)*-tőhöz függesztettnek fogja fel az *-igen* végződést. Hogy ez való-

¹³ TOMPA JÓZSEFnek igaz köszönettel tartozom sok értékes megjegyzéséért és tanácsáért, mellyel segítségemre volt, mikor vele e dolgozatom problémáiról beszélgettem.

¹⁴ „az igenév kifejezte cselekvésnek *alanya* a főcselekvésnek tárgya” (de gyakori ilyenkor a *-va* és *-ván* is: *aluva lelvén őket* (WeszprK. 54), *lelé őket alvám* (AporK. 164), *lelék egybegyűlvén az 11 apostolokat* (WinkK. 274). MHat. II, 326, 310—1.

ban így van, világosan látható az *-igenid* végződésű alakokból. Az instrumentális személyragos végződése tudvalevőleg *-nam, -nad* stb.; az *-igenid* tehát azt jelenti, hogy a nyelvérzék egységnek érzi az *-igen* végződést. Ezek az alakok tehát igazi határozói igenevek. L. még feljebb a 282. lapon.

c) Nevezetesek a letkai *-igîn* végzések és a luzai *-igin* (*igen* mellett). Ugyancsak inessivusi alakot láttunk a zuzdini nyelvjárásban és a többes-számi *-igjasin* végződésben. Az inessivus alapulhatna persze az igenév főnévi szerepén: *†šáitas laktigîn* 'jövésben [levőnek] gondolja', lehetne arra is gondolni, hogy a személyragos *-igam* stb. alakokból nem illativust, hanem inessivust következtettek ki, de a legegyszerűbb és legtermészetesebb magyarázat mégis az, hogy itt ugyanolyan inessivussal van dolgunk, mint a V. Le. Vm. *mîšten*, Pr. *-mîšten* melletti Le. *-mîstin* alakban (l. fent a 286. lapon), vagy a V. *vomen* melletti V. Ud. *vomîn* 'quer über' esetében (l. W.-Uot. 346, FUF. XVIII, 211), vagy az alsóvicsegdai *jonain* erősen' (ZSz. 60, 82) határozósóban.

Az *-igin, -igîn* végű alakok tehát éppúgy határozói igenevek, mint az *-igen* végűek.

d) A komi **-ige, -igam, -igad* stb., valamint a permják *-(i)ke, -(i)ki* végződés is igetőhöz csatlakozó egységes „gerundiális” végződés, és így ezek az igenévi alakok (vö. *pîsmete* [acc.] *gižigad*) is határozói igenevek, ahogyan GENETZ is, ROGOV is joggal „Verbaladverb”-nek, ill. «депричастие»-nek fogja fel őket.

13. Fent három olyan határozói igenévnek tekintett alakot láttunk, melynek mássalhangzó-eleme s; a három igenév a) az udm. *-sa*, b) a komi *-sa* és c) a komi *-sen* végű igenév.

a) Az udm. *-sa* (*-isa, -isa, K. -esa*, a szamarai nyelvjárásban: *-za, -eza*; AMIN.: *-sa, -ysa, -ōsa; -al* képzős igéknél *-asa*) végű határozói igenév (l. WIED. Gr.² 62—3, 178—9; AMIN. 42; MEDV. 440; KLEMM 248, 255, 263, 265, 271; JEMELJ. 102—3; WChrest.² 163; MSFOu. CII, 656) a legsűrűbben használt, a magy. *-va, -ve* és *-ván, -vén* képzős határozói igenévnek megfelelő udmurt igenév. Használatos állapot-, mód-, időhatározói funkcióban és úgynevezett összetett igéknél (amikor a gerundium segítségével kapcsolatos és a befejezett cselekvés kifejezésére szolgál). Példák: *kōrdžasa oroi* 'laula en kuljin ohi' (AMIN. 42). *ōžōd ulōsa* 'vähän elettyä' (uo.). G. *berdīsa kirđžasa gīri* 'weinen und singend pflügte ich' (WSpr. I, 114). J. *ōžit killīsa noš veram* 'nachdem sie eine Weile gelegen hatte, sagte sie' (uo. II, 89). MU. *tuž kema bōrdīsa kuuem* 'er starb, nachdem er sehr lange geweint hatte' (uo. 79). J. *doraz oīsa vožmatem* 'er lud ihn zu sich und zeigte es ihm' (uo. 99). MU. *vitīsa uue vjuem* 'er soll gewartet haben' (tkp. 'várva volt') (uo. 56). J. *pegdžīsa koškem* 'er floh davon' (tkp. 'elfutva elment') (uo. 84). MU. *džūasa bitmoz* 'es geht in Flammen unter' ('égve véget ér') (WChr.² (163). *ogez ŋe-no-ku-no dugdltāk birāktām vuän požsa ulā*, *ogez jo požtīsa ulā* 'az egyik [katlan] soha meg nem szűnve forró vízzel fő, másika jeget főz' (tkp. 'vízzel főve van', 'jeget főzve van') (VNpk. 72). *dīrtīsa līddže* 'читает торопясь', *šerekjasa vetle* 'ходит смеясь' (PEREV.¹ 444). *kuspazi veraškīsa, šerekjasa, arasjos ludīs berto* 'az aratók egymás közt beszélgetve, nevetgélve térnek vissza a szántóföldről' (KONY. 47). — Szam. *vedza med kuloz!* 'er möge stürzen und verrecken (tkp. 'lefeküdvé haljon meg)! (MSFOu. CII, 428). *detšken*

vetleza 'szerencsésen járva' (uo. 429).¹⁵ *gažalod-kü, betteza duod* 'wenn du mich lieb hast, so trinkst du [den Branntwein] ganz aus' (uo. 435). — Egyetlen példa van ragos és személyragos használatra: *G. mon tsaklam val tin d peras vajini mone sudini vordini pere smisajam*¹⁶ 'ich hatte daran gedacht, dir eine Frau zu holen, die mich in meinem Alter ernährt und gepflegt hätte' (WSpr. I. 110; I. JEMELJ. 102).

Az udmurt *-sa* végű igenév alakja és használata annyira egyezik a csuvas *-za, -zä, -sa, -sä* végű igenévével (l. különösen BEKE: KSz. XV, 68), hogy a kettő bizonyosan kapcsolatos egymással. WICHMANN (Die tshuw. Lehnwörter in den permischen Sprachen 154) a csuvas igenevet tartja votják eredetűnek, BEKE (i. h.) szerint a votják képző csuvas eredetű („Das Bildungssuffix *-sa* ist auch der Form nach identisch mit dem tshuwaschischen *-zä, -zē, -zā, -zē, -sä, -sʹ*”). Az idegen eredet mellett szólhat — bár ez nem tekinthető döntő érveknek —, hogy míg a többi igenév általában egyidejűséget fejez ki, az előidejűség kifejezésére pedig rendszerint névutós kifejezés (a komi *-mīs* esetében egy erre a szerepre alkalmas rag, az elativus ragja) szerepel, ez lenne az egyetlen udmurt igenév, mely már önmagában előidejűséget is kifejez. Az udmurt *-sa* képzőt azonban nem tekinti idegen elemnek UOTILA sem; a komi *-sa*-val azonosítja (Kons. 174) és „deverb. Suffix syrj.-wotj. *-sa* (V. Verbaladverb)”-ról beszél. Az udm. *-sa* azonban mégis különválasztandó a komi *-sa*-tól (l. a következő b) pontot) és csuvas eredetű határozói igenévének tekintendő. Ez különösen azóta kétségtelen, amióta RAMSTEDT (Einführung in die altaische Sprachwissenschaft II, 131—2) kimutatta, hogy a csuvas *-sa, -za* altaji eredetű.¹⁷

b) A *-sa* képzős határozói igenévre a komiból igen kevés adat állt rendelkezésünkre.

WIEDEMANN (Gr.² 62) egyetlen ilyen deverbális *-sa* végű alakot idéz: *kuilysa* 'liegend, in liegender Stellung' (*kuilyny* 'liegen'). (Ugyanígy WIEDEMANN szótárában, 124. l.).

UOTILA is megállapítja (Kons. 174), hogy „im Syrj. sind nur Überreste vorhanden”; a WIEDEMANN említette *kuilysa* alakon kívül még csak egyet

¹⁵ WChr.² 163: 'sciend' téves 'reisend' helyett.

¹⁶ Vö. MSFOu. CII, 685: „*šotisaž* = *šotisa*, при песне *-saž*”.

¹⁷ A fent említett *požsa ulä* 'fő, föl' szerkezethez vö. VotjSz. 103, ahol MUNKÁCSI az *ul-* 'élni, lakni, lenni, létezni' igéről megjegyzi, hogy „*-sa* végű gerundiummal kapcsolva ségedige gyanánt szerepel, amidőn egyszersmind a vele szerkesztett ige cselekvésének folytonosságát, vagy szokott voltát jelzi”, pl. . . *bežžä vullasa ulä-der* '[a fekete fajt] farkát forgatja (szereti, szokta forgatni: поворачивает)'. Vö. kaz. tat. *köib tor-* 'várakozni (várva állni)', *tiqnaž tor-* 'hallgatózni (hallgatva állani)' (BALINT G. III, 135; *tor-* 'állni, élni, lakni'), *bula toramžn* 'én létezem' (uo. 63); *kürä torjan* 'látszó, látható' (uo. II, 119), *ašab bula* 'meg lehet enni' (uo. II, 167). BEKE (KSz. XV, 70) egy idevágó csuvas példát is említ: *šinzžn illež terásš* 'az emberck hallgatják' (Mész., CsuvNpk. II, 420), de ezt is a főt tárgyalta „összetett igék” közé sorolja. — Ugyanígyen igenévi szerkezetet ismer az északi-osztják is. SARKADI NAGY (NyK. XLII, 467) ilyen példákat említ: a) *toyodžiman žetsš* 'megmosdott' (ПАРАУ, Nyelvt. 12); ez a szerkezet a fent említett „összetett” igéknek felel meg; b) a másik csoportba tartoznak a következők: *nomasman olä* 'gondold meg' (uo. 39); *oysar sidāman olä* 'róka, csöndbe légy' (uo. 104); *selta nan žoriman olä* 'aztán rettegj' (uo. 157); *iln žahemman olädž* 'lebukva legyetek' (uo. 154) stb. Vö. a déli-osztjában: a) *tinna veimen tüäjet* 'von innen genommen, wurden sie weggebracht' (PATK. II. 160) (azaz 'általuk elvitettek') b) *untped-ima tuet-peta it pällimen üt* 'die Schwiegermutter wurde (praes.) auf ihn sehr erzürnt' (uo. 120). (L. PATK. — FUCHS. 222, 224.) L. még a hasonló lapp és finn szerkezeteket: HALÁSZ, UF. III, 63, BUDENZ, FNy.² 131, SETÄLÄ, Laus.¹¹ 112 stb.

idéz: V. *tędsa*, WIED. *tędsa* 'bekannt' (*tędnj* 'wissen'). Csakhogy *tędsa* mind a két helyen, ahonnan UOTILA idézi, nem határozói, hanem melléknévi igenév: V. *tędsa tętka oręę p'ras* 'sie geht zu einer bekannten Tante' (WICHM. Vd. 24), V. *s'len tšužem's tędsa* 'az ő arca ismerős (у него лицо знакомое)' (ZSz. 32, 34), és így szerepel ez a szó W.—UOT. szótárában is: V. Sz. Ud. *tędsa*, Sz. Lu. P. *tętsa*, I. *tędsa* 'tuttu; bekannt'. A permjákban is: *tę t s a e z-ed tenat ńekin-žę abu* ['hiszen senki i s m e r ő s ő d nincsen'] (ЛИСН. 30).

Valójában azonban mégis tudunk néhány példát erre a határozói igenévre idézni:

Le *berędsa* (ę: *bertęsa*): *b. bajęte* 'er spricht weinend, in weinerlichem Ton' (*berędnj* 'sírni').

V. *vędsa*: *me vędsa sęrnęta* 'fekve beszélgetek'. Le. *vętsa* (< *vęd-sa*) *šęje* 'fekve eszik'. (W.—UOT. 342.) I. *vętsa*, Ud. *vętsa* (Adv.) 'liegend, horizontal': (*vędnj* 'lefeküdni').

sęltęsa: Le. *sęltęsa* 'сгоря; állva' (VdK. 70). Le. *sęltęsa uęan* 'állva alszol' (uo. 61, 71). Le. *uęan sętęni sęltęsađd* 'ott állva alszol' (uo. 61). V. *me sęvętsa sęrnęta*, Vm. *sęttęsa sęrnęta* 'állva (сгоря) beszélgetek'. V. *sęvętsa sęvętnj* 'fölemelkedni, (kiegyenesedve) fölkelni' (tkp. 'állva felállni'). V. *sęvętsa*, *sęvęttęsa*, Le. *sęltęsa*, Vm. *sęttęsa* 'meredek (adj.)' (V.); 'állva (adv.), állás közben' (V. Le.). (Vö. V. *sęvętsa in* 'meredek hely, meredek lejtő'.) Vm. *sęttęsaęn sęrnęta* 'állva beszélgetek' (*sęvętnj* 'felállni, megállni'). (L. még lejjebb.)

pęksa: V. *me pęksa sęrnęta* 'ülve beszélgetek'. Vm. *mi pęksaęn sęrnętam* 'ülve beszélgetünk'. Le. *pęksa* (v. *pęksađd*) *uęan* 'ülve alszol, ülsz és alszol, miközben ülsz, alszol' (VdK. 61) (*pęknj* 'ülni'). (L. még alább a 313. lapon.)

uęsa: Le. *uęsa (uęik* [*< -g*] *t ręę*) *bajęta* 'álmomban beszélek' (VdK. 70). (Vö. Le. *uęsa męrtęs mę kati* 'felkeltettem az alvó embert'.)

Ezek az igenevek kétségtelenül határozói igenevek. Mielőtt azonban ezeknek a magyarázatához hozzáfognánk, nézzük az egyéb *-sa* végű komi származékszavakat.

Igen gyakoriak a komiban a *-sa* képzős denominális névszók. Pl. (W.—UOT.) V. Ud. *karsa* 'städtisch, Stadt-', V. *mędarsa* 'auf der anderen Seite wohnend', V. *sęktęsa* (Adj.) 'von der Sysola (z. B. Fische)' (azaz: 'sziszolai'), V. Sz. *dorsa* (Adj.) 'Flügel-, Rand-' ('oldalsó, szélső'), V. I. Ud. *šęrsa* 'mittler, Mittel-' ('középső'), I. *tęssa* 'hiesig' ('innen való, idevalósi') stb. — Éppígy: *janvaręsa* 'januári' (BUBR. Lit. 85, Szovr. 172). (L. WIED. Gr.² 62; CASTR. 43; SZAVV. 85—6; UA. 237, 266; LYTKIN, Az *-s* névszóképzők a permi nyelvekben 12; BUBR. Szlov. 253—4, Lit. 77, 80, 84—5; Szovr. 172.)

Erre a képzőre már a nyelvemlékekben van adatunk: *šęlęn karsati* 'a Szaloniki-városiaknak' ('a Thessalónikabeliekhez') (LYTK. Drevnyęp. 65, 117, 132), *įjudeįsajęslj* 'a judeaiaknak' (uo. 66, 71, 117, 131; *įjudeįsa* 'житель Иудеи' (uo. 117).

Külön csoportot alkotnak azok a származékszavak, melyeknek *-sa* végződése úgy alakult, hogy *-s* képzős főnevekhez az *-a* melléknévképző járult, és így a képző *-s* hangját megelőző magánhangzó (tővégi hangzó) nyílt szótagba kerülve, gyakran kiesett. Erre már BUDENZ is felhívta a figyelmet az *-s* „diminutív névszóképzők” tárgyalásánál: „Megjegyzendő — írja (UA. 237) —, hogy ezen zürj. < őš, votj. *es*-nek a vocalisa kiszorulhat (pl. *čęrs* [čęrős, čęrs 'Strumpf aus Tuch: čęr 'Schienbein; lábszár']; *pęlős* mellett: *pęlsa* 'reihig, schichtig'; *rokős* mellett: *roksős* 'voll Bodensatz') s ezért nem láthatunk benne még külön képzőt...”

Ugyanilyen *-es-a > -sa végű alakok pl. (W.—Uot. 198) *peles*: V. *aslīs-peles* 'von besonderer Art; besondere Art', I. *kik-peles*, P. *kik-peves* 'zweierlei': *pelsa*: Sz. Lu. *kik-pelsa*, V. Ud. P. *kik-pevs* 'doppelt, zweifach'. Több példát említ LYTKIN is (-s névszóképzők 17): *murtes* ~ *murtsa* [vö. W.—Uot. I. *murtes* 'Mass': I. *murtesa* 'das (bestimmte) Mass enthaltend', Lu. *murtsa* 'kaum, schwerlich', és a szótár az utóbbi szónál meg is jegyzi: „Vgl. *murtesa*”]; *girkēs* ~ *girkša* [vö. W.—Uot. V. Sz. Lu. I. Ud. P. *girk* 'das Innere (des Körpers ...': Lu. *girtsa pu* 'hohler Baum'; vö. LYTK. i. m. 12: *girkša pu* 'odvas fa']; *šures* ~ *šursa* [vö. W.—Uot. V. Sz. Ud. *šures*, I. *šures* 'Einfassungsleine am Netze. (aus Hanf) ...' (LYTK. i. m. 7: *šursa* = *šursa-lj* 'hátgerinc' l. W.—Uot. 254]; (LYTK. i. m. 8: *peles* 'sarok; Ecke, Winkel', „*pel(.)sa* < **pel(.)s-a* (a melléknévképző) 'csöbör, rendszeren két füllel' (szó szerint „füles”), tehát *pel(.)s-* a csöbördongák kiemelkedő végeit (két vég) jelenteti (vö. orosz *ušā t* 'fülekkel ellátott csöbör' ... alapszó: z. votj. *pel* ... m. *fül* ...)”] [vö. W.—Uot. *pel* 'Ohr': *peles* 'Ecke, Winkel': V. I. *pelesa*, Lu. Ud. *pelesa*, Lu. *pelsa* 'eckig, kantig', V. *ñol-p.* 'viereckig', V. Ud. *pelsa*, I. *pžlsa* 'Zuber, Kufe']. — Vö. még I. *uusa* v. *ulyša* 'inferus', *yysa* v. *ylyša* 'remotus', *vyysa* v. *vylyša* 'superus' (CASTR. 43), *ulša*, *ulsa* 'der untere. Unter-', *vīšsa*, *vīlsa* 'der obere' (UA. 266) (W.—Uot. *ulīssa*, *vīšsa*, *ilīssa*).

Az -es, -is (és -as) denominális és deverbális képzőkre vonatkozólag l. még WIED. Gr.² 60—1; CASTR. 43; WICHM.: JSFOu. XXX/6, 3, 4, 6, 37—8; BUBR. Lit. 64—5, 75—6, 87; Szovr. 157, 162, 172—3; БЕКЕ: I. OK. V. 48—51, ALH. IV, 106—10. A képző *e*, *i* magánhangzója az említett hangtani helyzetben sem esik ki mindenkor; megakadályozhatja természetesen a kiesést, ha ennek következtében nehezen kiejthető mássalhangzótorlóadás állna elő [pl. W.—Uot. 290: Sz. Lu. *tšetškes* 'eben (Erde, Weg, Tisch)': Sz. *tšetškesa* id. (als Prädikativum)], de máskor is: pl. *ares*: *aresa* 'jährig' (W.—Uot. 3; vö. WICHM.: JSFOu. XXX/6, 6). A kiesés talán ott marad el, ahol az -es, -is képzős alakkal való kapcsolat még eleven, így főleg nem főnévi szerepben használt melléknéknél, és ebben az esetben az -esa, -isa alak a -sa alak mellett jelentéskülönbség kifejezésére is szolgálhat.

Mármost ez a -s-a (vagyis az -es, -is képzős szóhoz járult -a) olyan melléknéveken is jelentkezhett, amelyeknek -es, -is képzős alapszava (vagyis az -es, -is képzős deverbális névszó) már nem volt élő szó. Ilyen jellemző — és a mi szempontunkból különösen fontos — esetet UOTILA is említ. A Sz. *sultsa-sin*, Ud. *svtša-sin* 'scharfblickend (Schimpfwort)' szóról [W.—Uot. 241: 'Schimpfw., (S) Scharfäugiger': Sz. *sultsa-sinma*, V. *svtša-sinma*, P. *svtša-sina* (Adj.) 'scharfäugig, mit durchdringendem Blick; l. még fönt] megjegyzi (i. h.), hogy **sultesa* alakra megy vissza, bár az alapszót csak WIEDEMANN szótárából tudja idézni: *sultös*, *svtös* 'Steile'.¹⁸ Tulajdonképpen ugyanilyen szó a BUBRICH (Lit. 88) említette *tupkesa* 'закрытый, замкнутый' (KRSzl. 195: *tupkesa* 'закрытый, покpытый; загороженный'), melynek alapszavát szintén csak WIED.-ből ismerjük: *tupkös*, *tupköd* 'Pfropfen, Stöpsel, Spund. . . — Zaun' (W.—Uot. *tupked* 'Stopfe od. Bündel zum Verstopfen des Rauchfangs . . .'). A két szó között csak az a különbség, hogy a *tupkesa*-ban megőrződött *e* világosan egy — bár már elavult — -es képzős alapszóra mutat,

¹⁸ Én ezt a szót a vicsegdai nyelvjárásból csak mint melléknévet jegyeztem fel: V *svtšes* 'álló'; ugyanott *svtštes*-t 'állva' értelemben hallottam ('стоя', nyilván ragtalan határozóként).

míg a *sultsa* szót a mai nyelvérzék már csak a *sultni* 'megállni, felállni' igei alagszóhoz kapcsolja. De BUBR. Lit. 88 a *tupkesa* szó mellé is ezt írja és a Szovr. 173. lapján is ezt olvassuk: «от *tupkini* 'заккрыть'». — Nevezetesen az *-asa* végződésű, hasonló eredetű melléknévek, amelyekben deverbális *-as* képzőhöz járult az *-a* melléknévképző. PLYEN: V. *džebasa* 'titkos' (*džebni* 'eldug, elrejt': WIED. *džebas* 'Versteck, Futteral', KRSzl. *džebas* 'место, где что-н. прячется; то, что спрятано'; WIED. *džebasön* 'heimlich'). (Plyen a *kattasa* 'hintázó' *hezmasa* 'lassú' melléknév is, de ezeknek *-as* képzős alapszava nincs feljegyezve.)

A *sultsa* típusú alakokról azonban még egy fontos dolgot kell megjegyeznünk.

A képző *-a* eleme kétségtelenné teszi, hogy ezek az alakok melléknévek; *sultsa* melléknévként szerepel W.—УОТИЛÁNÁL, és az én feljegyzéseim szerint is (l. fent) melléknév is lehet ('meredek'; 'alvó'). Sőt a mai irodalom csak mint melléknéveket ismeri ezeket az alakokat. A KRSzl. szerint *vodsza* jelentése 'лежащий' (*vodsən* 'лэжа'), *suvsza* jelentése '1. стоячий; 2. проливной (о дожде)'. BUBRICH (Lit. 88, 94) a következő példákat idézi: *suvsza* 'стоячий' (от *suvtni* 'встать'), *vodsza* 'лежащий' (от *vodni* 'лечь'), *tedsa* 'знакомый' (от *tedni* 'знать'), *tupkesa* 'заккрытый', 'замкнутый' (от *tupkini* 'заккрыть'), és megjegyzi, hogy «таких имен прилагательных немного. Суффикс *-(e)sa* в них легко рассекается на *-(e)s-* и *-a*» (i. h. 88). A Szovr. 173. lapján a következők vannak felsorolva: *vošsa* 'открытый', (от *voštini* 'открыть'), *kušsa* 'заккрытый' (о глазах; от *kušni* 'заккрыть'), *tupkesa* 'заккрытый' (от *tupkini* 'заккрыть'), *vodsza* 'лежащий' (от *vodni* 'лечь') и др.»

Nemcsak a *sulttsa*, *užsa* és a fent idézett *tedsa*, hanem az itt említett *vošsa* is WICHMANN-nál és nálam is valóban melléknévként szerepelnek; vö. (W.—УОТ. 348) V. Sz. Lu. *vošsa*, I. *vojisa*, Ud. *vejisa* 'offen (z. B. Tür, Fenster)', az én feljegyzéseim szerint is: V. Pr. *vošsa*, Le. *vošsa*, *vošsa*, Vm. *voisa*, Ud. *vejisa* 'offen, geöffnet'; (V. auch:) 'klar, offenbar', (Ud. auch:) 'offen, unbedeckt; eisfreie Stelle, offene Stelle auf dem Eis'. Pl. Le. *éžžis vošsa* 'az ajtó nyitva van' (tkp. 'nyitott'). Ud. *vejisa va* 'jégmentes (nyitott) folyó'. Le. v. *in* 'nyitott, be nem fagyott hely a jégen'. Vm. *ékeštisa is vojisa* 'az ablak nyitva van' (VdK. 365). V. *vošsa-moreša* 'nyitott mellű' (melléknév). V. v. *šeglema* 'nyíltszívű, őszinte'. Ud. *vejisa vem*, Le. *vošsa vom*, *vošsa voma* 'szájtáti'. Vö. még KRSzl. 42: *vošsa* 'открытый, раскрытый' és W.—УОТ. 367: „*vojisa*, *vejisa* (*voštini*): < **vošsa*, **vešsa*”. Más példa: V. *rajjid abu-že pir v o š s a?* ['a mennyország nincs mindig n y i t v a?'] (Rajin 10). — Melléknév továbbá a V. *pedsa* 'заккрытый' is (KRSz.), pl. *mijla pedsa?* ['miért van (az ajtó) bezárva, miért „zárt” az ajtó?'] (Rajin 22). De melléknévként szerepelhet a fent említett *puksa* is: Vm. *prikaziva tis jugditedž med veli kodjema p u k s a ja fšeika* 'приказал до расвета вырыть ячейка для сиденья' ('ülő = ülésre való lövészgödör') (Лытк. Chrest. 65).

Mármost nyilvánvalóan ugyanaz a *sulttsa* és *užsa* melléknév adverbiumként is használatos. Gondolhatnánk arra, hogy itt ragtalan határozóval lehet dolgunk, mint ahogyan ilyen jelenségre már fent is találtunk példát. De a *-sa* képző — mint láttuk — oly gyakori, hogy itt nem találónk ezt a magyarázatot meggyőzőnek. Van azonban egy olyan komi végződés, mely (bizonyos tekintetben alakilag is, de különösen a két funkció betöltése szempontjából) élénken emlékeztet a most vizsgált végződésre és segítségünkre lehet ennek a kérdésnek az eldöntésében.

Tudjuk ugyanis, hogy az ugyancsak denominális melléknévképző komi *-sa* (mint pl. *kik-voša* 'kétéves' *arsa lun* 'őszi nap', *eniša* 'mostani'; l. pl. UA. 266, Szovr. 172 stb.) van meg a Le. *kjśša* (= *k ś*) 'honnan' kérdőszóban is: [pl. *k.ś(ša)-ne volis?* 'ugyan honnan jött?' (NyK. XLV, 405, 407). Le. *kjśša laktin* (v. *te kjś laktin*)? 'honnan jöttél?' (uo. 407)]. Ezt a FUF. XXX. kötetének 197. lapján a következő módon magyaráztam: A *kjśša* határozószó eredetileg bizonyára azt jelentette, hogy 'honnan való?' (mintegy: 'honnan-valósi', vö. *mostani, előbbi*). **kjśša mort* jelentése tehát 'honnan való, honnan származó ember'. Mármost olyan kapcsolatot, mint **k.śša mort* (v. **k.śša.ś*) *vojis?* 'hovávalósi, honnan való ember (v. hovávalósi) jött?' úgy is lehetett értelmezni: *k.śša vo is?* 'honnan jött?, honnan jött [az ember]?' és ebből könnyen lehetett ilyen értelmezés alapján egy *kjśša* határozószót kikövetkeztetni. Így vett fel a melléknévi jelentés mellett határozószói jelentés *djśša, pjrśša, ponśša* is (V. *b.d-djśša* 'mindenkori': Ud. *muked-djśša* 'néha, időnként'; V. *et-pjrśša* 'egyszeri': V. *med-pjrśša* 'másodszor'; V. *ponśša* 'határos, egymás melletti'; Pr. *ponśša* 'egymás után').

Ugyanígy egy ilyen mondatból: *sultsa mort šorñitis* 'egy álló ember beszélt' alakulhatott egy 'álló helyzetben, állva beszélt egy ember' értelmezésen keresztül egy *sultsa* 'állva' határozószó.

És talán nem véletlen, hogy a fent felsorolt igazi határozói igenevek valamennyien valami helyzetet jelölnek: állva, ülve, fekve, alva, (sírva); ez arra enged következtetni, hogy analógiás alakulások, talán (a m. *-si* képző történetére emlékeztető módon) mind a *sultsa* mintájára és hatására keletkeztek, annak a szónak a mintájára, amelyben még nyomon tudjuk követni az alak eredetét és fejlődését (**sultśa* > *sultsa*) és amely a mai napig mindkét funkcióban használatos. Mihelyt pedig a *sultsa, pukśa* alakokat így lehetett elemezni: *sult-sa, puk-sa*, természetesen a *kujlinj* alakhoz csak **kujliśa* igenevet lehetett képezni.¹⁹

A komi *-sa* végű határozói igenevek tehát eredetileg melléknévek; melléknévi eredetüket nemcsak mai jelentésükben őrzik, hanem pl. a fent említett *pukśašn* 'ülve' *sutśašn* 'állva' instr. ragos alakban is (vö. *važen* 'régén', *regidiken* 'hamarosan'; l. fent 282. l., SZENDREY 78 stb.).

Még rá kell mutatnunk arra, hogy egy másik magyarázat is lehetséges. Fent a 17. sz. jegyzetben láttuk, hogy *svutśa* nemcsak főnév, hanem melléknév is lehet 'álló' jelentésben. Ebben az esetben természetes egy belőle alakult **svutśa-a* > *svutśa* határozószó 'állva' jelentésben.

A mondottak alapján eldőlt az a kérdés is, hogy az udmurt *-sa* képzős határozói igenév azonosítható-e a komi *-sa* végű határozói igenévvél. Nemcsak azért nem azonosítható, mert ha a komi *-sa* második eleme a nomen possessoris *-a* képzője, akkor ennek az udmurtban csak **-so* felelhetne meg²⁰ (amint

¹⁹ Az udorai *svutśas*: *svutśas padś* 'álló oszlop' (ZS. 218), *svutśas mort* 'álló ember' (uo. 223), *pukśas padś* 'ülő oszlop' [fogócska játékban], *pukśas mort* 'ülő ember' (uo.) valószínűleg a *svutśa, pukśa* alakoknak az *-as* képzős deverbális nomenekkel (mint pl. *pukśas* 'Satz, Gesetztes [z. B. von Pflanzen]' l. WIED. Gr.² 49, LYTK. *-s* névszóképzők 14, 16–7, BEKE: I.OK.V, 48 kk., stb.) való keveredésével magyarázandó. — (A Le. *kujliśa* 'fekve' (*k. šojē* 'fekve eszik') eredetileg olyan melléknév lehetett, mint a fent említett *džebasa*.) — Vö. még (WIED.) *sultśos, svutśos* = *sultśos* 'Steile'.

²⁰ Nem valószínű, hogy az udm. (MUNK.) Sz. *-biddža*, Mal. J. *-biddža, -bidža*, K. *-bėdsa, -bėtsa*, G. *-bįtsa* (GAVR. *bįtįtsa*) 'valamilyen nagyságú', (WICHM.) G. *bįtsa*, MU. *bįtsa* 'von der Grösse eines...' úgy magyarázandó, ahogyan UOTILA teszi (Kons. 231), hogy ti. „= *bįd* bzw. *bįt* 'ganz + Adj.-Suff. *-sa*'. L. még AMIN. 22–3, továbbá LAKÓ i. m. 23 kk., 32.

van pl. Sz. *jilso*, K. *delso* 'hegyes, csúcsos'), hanem azért sem, mert a komi alak eredetileg belső fejlődésű melléknév, az udmurt alak pedig (idegen) eredete szerint is tisztán határozói igenév.

Még egy érdekes jelenségre, a komi *-sa* történetének megfordítottjára akarunk rámutatni. WIEDEMANN (Gr.² 179) az udm. *-sa* tárgyalásánál a következőt jegyzi meg: „Der Umstand, dass Adjectiv und Adverb [az udmurtban] auch sonst nicht immer aus einander gehalten werden, rechtfertigt es vielleicht, dass dieses Adverb [az udm. *-sa* végű határozói igenév], im Sinne eines Partizips, auch attributivisch zu Substantiven gesetzt wird, wie *kotyryjasa kyl* 'eine umschreibende Rede, d. h. ein Gleichnis.'” A komiban a *-sa* melléknévi használatából határozói használat fejlődhetett, az udmurtban WIEDEMANN szerint a határozói használat kivételesen melléknévi fejlődött egy határozói igenévben.

c) Az előbbi pontban mondottak után könnyen érthetők a komi *-sen* végű határozói igenevek. Ezek is csekélyszámúak.

V. *suvttsen*, Le. *sulttsen*, Pr. *sultsen*, FV. *sutttsen* 'állva'. Le. *sultsen* (v. *sulttsenid* v. *sulttsa*) *uzan* 'állva alszol' (VdK. 61, 71). Pr. *sulttsen sornitam*, FV. *suttsen sornitam* 'állva (állás közben) beszélgetünk. (W.—Uot. 241:) Sz. Lu. *sultsen*, V. Ud. P. *suvtsen* (Adv.) 'stehend'. *suvtsen setle* 'állva ad' (WICHM. Vd. 165). (WIED.) *sultsön*, *suvtsön* 'aufrecht, stehend'.

V. Le. *puksen*, Pr. FV. *puksen* 'ülve'. V. *me puksen* (*pukalemen* v. *puksa*) *sornita* 'ülve beszélgetek'. Le. *puksen giza* 'ülve írok' (VdK. 71). Pr. *teked eni mi puksen sornitam* 'mi egymással (tkp. veled) most ülve beszélgetünk'. FV. *puksen* (*puka'lemen*) *sornitan* 'ülve beszélgetsz'.

Le. *u'ssen* 'alva, alvás közben' (VdK. 71).

V. *vodsen*, Pr. *vodsen* 'feküdve'. V. *me vodsen kuta liddisni* 'fekve fogok olvasni'. Pr. *vodsen sornitam* 'feküdve beszélgetünk'. (W.—Uot.) V. P. *vodsen*, Lu. *votsen*, *vovsen* (Adv.) 'liegend'. (WIED.) *vodsön* 'liegend'. (KRSzl. 39:) *vodsen* 'лѣжа'.

(W.—Uot. 348) *vo'ssen*: V. *vomte vo'ssen en vidz* 'halte deinen Mund nicht auf!' ['ne tartsd nyitva']. L. még: *vo'ssen na d* (instr. 2. szem., tehát tkp. két instrumentális raggal) *vidzni* ['(az ajtót) nyitva tartani'] (Rajjn 22).

kujlasen: Le. *kujlasen bajite* 'fekve beszél' (VdK. 71). (L. fent *kujlasa*.)²¹

BUBRICHNÁL (Lit. 88, 94) a következő idetartozó alakokat találjuk: *suvtsen* 'стоя', *vodsen* 'лежа' (Lit. 88).

Látnivaló, hogy ugyanazok az adverbiumok szerepelnek itt, mint a *-sa* alatt, eredetük is azonos, végződésük azonban már nem a melléknévképző *-a*, hanem az instrumentális *-en* ragja (< **sultesen*; I. Uot. Kons. 358, FUCHS: FUF. XXX, 198); így ezek az alakok csak határozóként szerepelhetnek, vagyis olyan igenevek, melyeknek *-sen* végződését egységesen az ige-tőhöz járulónak érzi a nyelvérzék, azaz igazi határozói igenevek.

14. Az utolsó igenevek, melyekkel itt foglalkoznunk kell, a rendkívül gyakori komi *-an*, udm. *-on* képzős participium szerepű nomen verbalékkal kapcsolatosak.

²¹ Nem deverbális származékszó (W.—Uot. 349) V. Sz. Lu. *vo'tsasen* 'allmählich nach und nach'; vö. (uo.) V. Sz. Lu. *vo'tsa* 'gegeneinander (z. B. sitzen), gegenüberliegend' (WIED.) *vo'tsas*, *vott'sas* in *vot'sasön* 'allmählich, nach und nach'.

A képző használatát részletesen tárgyalta BEKE az I. OK.-ben (III, 66—78 és V, 43—5), majd németül az ALH.-ban (II, 325—38 és IV, 100—2). (A képzőről l. WIED. Gr.² 47—8, 119, 168, UA. 188, 250, AMIN. 41, WChrest.² 160—1, MEDV. 431—4, BUBR. Szlov. 250, 255, 258 és Lit. 127, 132—3, 136—7; Szovr. 154—5, 241—2.)

a) Egy bizonyos kapcsolatban azonban ez a nomen verbale a k o m i b a n határozói igenév szerepében is előfordul. BEKE eleinte csak egyetlen példát tudott erre a használatra idézni, majd LAKÓ GYÖRGY hozzászólásában felhívta a figyelmet arra, hogy az irodalomból erre a használatra több példa ismeretes (l. I. OK. III, 91—2), és utalt BUBR. Lit. 137. lapjára. BUBRICH példáit ezután BEKE is felvette idézett tanulmányába (I. OK. III, 78, ALH. II, 338).

Az *-an* képzős igenév „gerundiumként” — miként BUBRICH (i. h.) kiemeli — csak a *kolni* ’maradni’ igével kapcsolatban használatos (az alanyra vonatkoztatva, de érdekes módon már nem ennek a *kolni* igének ’hagyni’ jelentésével kapcsolatban). BUBRICH példái közül (Lit. 137, Szlov. 258) a következőket idézzük: *kerkajn berdan koleni marja da ivan* ’в доме плача (с плачем) остаются Марья и Иван’ (Szlov. 258) ’Marja és Iván sírva marad a házban’. *vev vilin pukalan koli semjn eti* ’на лошади сидя, остался только один’ (Lit. 137) ’csak egy maradt a lovon ülve’. Saját feljegyzéseimből is idézhetek példákat (a prupi nyelvjárásból): Pr. *baba berdan koli* ’az asszony sírva maradt ott’ (VdK. 118); Pr. *me šeriš višan-na koli* ’tölem betegem maradt el’ (uo. 306), Pr. *starik užan koli* ’az öreg a lva maradt ott’ (uo. 188).

Ebben a használatban azonban nem látnék határozói igenévi szerepet. Ezeket a példákat ugyanúgy lehet felfogni, mint ahogyan az *-ig* képzős ige-neveknél (a 306. és 307. lapon) láttuk. Ismételjük ott idézett két példánkat: Pr. *zel mišša kažit, šiš* ’er schien ihm sehr schön’ (VdK. 124), azaz: ’nagyon szépnek látszott’ vagy szó szerint: ’[mint] nagyon szép tűnt [neki]’, Pr. *gerbült-šišta:ma munis sar-orde* ’gebüekt [meghajolva, meghajoltként, mint meghajolt] ging sie zum Zar’ (uo. 103). Ugyanígy *berdan koli* eredetileg ’mint síró maradt ott’ és párhuzamba állítható olyan magyar nyelvhasználattal, mint pl. *egészséges maradt, beteg maradt, szülárd maradt, elvei mellett kintartó maradt, vagy akkor is ember maradt*. A BUBRICH említette példa ’csak egy maradt a lovon ülve’ egészen természetes módon így is értelmezhető: ’lovon ülő csak egy maradt’.

b) Fontosnak látszott BEKÉNEK az a megjegyzése (I. OK. V, 45 és ALH. IV, 102), hogy MUNKÁCSI udmurt szövegeiben (MSFOu. CII, 460) egy olyan adatra bukkant, melyben az udmurt *-on* képzős igenévnek határozói-igenévi szerepe van. Ez az adata a következő: Uf. *p.tmä žuti, kašmä žuti* | „*ta-ni*” *š u o n n illosli* ’ich hob meine Füsse, hob die Augenbrauen auf | gegen die Mädchen zu, i n d e m i c h z u i h n e n „Sehet!” s a g t e’. BEKE félreértette az udmurt szöveget, amiben talán része van annak, hogy a tölem származó fordítás nem pontos. Az idézett „*ta-ni*” *š u o n n illosli* kapcsolat értelme tulajdonképpen: ’a „*ta-ni*”-nak m o n d o t t leányokra’, vagyis nem az, hogy ’rájuk kacsintottam és közben azt mondtam nekik: „Nézd csak!”, hanem: ’a leányokra kacsintottam, akikről azt mondtam (vagy; azt mondják): „Nézd csak! (Íme, ez az)!”’ [Az előbbi értelemben (’mondván’, ’mialatt mondtam’) az udmurt szövegben *š u y s a* alakot várnánk; l. pl. uo. 222, 229, 230.] A helyes német fordítás tehát ez lenne: „gegen die Mädchen zu, v o n d e n e n

ich (vagy man) sagte: „Sehet!” A *šuoŋ* itt természetesen a *n̄llos̄i* szónak a jelzője és vagy ’mondó’ vagy ’mondott’ lehet a jelentése, vagyis vagy aktív, vagy passzív a jelentése. Lehetne cselekvő értelmű, mint például a következő dalban, melynek két sora tulajdonképpen a fentiek változata: *šim̄mä-no uš̄ti, kaš̄mä žuti | asmäs-no vetlon eromle* ’szememet is kinyitottam, szemöldököm felemeltem, a mi sétáló kedvesünkre’ (MUNKÁCSI, VNpk. 214).²² Lehet azonban szenvedő jelentésű, mint pl. az ugyanattól az ufai közlőtől való dalban: *teber šuoŋ n̄llos̄in mi um šidä* ’mit den schön genannten Mädchen spielen nicht wir’ (MSFOu. CII, 456). (Vö. WIED. Gr.² 168. lapján: *Nazaret šuoŋ kare* ’in eine N. heissende Stadt’.)

Ugyancsak passzív értelemben van a *šuoŋ* használva GAVRILOV 196. sz. dalában (gyűjteményének 34. lapján) (a dalra mint 42. sz. dalának változatára hivatkozik is MUNKÁCSI a VNpk. 216. és 217. lapján):

öсез но ушти, çeжы кишти
китай но шуон жажеклы;
қиңмэ но ушти, кашмэ но жути
чын бай шуон лэн пиезлы.

A dal fordítása (uo. a 100. lapon; a dal leány ajkára van adva): ’kinyitottam az ajtót, zabort hánytam a „kínai[ak]nak” mondott lud[ak]nak (гусям, называемым китайскими), szememet is kinyitottam, szemöldökömet is föl-emeltem [azaz rákacsintottam] a leggazdagabb embernek (tkp. a leggazdagabbnak mondott n a k) fiára’. (L. még MUNKÁCSI 179. dalát VNpk. 276.)

Még a következőt kell megjegyeznem. A dalhoz csatlakozó jegyzet (695. l.) szerint: „*ta-ni* ’bot’ (er zeigt den Mädchen seine Augenbrauen, er winkt ihnen zu)” (ez MUNKÁCSI megjegyzése); én ehhez hozzáfűztem: „[MUNK. liest irrtümlich *mañi*; hierzu vgl. S. 519.: *mañi* ’Мария’ u. *Вор[ISOV]*: *mañi* ласк. [schmeich.] ’кошечка’ [Kätzchen]. F.”).²³

Újra megvizsgáltam a kérdéses helyet. Muchajarov közlőnek igen gondos kéziratában tisztán olvasható a cirill-betűs *tañi*, és hogy így is mondotta, így is értette, mutatja a MUNKÁCSI kezétől származó jegyzet Muchajarov kéziratában: „*вотъ* (mutatja szemöldökét a leányoknak)”; ezt MUNKÁCSI a dalok tisztázatában (a ceruzával írt jegyzetben) így egészítette ki: „*вотъ*: (mutatja szemöldökét a leányoknak, int nekik)”.

Hogy azután a tisztázatban (a MUNKÁCSI által le nem fordított dalban) *Mañi* szó szerepel (a tisztázatban a szó írásán látszik a javítás, vakarás), az éppen azt mutatja, hogy MUNKÁCSI így értette a dalt: ’intettem a „cicám-nak” mondott lányoknak, (tágra nyitottam a szememet), rájuk kacsintottam

²² Hasonló példákat l. BEKE (I. OK. V, 44), ahol persze meglepőnek találjuk azt a kijelentést, hogy „a régebbi udmurt szövegekben egyetlenegy adatot sem találtunk az *-on* képző cselekvő jelentésű használatára.” A fenti adat sem az egyetlen. Vö. (-al végű igéből): *k ö š k e m a n šuvem džož vjuem* ’das sehnsuchtsvolle Herz war traurig’ (WSpr. I, 56). Erre az utóbbi példára egyébként már JEMELJANOV (92) is utalt. Az a példa, melyet JEMELJANOV nyelvtanának 64. lapján idéz, másképpen magyarázható, így arra a példára nem hivatkozunk.

²³ A *tañi* szóhoz vö. (WICHM. WChr. 110.:) G. *tañ*, *tiñ*, J. *tañi*, J. MU. *tiñi* (? < **ta-ñi*) ’siehe, siehe hier! siehst du! da hast du!’; (MUNK.:) S. *ta-ñi*, *tiñi*, K. *tiñi*, *téñi* (= *ta-ñi*), Gl. *tañ*, Uf. *tañi* ’íme! íme ez! íme itt van!’. UdmRSzl. *tañi* ’bot’. L. még MSFOu. CII, 664, BUBRICH Phon. 72.

és cicámnak neveztem őket'; MUNKÁCSINAK nyilván az volt a nézete, hogy a „*tañi*” itt már megromlott szövegre mutat, amelyet a közlő talán így értett: 'íme, ez az!'. A *mañi* szót egyébként az 1948. évi UdmRSzl. is így értelmezi: '1. привлекающий внимание; 2. сред. детск. котик, кошечка', azaz: '1. a figyelmet magára vonó; 2. (a középső nyelvjárásban, gyermeknyelvben:) kis kandur, cica'.

Az a megállapítás tehát, hogy az udmurtban határozói-igenévi szerepe is lehet az *-on* képzős nomen verbálénak, tévedésen alapszik.

c) Van azonban az udmurt *-on* végű igenévnnek olyan r a g o s alakja, nevezetesen az *-oñña* végű alak, amellyel kapcsolatban nagyobb joggal lehetett ilyen szerepről beszélni.

Erre a használatra a következő példák világítanak rá (vö. WIED. Gr.² 168; FOKOS: NyK. XXXVI, 243—4; MEDV. 431—2; JEMELJ. 135; WChrest.² 161, 144): G. *mñnam pgraše korka-sigjś usiz ya s k o ñ ñ a z* 'meine Frau fiel beim Niederkommen [Herabsteigen] vom Boden herab' (WSpr. II, 153) ('leszálltakor, leszálltában'). G. *korbon sotoññaz vñdem izññi* 'nachdem er geopfert hatte, legte er sich schlafen' (uo. 140). J. *sojoslen mñnonjaz i vajjžzi tšigem* 'während sie nun führen, brach die Deichsel ab' (uo. 105). B. *š i i s k o ñ ñ a z i liktiz t l - k e š* 'als sie assen, kam dahin ein Wirbelwind' (uo. 164). G. *mñnoññaz* 'auf ihrer Reise' (WChr.² 144, 160).²⁴ WIEDEMANN is (Gr.² 168) említi egy példát: *so bere m y s k o ñ ñ a z v u p o n e m* 'darauf setzte er Wasser hin zum Waschen'. Ő ebben allativusi alakot lát, nyilván a *dññe* rövidítéséből származó *-ñe* ragot (ehhez vö. WChrest.² 50, 136, 142, 143, 145).

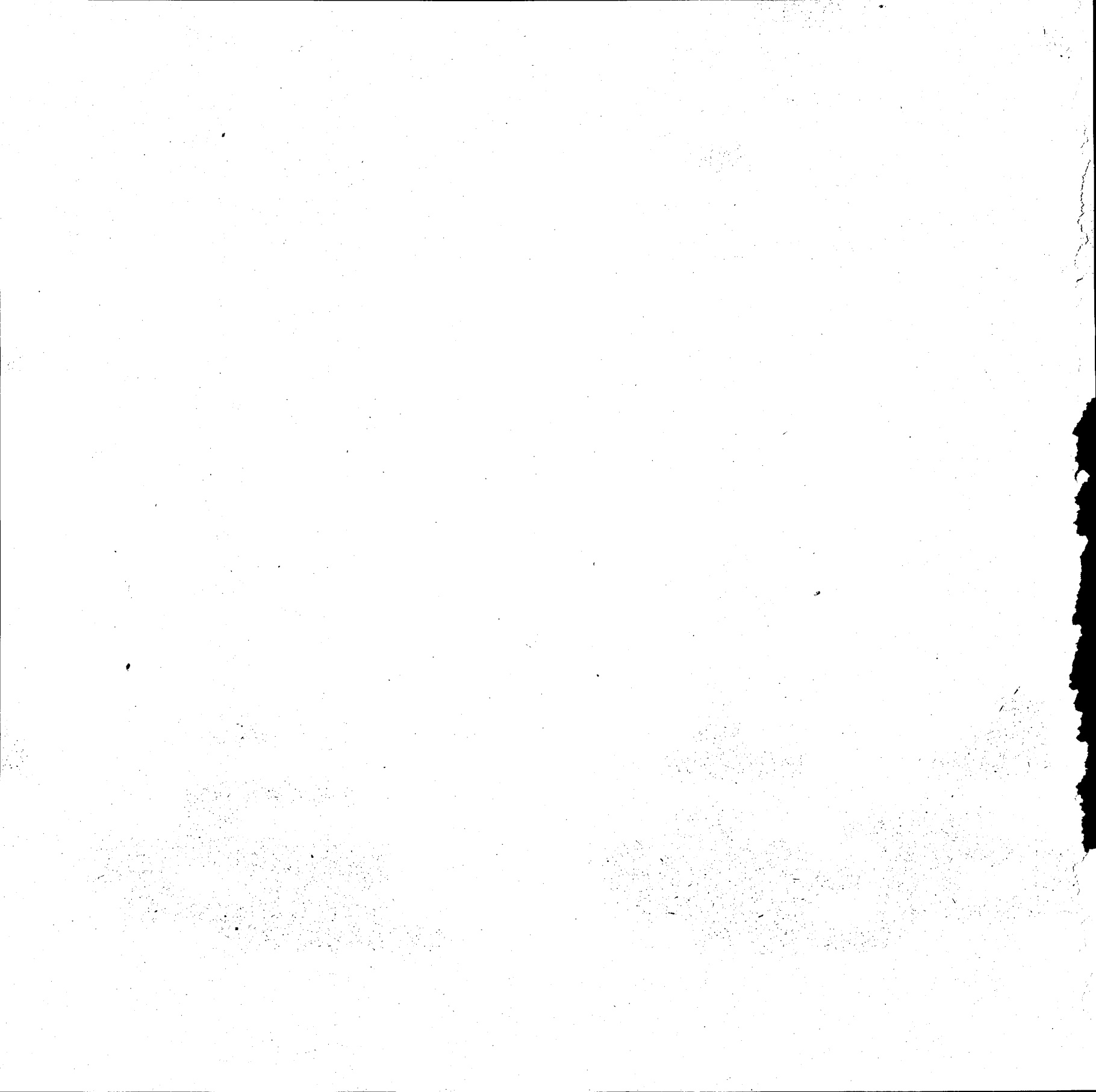
A példák világosan mutatják, hogy az *-on* képzős nomen verbale (mégpedig mint a *-menja*, *-mja* esetében, adverbialis-ragos) alakjával van dolgunk (l. pl. fent *mñnonjaz i*), és az itt szereplő alakok éppolyan határozók, mint pl. ugyanennek az igenévnnek inessivus-ragos (pl. *Galileja zariz kotyryn vetlonaz Simeonez adžem* 'in seinem Wandeln, indem er wandelte, um den Galileischen See, sah er den Simeon' WIED. Gr.² 168, *sotsializm ponna ñ ur ja s k o ñ i n* 'a szocializmusért való küzdelemben' KONY. 58), vagy elativus-ragos (pl. Gl. *solän utonistiz olo-kin nuä* 'aus dem von ihm gehüteten [Gebiet] trägt jemand [Baumstämme] fort'), vagy névutós alakjai (*vetlon muzen* 'während er umher ging' WIED. i. h., MU. *berton dirjaz i sojos adžžillam vuko-kö* 'auf dem Rückwege sahen sie einen Mühlstein' WSpr. II, 53).

Határozói igenév voltának kérdése csak azért merülhetett fel, mert az *-oñña* alak elkülönödött az *-on* végű alaktól, és ezért az egységesnek, összeforrottnak látszó végződést az igetőhöz járulónak lehetne érezni. De nem szabad elfelejtenünk, hogy az $n + j > ññ$ megszokott hangtani jelenség, amelyet pl. a többesszám *j* hangjával kapcsolatban is bizonyos nyelvjárásokban megfigyelhetünk (amely tehát a nyelvérzék szempontjából sem homályosítja el a két alak együvé tartozásának a tudatát) (l. pl. JEMELJ. 55—6, Uot. Kons. 391, WChrest.² 141; vö. pl. *šuañños* (egyessz.: *šuan*) 'Hochzeitsleute',

²⁴ Nem hivatkozunk olyan példákra, mint a G. *vöšas k o ñ ñ a z i vellisa* 'sie gingen auf ihren Betort und...' (MUNK. MSFOu. CII, 120, 595), G. *ž kel a ñ ñ i n šudze burze kurškom inmarlės* 'beim Begleiten der Eisschollen flehen wir inmar um Glück und Wohlergehen an' (WSpr. I, 135), mert az első alak másként is értelmezhető, a második pedig bizonyosan másként magyarázandó (l. WChrest.² 136, 145; MUNK., VotjSz. 55; BUBR., Phon. 98; PEREV.² 1283. L. még *ñitim* stb. WChr.² 145).

Határozói igenevek és ilyeneknek tekintett igenevek a permi nyelvekben

Sor- szám	I.		II.		III.		IV.		V. Megjegyzés	
	Valódi határozói igenév		Határozói ige- névvé válóban van, vagy már részben azzá vált		Nem határozói igenév		Az igenév funkciója			
	komi	udmurt	komi	udmurt	komi	udmurt	komi	udmurt		
1.	-men, -imen									
2.	-menja									
3.			-emen							
4.				-emen						
5.	-mįst									
6.						-emja				
7.						-mon				
8.						-mle				
9.	-tedź									
10.		-toź								
11.	P.-ten, -teń									
12.	-teg									
13.		-tek								
14.						-ig				
15.	-igen, -igın									
16.	P.-ike									
17.		-ki, -ku								
18.		-sa								
19.			-sa							
20.	-sen									
21.						-an				
22.							-on			
23.							-ohńa-			

šion-šionios 'Speisen und Getränke' WChrest.² 141, Uf. *šioniosj* 'Kommende' MSFOu. CII, 457 stb. L. még a *-ten* végű határozói igenévvél kapcsolatos észrevételeinket a 295. lapon.

Az *-ošna* képzős igenév tehát nem határozói igenév, hanem csupán ragozott participium, melléknévi igenév, mely eredetének megfelelően egyidejűséget fejez ki; fent egy példában (a fordítás szerint) előidejűséget fejez ki 'miután áldozatot mutatott be', de figyelembe veendő, hogy ez a mondat éppen egy oroszról fordított szövegben fordul elő és könnyen lehetséges, hogy itt nem is *-ošna* képzős, hanem *-ni*-vel összetett alakkal, ugyanolyan helyhatározóval van dolgunk, mint a *vōšaskon-šazi*-ban (l. az előbbi jegyzetet). Erre azért is gondolhatunk, mert ugyanebben az elbeszélésben később (i. h. 141) ezt olvassuk: *so-bere videm ižini so i n t i i a z* 'darauf legte er sich a n demselben P l a t z e (wo er geopfert hatte) schlafen'.

15. A mellékelt táblázatban összefoglaljuk dolgozatunk eredményeit, az itt tárgyalt igenevekre vonatkozó megállapításainkat.

FOKOS DÁVID

